

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МЕЛЬНИК ІГОР ВІКТОРОВИЧ

УДК 351:35.07/08:004:005.346

ДИСЕРТАЦІЯ

**МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ НА ФОРМУВАННЯ
МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Галузь знань 28 «Публічне управління та адміністрування»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. В.Мельник

Науковий керівник: Денисюк Жанна Захарівна,
доктор культурології

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Мельник І. В. Механізми впливу держави на формування масової культури в умовах гібридної війни. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

У дисертаційній роботі теоретично обґрунтовані та запропоновані механізми здійснення державного впливу щодо формування масової культури в Україні в умовах гібридної війни, який включає правові, організаційні та соціокультурні складові та має на меті утвердження конкурентноспроможного масовокультурного продукту, що ґрунтується на національних культурних цінностях, духовних ідеалах та сприяє утвердженню української ідентичності, просуванню українського культурного бренду в світовому інформаційному та культурному просторі.

Уперше розроблено модель формування національної масової культури та брендингу («українська хвиля»), яка на основі креативних індустрій, популярного мистецтва, комунікативних практик та технологічних засад поширюватиме наративи українського світогляду, цінностей, патріотизму і діятиме як інструмент «м'якої сили» й культурної дипломатії, реалізуючи державну культурну політику як на міжнародному рівні, так і всередині країни.

У дисертації визначено засади трансформування інформаційної та культурної політики, які мають ґрунтуватися на здатності державних владних інституцій інтегруватися у відповідь на гібридні виклики, побудові нової комунікативної стратегії влади і громадянського суспільства із широким залученням міжнародного досвіду для створення дієвої системи комунікацій в країні; запропоновано включити в законодавче поле сфери культури та публічного управління поняття «масової культури» та визначити її роль і функціональне призначення у формуванні безпекових стратегій, протидії

інформаційній гібридній агресії, формуванні національної культурної політики держави.

У роботі визначено модули світоглядно-ціннісного впливу масової культури на суспільну свідомість з метою руйнування усталених культурно-етичних поглядів у суспільстві, деградації національної самосвідомості, що в умовах гібридного протистояння становить не тільки інформаційну загрозу, але й гуманітарну; запропоновано симетричні варіанти контрвпливу масової культури в межах вітчизняного та світового інформаційно-культурного простору.

З'ясовано, що масова культура постає феноменом світової гібридної війни як новітнього міжнародного протистояння, що виникає в умовах сучасного геополітичного устрою, боротьби за домінування і впливи, яка ведеться силами держав, їх коаліцій та позадержавними акторами.

Доведено, що гібридна війна вибудовується в рамках стратегій інформаційної війни, де за допомоги засобів інформаційного впливу формується система альтернативних цінностей, що є викривленим відображенням реалій буття. Феномен інформаційної війни в гуманітарному та ціннісно-світоглядному аспектах і вимірах являє собою практично реалізовані заходи цілеспрямованого інформаційного впливу на масову свідомість з метою трансформації усталених світоглядних, морально-ціннісних, поведінкових засад в повсякденній діяльності членів суспільства.

Обґрунтовано концептуальні основи державного впливу на формування та функціонування масової культури як інструменту гібридної війни, прогнозування розвитку та можливості моделювання розвитку масової культури шляхом здійснення державного регулювання у сфері культури. Досліджено теоретичні засади гібридної війни як нового виду глобального протистояння, де масова культура відіграє роль «м'якої сили», виступаючи унікальним за своїм охопленням інструментом тотального впливу на суспільство, його цінності, способи смислової адаптації, що транслює відповідні наративи.

Узагальнено підходи до державного регулювання щодо загроз в сфері гуманітарної безпеки (що включає, насамперед, галузь культури) на стратегічному та галузевому рівнях, що передбачає врахування розвитку національної масової культури як необхідного компонента в умовах поглиблення курсу на цифровізацію суспільного розвитку.

Проаналізовано понятійно-категоріальний апарат галузі публічного управління та адміністрування та галузі культури, й, зокрема, масової культури, у відповідності до їх контекстного опосередкування гібридною війною, з необхідністю врахування всіх викликів, що здатні чинити деструктивний вплив на суспільну свідомість, державний устрій та суверенітет. Визначено, що основне коло понятійно-категоріального апарату дослідження, яке має міждисциплінарний характер, складають поняття, що формуються блоками публічного управління (державна гуманітарна політика, державна культурна політика, механізми державного управління гуманітарною сферою, гуманітарна безпека), культури (система культури, масова культура, «м'який вплив»), гібридної війни (гібридна війна, асиметрична війна).

З'ясовано нормативно-правову основу функціонування і формування масової культури, яка фактично як окремий сегмент чи сектор культури не виокремлена, але змістовно вона утворюється системою масового кіно, телебачення, популярної музики, креативних індустрій та культурних практик, туризму тощо, які (хоч і частково) регулюються окремими законами. Так само галузь культури як аксіологічна сфера виміру суспільного буття Української держави також не включена до безпекових стратегій і доктрин та до існуючих нормативно-правових документів.

Проаналізовано законодавчі документи, спрямовані на обмеження і заборону російської масової культури в Україні, що є одним з механізмів державного впливу у протидії гібридним впливам, які пропагуються через російськомовні маскультурні артефакти. Відповідно, не зартикульованими є питання вироблення механізмів державного регулювання масової культури та функціонування її в національному змістовому форматі, який так само може

виступати «м'якою силою» в протидії гібридним наративам російської пропаганди.

Деталізовано підходи щодо розуміння формування державної культурної політики як складного процесу стратегічного культурного розвитку на основі зарубіжного досвіду з метою інтеграції національної сфери культури у світовий гуманітарний простір з урахуванням чинників продукування додаткових загроз суспільно-політичній стабільності за допомогою інструментарію гібридної війни.

Проаналізовано досвід зарубіжних країн щодо формування національного масовокультурного продукту і вибудування довкола цього політики держави. Практика формування державної культурної політики щодо розвитку масової культури та культуріндустрій в багатьох країнах ЄС не завжди виокремлюється від загальної національної культурної політики, проте ставляться акценти на пріоритетність державного та недержавного секторів культури. Обґрунтовано, що державне регулювання та вплив на формування сектору масового культурного продукту, його функціонування й поширення реалізується через механізм державної культурної політики, де задаються вектори державного бачення розвитку цієї галузі.

Доведено, що сучасна ситуація потребує подальшого регулювання присутності російської продукції масової культури, яка в умовах інформаційної війни також здатна чинити вплив на масову свідомість суспільства, національний інформаційно-культурний простір, сприяючи розмиванню національних цінностей. Відповідно система публічного управління повинна сприяти створенню якісних умов для розвитку та конкурентоспроможності національного сектора масової культури, підвищення естетичної якості культурних продуктів, що відносяться до масової культури, залучення масової культури до процесів реалізації державної культурної політики, що сприятиме зміцненню культурно-інформаційного й аксіологічного поля в контексті посилення інформаційних війн та інтервенцій.

Перспективними напрямками діяльності публічного управління є вироблення стратегії державної політики регулювання у сфері функціонування масової культури. Механізмами державного впливу на регулювання сфери культури, в тому числі й сегменту масової культури, є питання формування й реалізації державної політики у сфері культури та державної інформаційної політики, що є важливими складовими протидії інформаційним впливам, гібридній війні.

Доведено, що формування механізмів державного регулювання масової культури, яка на сьогодні складає потужну систему, що об'єднує значні соціологічні, політичні, культурологічні, психологічні, економічні складові, має суттєвий вплив на економічний стан країни, розвиток цифрового суспільства, культурну політику й національну безпеку України. Відповідно, масову культуру необхідно включати в орбіту державної культурної політики та безпекових стратегій як засіб гнучкого впливу у протидії гібридній агресії та інформаційним війнам.

Розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення стратегій формування і функціонування масової культури в Україні в умовах гібридної війни як багаторівневу систему, що складається з конкретних управлінських механізмів, які відповідно до специфіки застосування можна поділити за наступними типами: пов'язаність із процесами розробки та прийняття раціональних рішень; забезпеченість їх практичного втілення (впливу на об'єкти управління); активізація реалізації властивостей суб'єктів управління як систем, здатних до саморозвитку.

Ключові слова: масова культура, гібридна війна, гібридні загрози, механізми державного впливу, публічне управління, державна культура політика, інформаційна політика, інформаційна безпека, інформаційна культура, національно-культурна ідентичність, гібридні наративи, модуси ціннісного впливу, інструменти гібридної війни.

ABSTRACT

Melnyk I. V. Mechanisms of state influence on the formation of mass culture in hybrid war. – Qualifying research paper as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree in Specialty 281 “Public Management and Administration”. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2023.

The thesis justifies the mechanisms of state influence on the formation of mass culture as an important factor of humanitarian policy and as a tool of "soft influence" in the conditions of a hybrid war. Moreover, the research paper provides practical proposals for improving strategies for the formation of mass culture in Ukraine.

For the first time, the author has studied the issue of mass culture in the context of strategies of state influence on the formation of cultural policy in the conditions of a hybrid war. The state influence comprises legal, organizational, and socio-cultural components and aims to establish a competitive mass cultural product based on the national cultural values, spiritual ideals. It contributes to the establishment of Ukrainian identity, promotion of the Ukrainian cultural brand in the world information and cultural space. The thesis proposes to include the concept of "mass culture" in the legislative field of culture and public administration, as well as to determine its role and functional purpose in the formation of security strategies, countering informational hybrid aggression and the formation of the state's national cultural policy.

The author has defined the modes of worldview and value influence of mass culture on public consciousness. These modes aim to destroy the established cultural and ethical views in society, degradation of national self-awareness, which in the conditions of hybrid confrontation is not only an informational threat, but also a humanitarian one. The thesis proposes symmetrical variants of the counter-influence of mass culture within the domestic and world informational and cultural space.

It has been found that mass culture is a phenomenon of the world hybrid war as the latest international confrontation arising in the conditions of the modern

geopolitical system, the struggle for dominance and influence that is conducted by the states, their coalitions and non-state actors.

The author has proven that the hybrid war is built within the framework of information war strategies, where a system of alternative values is formed with the help of means of information influence, which is a distorted reflection of the realities of life. The phenomenon of information war in humanitarian and value-worldview aspects and dimensions is a practically implemented measure of purposeful informational influence on mass consciousness aimed to transform the established worldview, moral-value, and behavioral foundations in the daily activities of the society members.

The conceptual foundations of state influence on the formation and functioning of mass culture as a tool of hybrid warfare, development forecasting and the possibility of modeling the development of mass culture through the implementation of state regulation in the sphere of culture have been substantiated. The theoretical basis of hybrid war has been studied as a new type of global confrontation where mass culture plays the role of "soft power" as a unique instrument of total influence on society, its values, and ways of meaningful adaptation that broadcasts relevant narratives.

The author has summarized the existing approaches to state regulation regarding threats in the field of humanitarian security (which includes, first of all, the field of culture) at the strategic and sectoral levels. The state regulation involves taking into account the development of national mass culture as a necessary component in the conditions of deepening the course towards digitalization of social development.

The conceptual-categorical apparatus of the field of public management and administration and the field of culture, in particular mass culture, has been analyzed in accordance with their contextual mediation by hybrid war. The analysis meant consideration of all challenges capable of having a destructive effect on public consciousness, the state system, and sovereignty.

It has been determined that the conceptual and categorical research apparatus, which is interdisciplinary in its nature, consists of the concepts formed by blocks of public management (state humanitarian policy, state cultural policy, mechanisms of state management of the humanitarian sphere, and humanitarian security), culture (culture system, mass culture, and "soft influence"), and hybrid war (hybrid war and asymmetric war).

The regulatory and legal basis of the functioning and formation of mass culture has been clarified, which is actually not singled out as a separate segment or sector of culture. Meaningfully this basis is formed by the system of mass cinema, television, popular music, creative industries and cultural practices, tourism, which (although partially) are regulated by separate laws. In the same way, the field of culture as an axiological sphere of measurement of the social life of the Ukrainian state is not included in the security strategies and doctrines and in the existing regulatory and legal documents.

The paper presents the analysis of legal documents aimed at limiting and banning Russian mass culture in Ukraine, which is one of the mechanisms of state influence in countering hybrid impacts that are propagated through Russian-language mass culture artifacts. Accordingly, the issue of developing mechanisms for state regulation of mass culture and its functioning in a national meaningful format, which can also act as "soft power" in countering the hybrid narratives of Russian propaganda, has not been articulated.

The author has described in detail the approaches to understanding the formation of state cultural policy as a complex process of strategic cultural development. The description is based on foreign experience to integrate the national sphere of culture into the world humanitarian space, taking into account the factors of producing additional threats to socio-political stability using the tools of hybrid warfare.

The experience of foreign countries regarding the formation of a national mass cultural product and the development of state policy around it has been analyzed. The practice of forming the state cultural policy regarding the development of mass

culture and cultural industries in many EU countries is not always separated from the general national cultural policy, but emphasis is placed on the priority of the state and non-governmental sectors of culture. It has been substantiated that state regulation and influence on the formation of the mass cultural product sector, its functioning and distribution is realized through the mechanism of state cultural policy, which sets the vectors of the state vision of this industry development.

It has been proven that the current situation requires further regulation of the presence of Russian mass culture products, which in the conditions of information warfare are also able to influence the society mass consciousness, the national informational and cultural space, contributing to the erosion of national values. Accordingly, the public administration system should contribute to the creation of quality conditions for the development and competitiveness of the national sector of mass culture, the improvement of the aesthetic quality of cultural products related to mass culture, the involvement of mass culture in the processes of state cultural policy implementation. These contributions will strengthen cultural-informational and axiological field in in the context of increasing information wars and interventions.

The development of a strategy of state policy regulation in the sphere of mass culture functioning is a perspective area of public administration. Mechanisms of state influence on the regulation of cultural sphere, including the segment of mass culture, are issues of formation and implementation of state policy in the sphere of culture and state information policy, which are important components of countering informational influences and hybrid warfare.

It has been proven that the formation of mechanisms of mass culture state regulation, which currently constitutes a powerful system that unites significant sociological, political, cultural, psychological, and economic components, has a significant impact on the economic state of the country, the development of digital society, cultural policy, and national security of Ukraine. Accordingly, mass culture should be included in the state cultural policy and security strategies as a means of flexible influence in countering hybrid aggression and information wars.

The author has developed practical recommendations for the improvement of strategies for the formation and functioning of mass culture in Ukraine in the conditions of a hybrid war as a multi-level system. The system consists of specific management mechanisms, which, according to the specifics of application, can be divided into the following types: relatedness to the processes of development and rational decision-making; provision of their practical implementation (impact on management objects); activation of the realization of the management subject properties as systems capable of self-development.

Key words: mass culture, hybrid war, mechanisms of state influence, public administration and governance, state culture policy, information policy, hybrid narratives, modes of value influence, tools of hybrid war.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мельник І. В. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Державне управління.* 2020. Том 31 (70). №4. С. 76–80. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/12>.
2. Мельник І. В. Гібридні наративи масової свідомості в умовах інформаційного протистояння: виклики для системи державного управління. *Право та державне управління.* 2020. № 3. С. 113–120. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.3.17>.
3. Мельник І. В. Інформаційна стійкість України: вибір трендів масової культури та їх вплив на суспільну свідомість і стратегії державного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Державне управління.* 2021. Том 32 (71). №2. С. 69–74. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/012>.
4. Мельник І. В. Механізми формування державної культурної політики: зарубіжний досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Публічне управління.* 2022. Том 33 (72). №2. С. 65–69. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.2/11>.

Стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні

5. Melnyk I. V. Principles of formation of information policy of Ukraine in the conditions of hybrid war [Принципи формування інформаційної політики в

умовах гібридної війни]. *Krakowskie Studia Małopolskie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. 2020. Vol. 2 (26). С. 136–149. DOI: <https://doi.org/10.15804/ksm20200209>.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Мельник І. В. Механізми впливу публічного управління на формування туристичної привабливості Київського регіону: музеєфікаційний аспект. *Музеєфікація історії: оборона Києва у 1941 році Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 13 листопада 2018 р.)* / Київська обласна державна адміністрація; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв; Український інститут воєнної історії. Київ: НАККІМ, 2018. С. 61–67.

7. Мельник І. В. Вплив Інтернет речей на цифрову культуру в Україні. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження Матеріали другої наук. - практ. конф., 29 лист. 2018 р., м. Київ* / Упоряд.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 15–19.

8. Мельник І. В. Цифровізація управлінських рішень у формуванні масової культури / Денисюк Ж. З., Мельник І. В. *Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю «Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів», 24 травня 2019 р.* / За заг. Ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петроє. Т.4. Київ, 2019. С. 49–50.

9. Мельник І. В. State regulation of the manipulative effect of mass culture in the conditions of the information hybrid war [Державне регулювання маніпулятивного впливу масової культури в умовах інформаційної гібридної війни]. *Knowledge management, economics and law: Proceedings of the 1 st International Scientific Conference, December 5-6, 2019, Batumi, Georgia*. Publishing House «Kalmosani», 2019. С. 7–9.

10. Мельник І. В. Information wars in the context of the hi-hume technologies development [Інформаційні війни в контексті розвитку hi-hume технологій]. *International scientific conference modern global trends in the development of innovative scientific researches, March 20 th, 2020*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. P.143–145. ISBN: 978-9934-588-39-6

11. Мельник І. В. Меметика як спосіб актуалізації суспільно значимої інформації в контексті інформаційних війн. *Щорічна міжнародна науково-практична конференція «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку», 22 травня 2020 р.* / НАДУ при Президентові України. Київ, 2020. С. 113–114.

12. Мельник І. В. Інформаційна безпека: зміна парадигми в умовах гібридних викликів сучасності. *Міжнародна науково-практична конференція «Цифрове суспільство: фінанси, економіка, управління», 06 листопада 2020 року* / Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро. С. 127–129.

13. Мельник І. В. Національна безпека як стратегічна складова державної інформаційної політики. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 349–350.

14. Мельник І. В. Ключові напрями державної інформаційної політики в протидії гібридній війні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика», 5–6 березня, м. Запоріжжя*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. С. 42–43.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

15. Мельник І. В. Інтернет-комунікація та масова культура як засоби маніпулятивних впливів у контексті гібридної війни. *Державне управління: теорія та практика: електронний фаховий журнал*. 2019. №2. С. 5–12. DOI: 10.36030-2311-6722-2019-2-5-12.

16. Мельник І. В. Виклики гібридної війни у трансформуванні процесів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр.* Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). (Серія «Державне управління»). С. 153–163. DOI: 10.5281/zenodo.3839705

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ.....	31
1.1. Теоретичні основи державного впливу на гуманітарну сферу та функціонування масової культури в умовах гібридної війни.....	31
1.2. Понятійно-категоріальний апарат системи державного впливу щодо функціонування масової культури в умовах гібридної війни.....	58
1.3. Нормативно-правове забезпечення формування та функціонування масової культури в Україні.....	74
Висновки до 1 розділу.....	95
РОЗДІЛ 2. ГІБРИДНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ	97
2.1. Гібридна війна як новітній вид глобального протистояння.....	97
2.2. Виклики гібридної війни у трансформуванні процесів державного управління.....	115
2.3. Масова культура як інструмент гібридної війни: модуси інформаційного та ціннісного впливу.....	129
Висновки до 2 розділу.....	147
РОЗДІЛ 3. МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ.....	149
3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання та розвитку масової культури	149
3.2. Державна інформаційна та культурна політика як інструменти державного впливу на масову культуру в умовах гібридної війни.....	172
3.3. Практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів державного управління у процесі формування масової культури в Україні в умовах гібридної війни	195

	17
Висновки до 3 розділу.....	216
ВИСНОВКИ	218
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	225
ДОДАТКИ	263
Додаток А. Акти та довідки про впровадження результатів дослідження, участь у науково-дослідній роботі.....	263
Додаток Б. Список публікацій здобувача.....	268

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВП – Внутрішній валовий продукт

ВРУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – Засоби масової інформації

ЗМК – Засоби масової комунікації

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

МЗС – Міністерство закордонних справ

РФ – російська федерація

США – Сполучені Штати Америки

УІ – Український інститут

УКФ – Український культурний фонд

УПА – Українська Повстанська Армія

ЦОВВ – Центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Гібридна війна, що фактично була розгорнута з початками військової агресії російської федерації в 2014 р. і протягом тривалого часу здійснюється в інформаційному просторі України, сформувала не лише нові маркери інформаційної безпеки, але спонукала до перегляду основних засад і методів діяльності державного управління в цьому напрямі з метою протидії інформаційній агресії російської пропаганди. Повномасштабне військове вторгнення військ російської федерації на територію України з 24 лютого 2022 р. стало новим етапом суспільно-політичних реалій, де гібридність як інструмент інформаційного й психологічного впливу все щільніше використовується ворогом у пов'язаності з операціями на військовому фронті. За весь цей період і до нині, коли Україна живе в умовах гібридних протистоянь, які формують інформаційне й когнітивне поле, психологічне середовище буття суспільства на різних рівнях його взаємодії, виробилося чимало механізмів протистояння агресії, пропаганді, численним фейкам, способам підвищення інформаційної культури, тощо, але коло проблемних і актуальних питань, пов'язаних із гібридною інформаційною війною, постійно зростає.

Гібридна війна у різних своїх проявах виявила низку системних проблем, окресливши виклики як в сфері міжнародної діяльності, так й інформаційної політики, гуманітарній сфері, що безпосередньо пов'язані з питаннями ефективної управлінської діяльності. «Гібридність» має на меті, найперше, світоглядне, ідеологічне, ціннісне спрямування на суспільство, що забезпечує різномірний контроль та здійснення психологічного тиску. Відповідно за таких умов відбувається досягнення деструктивних цілей шляхом породження соціального хаосу та дискредитації державної вади в країні, що стає можливим завдяки ціннісному дезорієнтуванню соціуму, розмиванню та втрати нацією власної ідентичності, сприйняття на рівні масової свідомості пропагованих ідеологем, стереотипів, фейкової інформації тощо. Власне, такі цілі й

переслідувала російська гібридна агресія, пропагуючи власні наративи та цінності, спрямовані на нівелювання і заперечення української держави, її нації, культури, історії, ідентичності. Фактично мова йде про світоглядні й цивілізаційні впливи, що здійснюються в царині культури на рівні формування стереотипів масової свідомості, вибору ідентичності, поведінкових моделей тощо. Основним середовищем здійснення гібридних операцій і трансляції гібридних меседжів є інформаційний простір, де завдяки технологіям подання та інтерпретації інформації на широкий суспільний загал стають можливими викривлення реальності, маніпуляції, психологічні навіювання, впливи тощо.

Поряд з інформаційним середовищем важливим інструментом у досягненні гібридних цілей в умовах сучасного світу є масова культура, що через численну продукцію (телебачення, кіно, музику, книги, російськомовний інтернет-контент) та спрощені схеми трансляції сенсів і цінностей здатна чинити впливи на масову свідомість і ціннісні орієнтири соціуму. Відтак питання ролі публічного управління в процесах і механізмах державного впливу і відповідного формування україноцентричного масовокультурного продукту, що пропагуватиме цінності і наративи української нації та її культури та таким чином протистояти російській гібридній пропаганді, є надзвичайно актуальним та мало охопленим увагою науковців. Ця проблематика, на жаль, ще не знайшла достатнього відображення в науковому середовищі та в експертних оглядах, але, на нашу дамку, пропонуване дослідження актуалізує роль масової культури в інформаційній гібридній війні та сприятиме виробленню механізмів державного регулювання та нейтралізації негативних масовокультурних впливів в умовах інформаційного протистояння, особливо гарячої фази війни.

Проблематика гібридної війни в українському науковому дискурсі має вагомий корпус наукових робіт, з огляду на широку загальносуспільну актуальність, і є предметом активного наукового аналізу низки наук – не лише публічного управління, а й політології, соціології, медіа-комунікацій, філософії, психології, воєнної стратегії та безпеки та ін. Разом із тим, питання масової

культури у форматі національного зразка як інструменту протидії гібридній російській інформаційній і культурній агресії/експансії є щільно дотичним з питаннями історико-культурної сфери, формуванням стратегій гуманітарної і культурної політики держави, розробки юридично-правових механізмів державного регулювання культурного розвитку та низки інших питань. Одним з найбільш важливих шляхів повернення суспільства до стабільних способів життєдіяльності, утвердження національно-культурного суверенітету є використання відповідних державно-управлінських механізмів щодо регуляторного впливу на формування сучасного масовокультурного продукту, масової культури, що за широтою свого суспільного охоплення здатні формувати міцне національне підґрунтя, що забезпечуватиме ретрансляцію цінностей і сенсів національного гатунку.

Теоретичні підвалини публічного управління, включно з питаннями викликів, обумовлених гібридною війною, утворюють праці таких дослідників, як І. Базарко [11], І. Безена [19], Т. Биркович [22], О. Гуйда [52], Д. Демидко [11], В. Дон [65], М. Задорожна [82], З. Коваль [122], С. Кучин [141], Р. Марутян [167], П. Надолішній [179], Л. Приходченко [213], О. Сацюк [239], Т. Сивак [243], Є. Таран [262], С. Телешун [265], В. Шестак [299] та ін.

Сутність, зміст гібридної війни в контексті загальної проблематики російсько-української війни досліджували: Н. Авер'янова [1], Т. Андрієвський [4], І. Антипенко [6], О. Барна [17], О. Василевський [33], О. Власюк [36], А. Вовк [37], П. Ворона [38], Т. Воропаєва [39], М. Гетьманчук [42], В. Горбулін [48], А. Ділай [63], Б. Дрогомирецький [68], Д. Дубов [71], Н. Еляшевська [77], М. Єнін [78], Є. Заболотний [80], Б. Калініченко [111], Н. Карпчук [116], О. Комарчук [125], Л. Компанцева [127], О. Кундеус [136], О. Курбан [138], О. Лалак [144], О. Лещенко [145], В. Лизанчук [147], Ю. Лисецький [148], В. Ліпкан [152], Є. Магда [159], Н. Ніколаєнко [185], А. Нофенко [187], М. Ожеван [188], Б. Парахонський [196], І. Парфенюк [198], Р. Потапенко [208], Г. Почепцов [209], К. Скороход [248], О. Стяжкіна [257],

М. Туранський [266], І. Цурканова [286], С. Шарап [294], О. Шевченко [297], Г. Яворська [196], В. Шемчук [298].

Тісний взаємозв'язок проблематики державного реагування на загрози гібридної війни та забезпечення національної безпеки як стану захищеності національних інтересів (цінностей) присутній у працях В. Антонюк [7], М. Балана [15], О. Власюка [36], В. Горбуліна [48], О. Зозулі [100], О. Зубченка [102], В. Іванової [103], Д. Костенка [130], Н. Нижника [183], О. Саган [237], Г. Ситника [245], В. Ціватого [285], М. Шевченко [296], Л. Шипілової [300].

Різноманітні аспекти проблем розвитку гуманітарної сфери та гуманітарної політики з позицій забезпечення національної безпеки піднімали у своїх працях Н. Базиляк [13], М. Баюк [18], С. Горбатюк [46], Д. Демидко [58], В. Карлова [113], О. Литвиненко [149], А. Меляков [170], А. Мойсіяха [175], М. Розумний [231], Б. Парахонський [196] та ін.

Дослідженню державної інформаційної та культурної політики присвячені праці С. Бабицької [12], О. Бутника [29], О. Валевського [32], С. Гололобова [44], Н. Гончаренко [45], О. Гриценко [49], А. Грушиної [50], І. Дубок [72], О. Жайворонка [79], І. Ігнатченка [104], І. Костирі [131], І. Кресіної [133], Г. Куц [140], О. Лісовської [153], Є. Мануйлова [165], А. Мерзляка [172], Ю. Нестеряка [182], В. Панченка [195], С. Пахлової [200], М. Проскуріної [220], О. Прудникової [217], Н. Савінової [236], Л. Сергієнка [242], Л. Смоли [250], К. Співак [252], Н. Фесенко [281], О. Червякової [288], О. Чечеля [291], О. Штельмах [302] та ін.

Питанню розгляду масової культури як сучасного феномену інформаційного суспільства присвятили праці Н. Авер'янова [1], О. Александрова [2], Г. Анікіна [101], А. Бойко [26], І. Бондаренко [27], В. Бушанський [30], Ж. Денисюк [59], Н. Доній [66], Ю. Драбчук [67], Л. Дротянко [69], Б. Золотухін [101], І. Литовченко [151], О. Макар [162], Г. Меднікова [173], О. Наумкіна [181], Ю. Новиченко [186], О. Олійник [190], О. Сінькевич [247], Т. Сухорукова [2], А. Шайхатдінов [101].

В окреслених питаннях вагомими є наукові напрацювання західних авторів, що стосуються різних аспектів вивчення гібридної війни: М. Бонд [306], М. Вігель [326], Дж. К. Візер [325], К. Войку [314], М. Галеотті [315], А. Жосан [314], Л. Калагоррано [307], К. Кілінскас [317], М. Кофман [318], І. Лян [319], Дж. Меллон [321], М. Роянський [318], О. Манеа [315], М. Сейт [307], Н. Дж. Стаффорд [323], Р. Д. Тіле [324], К. Чіввіс [309], О. Фрідман [313].

Роботи цих та інших дослідників стали теоретичною основою дисертації та дали змогу встановити необхідні причинно-наслідкові зв'язки у ході викладу проблематики дисертації, сприяли належному інформаційному забезпеченню дослідження та розробці необхідних практичних рекомендацій. Попри наявність широкого кола наукових розробок, прямо чи опосередковано дотичних до проблематики дисертаційного дослідження, питання забезпечення державного впливу за допомоги механізмів публічного управління на формування національної масової культури в умовах гібридної війни потребує здійснення цілісного й комплексного дослідження у цій галузі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до цільової комплексної програми досліджень кафедри глобальної та національної безпеки Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Національної академії державного управління при Президентові України (протокол № 264/10-2 від 29 листопада 2018 р.), узгоджена з дослідницькою тематикою «Державне управління та місцеве самоврядування» (державний реєстраційний №0199U002827); та затверджена Вченою радою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 01 від 09 лютого 2022 р.)

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження:* теоретичне обґрунтування механізмів державного впливу на формування масової культури

в умовах гібридної війни та надання практичних рекомендацій щодо їх впровадження у сферу публічного управління та адміністрування.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати стан наукової розробленості питань державного впливу на формування масової культури як інструменту гібридної війни;
- визначити понятійно-категоріальний апарат державного управління масовою культурою в умовах гібридної війни, сформулювати авторське визначення поняття масової культури;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання формування масової культури в Україні;
- обґрунтувати явище гібридної війни та його виклики у контексті процесів державного управління;
- визначити модуси інформаційного та ціннісного впливу масової культури в умовах гібридної війни;
- узагальнити зарубіжний досвід державного регулювання розвитку масової культури та розробити концептуальні засади моделі формування національної масової культури та брендингу (за зразком успішно реалізованого національного культурного проекту «корейської хвилі»);
- визначити трансформування засад державної інформаційної та культурної політик в умовах гібридного протистояння як інструментів державного механізму впливу на формування масової культури;
- розробити практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів державного управління у процесах формування масової культури в Україні в умовах гібридної війни.

Об'єкт дослідження – масова культура як інструмент гібридної війни.

Предмет дослідження – механізми державного впливу на формування масової культури умовах гібридної війни.

Методи дослідження. Багатоаспектність об'єкта дослідження зумовила застосування комплексу принципів і методів, взаємодоповнюваність яких забезпечила об'єктивність і достовірність результатів дослідження. В основу

методологічного підходу було покладено принципи об'єктивності, комплексності, системності, історизму. Методологія роботи поєднує засади системного, структурного, синергетичного підходів в їх диференційованому використанні залежно від обраного аспекту аналізу проблеми. Так, застосування *системного та структурного* підходів у дослідженні масової культури в умовах гібридної війни та виявлення її модусів інформаційного та ціннісного впливу на суспільства дало змогу забезпечити її всебічний розгляд у системі гуманітарної, культурної політики, інформаційної безпеки, а також її ролі в процесах пропаганди та контрпропаганди в умовах сучасних гібридних викликів. З допомогою *синергетичного підходу* (що доповнює системний і структурний) у процесі аналізу гібридної війни як феномену глобального протистояння визначено багатовекторність її впливу на суспільство та окреслено трансформаційні процеси в публічному управлінні. *Емпіричний метод* було використано для аналізу динаміки змін у використанні трендів масової культури в українському суспільстві періоду розгортання інформаційної гібридної війни російською пропагандою, а також періоду гарячої фази воєнних дій; *компаративний* – для виявлення спільних і відмінних рис у аналізі стратегій формування культурної політики як країн ЄС, так і світу. В основу розробки рекомендацій щодо використання кращого світового досвіду для реалізації процесу формування масової культури в Україні на основі вдосконалення правового механізму та державного регулювання покладено *метод експертного оцінювання та моделювання*.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в узагальненні наукових та організаційно-правових засад, обґрунтуванні теоретичних положень та розробленні практичних пропозицій щодо впливу держави на формування масової культури як важливого чинника гуманітарної політики та інструменту «м'якого впливу» на світоглядні та ціннісні виміри функціонування суспільства в умовах гібридної війни.

Зокрема, у дисертації *вперше*:

- запропоновано механізм здійснення державного впливу щодо формування масової культури в Україні в умовах гібридної війни, який включає правові, організаційні та соціокультурні складові та має на меті утвердження конкурентноспроможного масовокультурного продукту, що ґрунтується на національних культурних цінностях, духовних ідеалах та сприяє утвердженню української ідентичності, просуванню українського культурного бренду в світовому інформаційному та культурному просторі;

- визначено засади трансформування інформаційної та культурної політики, які повинні ґрунтуватися на здатності державних владних інституцій інтегруватися у відповідь на гібридні виклики, побудові нової комунікативної стратегії влади і громадянського суспільства із широким залученням міжнародного досвіду для створення дієвої системи комунікацій в країні; впровадженні дієвих механізмів державного управління і регулювання сфери національної культури, сегменту популярно-масового її формату та включення його в орбіту державної культурної політики та безпекових стратегій як засіб гнучкого впливу у протидії гібридній агресії та інформаційним війнам;

- розроблено модель формування національної масової культури та брендингу («українська хвиля»), яка на основі креативних індустрій, популярного мистецтва, комунікативних практик та технологічних засад поширюватиме наративи українського світогляду, цінностей, патріотизму і діятиме як інструмент м'якої сили й культурної дипломатії, реалізуючи державну культурну політику як на міжнародному рівні, так і всередині країни;

удосконалено:

- концептуальні основи державного впливу на формування та функціонування масової культури як інструменту гібридної війни, прогнозування розвитку та можливості моделювання розвитку масової культури шляхом здійснення державного регулювання у сфері культури;

- теоретичні засади гібридної війни як нового виду глобального протистояння, де масова культура відіграє роль «м'якої сили», виступаючи

унікальним за своїм охопленням інструментом тотального впливу на суспільство, його цінності, способи смислової адаптації, що транслює відповідні наративи;

- підходи до державного регулювання щодо загроз в сфері гуманітарної безпеки (що включає, насамперед, галузь культури) на стратегічному та галузевому рівнях, що передбачає врахування розвитку національної масової культури як необхідного компоненту в умовах поглиблення курсу на цифровізацію суспільного розвитку;

набуло подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат галузі публічного управління та адміністрування та галузі культури, й, зокрема, масової культури, у відповідності до їх контекстного опосередкування гібридною війною, з необхідністю врахування всіх викликів, що здатні чинити деструктивний вплив на суспільну свідомість, державний устрій та суверенітет;

- підходи щодо розуміння формування державної культурної політики як складного процесу стратегічного культурного розвитку на основі зарубіжного досвіду з метою інтеграції національної культури у світовий гуманітарний простір з урахуванням чинників продукування додаткових загроз суспільнополітичній стабільності за допомогою інструментарію гібридної війни;

- формування механізмів державного регулювання масової культури, яка на сьогодні складає потужну систему, що об'єднує значні соціологічні, політичні, культурологічні, психологічні, економічні складові.

Практичне значення отриманих результатів. На основі розроблених у дослідженні теоретичних положень підготовлені практико-орієнтовані рекомендації та пропозиції, які можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності з питань державного реагування на загрози суспільно-політичній стабільності, оцінювання її ефективності, а також удосконалення відповідних державних механізмів. Теоретичні та методичні положення дисертаційного дослідження використані:

- Державним комітетом телебачення і радіомовлення України щодо: виявлення у виданнях, на ввезення яких з території держави-агресора в Україну отримано заяви суб'єктів господарювання, елементів пропаганди імперських геополітичних доктрин, які передбачають об'єднання народів навколо держави-агресора, її державної мови, культури, панівної релігійної конфесії, та слугують підґрунтям повернення України у сферу домінування держави-агресора; обмежено можливості держави-агресора в умовах розв'язаної нею проти України гібридної війни здійснювати вплив засобами видавничої продукції на суспільні настрої українців та вести пропагандистські кампанії, спрямовані на підбрит національної безпеки України (довідка № 4031/28/11 від 22 грудня 2021 р.);

- Міністерством молоді та спорту України щодо: формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання, організації та проведення освітньо-виховних, інформаційно-просвітницьких, культурологічних заходів всеукраїнського та міжнародного рівня (гутірки для молоді із національно-патріотичного виховання) (лист № 1367/М-707/21/15 від 29 грудня 2021 р.).

- Державною установою «Всеукраїнський молодіжний центр» Міністерства молоді та спорту України в ході реалізації національного проєкту «Єдина Україна», надано пропозиції щодо удосконалення діяльності стосовно поглиблення виховання молоді в частині застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій (Довідка № 01-17/87 від 22.09.2022 р.)

Особистий внесок здобувача. Робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі наукові положення та висновки належать авторові дисертації. Наукові публікації з теми роботи є одноосібними, за виключенням тез доповіді конференції (№8), де авторові належить обґрунтування процесів цифровізації управлінських рішень щодо масової культури.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження висвітлювалися та обговорювалися у 9 доповідях та повідомленнях на науково-практичних конференціях: Науково-практична

конференція «Музеєфікація історії: оборона Києва у 1941 році» (Київ, 13 листопада 2018 р., Київська обласна державна адміністрація; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв; Український інститут воєнної історії); Друга науково-практична конференція «Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження» (Київ, 29 листопада 2018, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»); Всеукраїнська науково-практична конференція за міжнародною участю «Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів» (Київ, 25 травня 2019 р., Національна академія державного управління при Президентові України); Міжнародна науково-практична конференція «Knowledge management, economics and law: Proceedings of the 1 st International Scientific Conference» (Батумі, Грузія, 5-6 грудня 2019 р., Національний інститут економічних досліджень); Міжнародна науково-практична конференція «International scientific conference Modern global trends in the development of innovative scientific researches» (Рига, Латвія, 20 березня 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку» (Київ, 22 травня 2020 р., Національна академія державного управління при Президентові України); Міжнародна науково-практична конференція «Цифрове суспільство: фінанси, економіка, управління» (Дніпро, 06 листопада 2020 р., Університет митної справи та фінансів); IV Міжнародна науково-практична конференція, присвячена світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (Хмельницький, 2–6 березня 2021 р., Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова); Міжнародна науково-практична конференція «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика» (Запоріжжя, 5-6 березня 2021 р., Класичний приватний університет).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлені в 16 публікаціях, з них 1 публікація (тези) у співавторстві: 4 статті опубліковані

у наукових фахових виданнях, затверджених МОН України та які включені до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття опублікована у зарубіжному періодичному виданні, 9 праць апробаційного характеру, та 2 статті, що додатково відображають результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 271 сторінку, з них 217 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 324 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

1.1. Теоретичні основи державного впливу на гуманітарну сферу та функціонування масової культури в умовах гібридної війни

Україна чи не вперше в 2014 р. зіткнулася з фактом зовнішнього агресивного інформаційного впливу Росії в ході гібридної війни, де інформаційна складова стала вагомим чинником протистояння для здійснення маніпулятивного впливу на свідомість, породження інформаційних «фейків» тощо. Така інформаційна складова стала невід'ємною частиною загальної військової (чи вірніше, в даному випадку, невійськової) стратегії ведення військових дій. Таким чином, ці факти стали спонукальними чинниками щодо переорієнтації пріоритетів як політики національної безпеки загалом, так й інформаційної політики та безпеки інформації в різних сферах суспільства.

На початку XXI ст. Україна стала об'єктом гібридної війни, основою якої є використання потужних маніпулятивних комунікаційних технологій. На сучасному етапі поняття «гібридна війна» дедалі частіше з'являється в лексиконі політиків, науковців і пересічних громадян. З огляду на те, що тема дослідження гібридної війни є досить новою для вітчизняної наукової думки, слід зазначити, що в Україні до 2014 року не було поглиблених наукових досліджень на цю тему, щоб визначити сутність і зміст дефініції «гібридна війна». Наукова база переважно зводилася до аналізу публікацій про основні тенденції та загальної характеристики гібридних війн у світі [126, с. 27–28].

Почасти це можна пояснити не тільки відсутністю зіткнення з явищами подібного гатунтку, але й тим, що лише з глобальним розвитком інформації, систем комунікацій, зв'язку та технологій стало можливими розширення і удосконалення форм і методів ведення гібридної війни. І саме ці чинники стали ключовими детермінантами у розгортанні гібридної війни. Адже гібридний

вплив має на меті когнітивно-психологічні, світоглядно-ціннісні вияви своєї дії. В сучасному світі та системі суспільних зв'язків інформація є їх сталим та невід'ємним компонентом. За своїми внутрішніми і зовнішніми характеристиками інформація досить легко піддається впливові та різним діям й різного типу загрозам, що можуть завдавати негативних змін. Так само завдяки іманентним властивостям інформація може слугувати джерелом загроз як для елементів самої системи, так і для зовнішнього середовища.

Щоб зрозуміти особливу роль масової культури як інструменту впливу (і водночас можливого інструменту протидії негативному гібридному впливу), що на сучасному етапі являє собою багаторівневий феномен, який охоплює не тільки соціокультурні виміри буття суспільства, але й слугує джерелом вибору психологічно-ціннісних моделей життя, поведінки, мислення тощо, варто найперше звернутися до теорії «м'якої сили» відомого американського дослідника Дж. Ная [322]. Ще у 1980-х рр., з огляду на поширення глобалізації та посилення інформатизації суспільства, він звернув увагу на те, що поряд із політичними інструментами досягнення країнами своїх стратегічних цілей, важливу роль відіграє культура та цінності, які вона в собі несе, особливо популярна, масова культура, яка охоплює своїм впливом всі прошарки різних суспільств. Він вперше ввів поняття «жорсткої» та «м'якої» сили, відповідно – (hard power) та (soft power). Якщо до першої категорії він зараховував військову та економічну міць держави, то до другої відносив культуру, зовнішню політику, дипломатію. Основою «м'якої сили» стає привабливість. Коли «жорстка сила» у досягненні цілей діє силою та примусом, «м'яка сила» натомість використовує сферу культури, де основу впливу складає своєрідна привабливість пропагованих ідей та цінностей, які схиляють соціум до потрібного вибору, переваги, цінностей, світоглядних установок [322, с. 6].

«М'яка сила» – це здатність формувати переваги інших, які, як правило, пов'язані з нематеріальними речами, такими, як приваблива особистість, культура, політичні цінності та інститути, а також політика, яка розглядається іншими як легітимний та іменний моральний авторитет. Крім того, «м'яка

сила» – це здатність привертати до себе серця і почуття і здатність формувати бажання і потреби інших [322, с. 7]. Ресурси «м'якої сили» – це такі чинники, які формують ефект привабливості, тяжіння [322, с. 6]. Це об'єднуючий вплив загальних цінностей, почуття обов'язку і розуміння необхідності досягнення цих цінностей. Ідеї та ідеали, формування яких обумовлене впливом «м'якої сили», можуть вплинути на весь спектр поведінки – від примусу до приваблення [322, с. 7]. Розглядаючи як інструмент м'якої сили культуру, особливий акцент Дж. Най робить на масовій культурі. Він, зокрема, підкреслює, що саме завдяки масовій поп-культурі (популярні фільми, музика, книги) Сполучені Штати досягли таких вражаючих успіхів. «М'яка сила» в трактуванні Дж. Ная – це використання привабливості матеріальної та духовної культури, історії, ідей, системи освіти, які в підсумку ефективно впливають на політичну, інтелектуальну та художню еліту суспільства, на масову аудиторію як у своїй країні, так і в країнах, на які намагаються вливати. У своєму історичному розвитку «м'яка сила» стала інструментом політичних змін, чому сприяли інформаційні технології, які з певного часу стали середовищем існування цієї сили. «М'яка сила» може працювати як з позитивної сторони, так і з негативної, вона є непомітною за силою своєї дії, на відміну від дії пропаганди. Слід сказати, що за силою впливу російськомовного сегменту інформації та культури на українське середовище (в широкому сенсі можна сказати – гуманітарне есередовище) слід вести мову як про «м'який вплив» – згадуючи безперервний потік російськомовного маскульту: поп-музика, фільми, книги, ТБ-передачі, який спочатку насаджувався, а потім добровільно і безапеляційно спримався як «престижніший», «привабливіший», «модніший»; так і про відверту російську пропаганду, яка вживлювала в масову свідомість свої наративи, спрямовані на розмивання цілісної картини буття, української історії, цінностей, ставлення до політики та довіри до державних інституцій тощо. Саме на ґрунті культури, де основну роль відіграла масова культура, доступна і всеохопна, найбільшого розмаху набуло гібридне інформаційне

протистояння, нівелюючи україноцентричні наративи, історію, національно-культурну ідентичність тощо.

Таким чином, культура стала середовищем почасти недооціненим з точки зору можливих загроз інформаційного гібридного впливу на суспільство і державу, і з відповідною необхідністю посилення державного стратегування цієї сфери з метою протидії гібридній агресії. Ключову роль у цих процесах відіграють механізми державного впливу щодо захисту національно-культурної ідентичності, державної суверенності, що має реалізовуватися насамперед на законодавчо-нормативному рівні.

Культура, що з погляду системи в широкому сенсі є складовою гуманітарної сфери, також найтісніше пов'язана з ментальною та етнокультурною сферами, розвитком національної самобутності. Тому одним із головних векторів її державного управління є досягнення такого якісного рівня національної свідомості, за якого питання суверенітету нації і держави вирішуються через поєднання історичних традицій і втіленої системи цінностей у напрямках розвитку держави як соціально-політичного вияву національної ідентичності.

Безперечно, культурі як складній системі з численними підсистемами, притаманна синергія свого розвитку. Водночас, коли здійснюється гібридний агресивний вплив, розмиваючи і підмінюючи базові культурні цінності і сенси, впливаючи на свідомість суспільства, постає необхідність захисту національних культурних інтересів, безпеки з боку державних інституцій шляхом забезпечення відповідних механізмів регуляції. Елемент м'якого впливу держави на розвиток культурних процесів простежується саме в тих обмеженнях, які вводяться на основі принципу стимулювання потреби розвитку самобутності українського народу, особливо за рахунок мови, масової культури та історичної пам'яті. Держава має багато можливостей ідеологізувати суспільство таким чином, щоб індивідуальний і суспільний рівень свідомості дозволяв зберегти необхідну якість національної ідентичності. Останнє безпосередньо впливає на стан національної безпеки, оскільки перешкоджає

проникненню в суспільство ідей деструктивного для Української держави характеру, ворожих впливів інших країн, підризу цілісності та суверенітету держави. Ідеологічна складова цього аспекту державного управління проявляється в орієнтації споживачів культурного продукту на ті ціннісні детермінанти, які держава прагне запровадити як самоідентифікаційні ознаки української національної ідентичності чи національної ідеї. Реалізовані в такому культурно-інформаційному середовищі ідеологеми мають привернути увагу суспільства до основних цінностей української нації, історичних витоків формування національних культурних традицій, самобутності українського народу та незалежності України, в тому числі, в культурному аспекті перед впливом інших держав.

Державне управління у сфері культури завжди розглядається як обов'язковий спосіб впливу держави на формування суспільної свідомості та системи цінностей. Тому, розглядаючи державне управління через мету відновлення самоідентичності українського народу та формування такого рівня національної свідомості, що забезпечить протистояння будь-яким деструктивним зовнішнім впливам з метою розхитування української державності, дослідники відзначають, що держава повинна і зобов'язана впливати на формування єдиної ідеології, ціннісними орієнтирами якої є продовження формування демократичного суспільства та правової держави. Держава має широкі повноваження розвивати і впроваджувати необхідні ідеології в суспільну свідомість у всій сфері культури через управління державними установами культури; створення організаційно-правових засобів регулювання культурних процесів і захисту національної культури; стимулювання формування необхідного попиту на культурні продукти з необхідним ідеологічним забарвленням або такими ознаками, що формують необхідну якість індивідуальної та суспільної свідомості, правової культури тощо [290, с. 122].

На централізованому рівні управління мають виконуватися основні функції з реалізації державної політики у сфері культури, які забезпечують

вирішення стратегічних завдань розвитку культури, зокрема: формування наукових засад державної політики у сфері культури; організація наукових досліджень, у тому числі соціокультурного розвитку суспільства; забезпечення підготовки і підвищення кваліфікації персоналу для закладів та організацій культури і мистецтва; організація і розширення міжнародних культурних зв'язків; забезпечення функціонування єдиного культурного простору; фінансова підтримка регіонів, які не мають достатніх власних ресурсів для здійснення пріоритетних програм розвитку культури за рахунок коштів державного бюджету; правове забезпечення умов розвитку культури; забезпечення збереження пам'яток культури, інших культурних цінностей загальнонаціонального значення, які функціонують в регіонах; розробка та реалізація спеціальних державних програм для їх підтримки і використання [245, с. 91].

На думку В. Шестака, сьогодні буде більш доречним говорити не про державне управління (регулювання) у сфері культури, а про адміністративно-правове забезпечення реалізації культурної функції держави. Такий висновок, на думку дослідника, «продиктований, по-перше, загальним звуженням сфери державного управління, як діяльності, що здійснюється, переважно, органами виконавчої влади та, по-друге, зміною призначення адміністративного права у суспільстві та державі. Обґрунтованість цієї точки зору цілком підтверджується аналізом історії процесу розвитку державного управління у сфері культури» [298, с. 12].

Вплив культури на суспільство в її масовому вимірі відіграє сьогодні вирішальну роль не тільки в розвитку виробництва, а й значною мірою в соціальному регулюванні, у забезпеченні рівноваги соціальної системи, в усуненні протиріч між владою і суспільством. Проте міра впливу культури на маси, на людей маси залежить від системи взаємодії різних складників культури: матеріальної, духовної, політичної, культури людського життя (взаємодія і розвиток цінностей). Адже натовп є об'єднаний цінностями, прагненнями до певного психологічного стану та потреб. Ця маса є основою

стабільності і прогресу суспільства, вона об'єднана навколо цінностей і навколо лідера. Інструментом масової культури є вся система відносин влади, виробництва та споживання, звичок, відносин, емоційних та інтелектуальних реакцій, які прив'язують споживачів до виробників і до політичної системи в цілому [82]. Це пояснює вагому роль масової культури у розвитку сучасного суспільства і необхідність звернення особливої уваги до цієї сфери, оскільки вона стає ключовою у багатьох суспільних і політичних процесах. Саме маскультом підтримуються умови суспільного буття з визначеними історичними наративами, цінностями, поведінковими моделями, які задовольняють суспільні запити, водночас, ґрунтуючись на тій матриці цінностей і свідомого самовизначення, які є притаманними для нації, що формувалася в історичному хронотопі. Відповідно, масова культура так само виступає транслятором і актором суспільної стабільності/нестабільності, що ніби маркером позначає межі ціннісних виявів тих чи тих ідей. Наприклад, російський маскульт завжди стояв на службі пропаганди, закладаючи у свої твори ідеї «російської великодержавності», «великої перемоги» та ін., що трансформувалися до спрощених кліше, доступних і зрозумілих масовій аудиторії своїх споживачів. Якщо спуститися на щабель нижче у градації пропагованих російських наративів, то навіть на рівні морально-етичних принципів буття, ментальності, світовідношення можна побачити, що все це присутнє в культурному коді кожної нації, де саме масовокультурний продукт стає ретранслятором всіх базових цінностей. Це безпосередньо впливає на питання вибору і набуття національної й культурної ідентичності, тобто такого самовизначення громадян суспільства, яке за умов здійснення гібридних впливів може набувати невластивих нації конфігурацій, що базуватиметься на інших цінностях, закладених в суспільну свідомість «м'якою силою» культури («один народ», «мы же братья», «поганий путін – хороші росіяни» і т.д.).

Відповідно надзвичайно важливим є не тільки розуміти і прогнозувати хід розвитку масової культури, а й моделювати його. Масова культура виступає унікальним за своїм охопленням аудиторії інструментом, здатним забезпечити

формування міцного фундаменту держави. Масова культура детермінується як технологізованим промисловим виробництвом, включаючи, насамперед, товари, цінності, розвиток споживацької культури (консьюмеризм), так само масова культура являє собою масштабну систему, що об'єднала значні соціологічні, політичні, культурологічні, психологічні, економічні складові.

Слід зазначити, що у культурному виробництві масової культури тісно взаємопов'язані економічний та творчий аспекти. Промисловість масової культури спрямована на задоволення споживчого попиту, який диктується модою, популярністю тощо. Економічний аспект цієї промисловості виражений у вдосконаленні технічного рівня виробництва маркетингу, у той час, як естетичні завдання художнього твору пов'язані з можливістю особливого художнього переживання, духовного пошуку, катарсису та збагачення. Досягнення естетичного ефекту відбувається шляхом зіткнення між авторським творінням та сприйняттям споживача. У той самий час індустріальний характер культури дозволяє уявити комплекс різнопланових механізмів і форм функціонування ринку культури. Синтез соціокультурних, економічних, психологічних факторів у культурному виробництві обумовлений її функціями: релаксація, соціалізація, адаптація у суспільстві, що трансформується.

Сутність і зміст державного управління в сфері культури має полягати у тому, що держава визначає потреби суспільного розвитку з урахуванням імперативу дотримання цивілізаційних принципів і цінностей, які мають формувати відповідну національну самоідентичність; держава забезпечує: організаційно-правові, матеріально-технічні, суспільно-політичні умови, в межах яких відбувається становлення культурного середовища, визначаються загальні тренди формування суспільної думки, індивідуальної та суспільної свідомості, межі й детермінанти правової культури; також відбувається позиціонування державою тих чи інших культурних заходів, подій, які мають загальнонаціональне значення. Крім того, такі події не повинні кардинально відрізнятися від тих культурних заходів, де культурний продукт максимально споживається, щоб мати короточасний вплив; для активізації культурних

процесів повинна створюватися система стимулів і заохочень для діячів культури і мистецтва, формуватися нові напрями мистецької діяльності, «розширення формату для створення якісних культурних продуктів, що матимуть потенційне загальнонаціональне значення» [290, с. 121].

Звернемось до розуміння гібридності та гібридної війни, в умовах якої звертає на себе підвищену увагу й сфера масової культури як можлива «м'яка сила» впливів, здатна «розмивати» культурне й інформаційне середовище. Теоретичний дискурс гібридної війни пройшов певний час свого нарощення й поглиблення актуалізації, з огляду на реалії розгортання гібридних впливів у світі. Як пише Н. Стаффорд, після анексії Криму росією та війни в Грузії багато аналітиків, військових та інтелектуалів, включаючи колишнього міністра оборони Роберта Гейтса та колишнього радника з національної безпеки генерал-лейтенанта Х. Р. Макмастера, використовували термін «гібридна війна», щоб описати складну ситуацію, в умовах якої розвивається криза в Україні після подій військового вторгнення. Криза, протиставляючи національний уряд сепаратистам, російським ультранационалістам, довіреним бійцям і співробітникам Головного розвідувального управління росії (ГРУ), не підходила до чітких західних категорій війни. На думку Н. Стаффорда, цілі російської гібридної війни найкраще сформулювати як: 1) захоплення території без застосування явної або звичайної військової сили; 2) створення приводу для відкритих, звичайних військових дій; 3) використання гібридних заходів для впливу на політику України та політику країн Заходу й інших країн [322, с. 112]. Прикметним є те, що три елементи російської гібридної війни тісно співпадають з трьома фазами, які часто асоціюються з концепцією революційної війни Мао Цзе Дуна: політична фаза (організація, консолідація та збереження); фаза нетрадиційної війни (прогресивне розширення); і звичайна фаза (рішення чи знищення ворога) [322, с. 113].

Ключовим інструментом загарбницької експансії, який передував збройній агресії і продовжує використовуватися під час неї, є гібридна війна та гібридні впливи. В загальному сенсі гібридна війна (hybrid warfare) – це

військова стратегія, що об'єднує звичайну війну, малу війну, кібервійну. Гібридна війна включає загрози: традиційні; нестандартні; катастрофічний тероризм; і так звані «підривні», коли використовуються технології для протидії переваги у військовій силі [127, с. 19].

З огляду на численні теоретичні напрацювання, так само, як і різні визначення, що існували у науковій, спеціалізованій та аналітичній літературі до ескалації процесів гібридного протистояння і впливу, наразі відсутнє однозначне трактування цього феномена, а використовується низка визначень щодо характеристики сучасного типу ведення війни. Гібридну війну в більшості теоретизувань називають нелінійною (non-linearwar), неконвенційною (un conventional warfare), гібридною (hybrid warfare), змішаною (compound warfare), нестандартною (irregular warfare), «війною без лінії фронту», партизанською чи «конфліктом низької інтенсивності» [248, с. 49].

Загалом, на думку військових аналітиків, усі нинішні війни називаються гібридними, тому що вони поєднують засоби «жорсткої» та «м'якої» сили, зброї та інформації – це поєднання так чи інакше присутнє у всіх війнах у різний час. Однак у сучасній війні акцент зміщується з фізичної складової сили, яка домінує в традиційній війні, на ментально-інформаційну. На думку українських дослідників Б. Парахонського та Г. Яворської, сучасна війна – це війна у розумі і за розум. Це війна за когнітивний і комунікативний контроль, за владу над свідомістю людей, їх емоціями, мисленням, розумом і, як наслідок, поведінкою. Це боротьба за домінування певних уявлень про світ і події в соціальному та індивідуальному середовищі і одночасне знищення протилежних, «ворожих» думок [196, с. 20]. Ми повністю поділяємо це твердження, і, тим більше, воно прямо пов'язується з обраною нами проблематикою дослідження у цьому ракурсі масової культури. Саме в умовах гібридної війни здійснюється боротьба на когнітивному і ментальному рівні, активно застосовуючи при цьому масову культуру, яка фактично «маркує» соціальний та інформаційний простір.

Розв'язана гібридна війна росії проти України має асиметричний характер і характеризується принципово новим підходом до ведення воєнних кампаній. Особливий наголос робиться не на військові, а саме на інформаційні, пропагандистські дії. Анексія російською федерацією Кримського півострова у лютому-березні 2014 р. довела, що таке вторгнення мало всі ознаки інформаційно-психологічної операції, відповідним чином підготовленої та продуманої за своїми цілями, формами, способами, заходами та наслідками. Відтак у цьому питанні наріжним каменем стала психологічна та інформаційна обробка, підготовка населення, проведення активної прихованої психологічної інтервенції із застосуванням нечисленних груп військових сил. Ці пропагандистські дії поширювалися не лише на Кримський півострів, а й загалом на все населення України [265, с. 11].

Концепція «гібридної» війни була вперше оголошена Джеймсом Н. Меттісом у вересні 2005 року на оборонній конференції, організованій Військово-морським інститутом США та Асоціацією морської піхоти. Потім ця концепція була опублікована разом з Ф. Хоффманом у листопаді 2005 року в статті «Війна майбутнього: зростання гібридних війн». Тому Френка Г. Хоффмана, провідного дослідника Інституту національних стратегічних досліджень Університету національної оборони (США) можна вважати одним із творців концепції «гібридної війни» та найуспішнішим і плідним автором книг і статей на тему гібридної війни. У 2009 р. генерал-лейтенант ВПС США Д. Ласіка опублікував монографію «Стратегічні наслідки гібридних війн: теорія перемоги», в якій проаналізував характеристики гібридних війн. На його думку, «основою для ведення “гібридних війн” є їх інформаційно-психологічна складова, а об'єктом впливу ініціатора “гібридної війни” є насамперед суспільна свідомість, а не армія чи інфраструктура; самі “гібридні загрози” мають нечітку форму та інформаційно-психологічну складову» [126, с. 20–21].

Термін «гібридна війна» також поширився з появою праці дослідника Центру стратегічних досліджень Університету національної оборони (США) Ф. Гофмана «Конфлікт у ХХІ столітті. Поява гібридних війн» (Conflict in the 21

Century: The Rise of Hybrid War), в якій він розглянув конвергенцію різних методів і засобів у військових конфліктах нашого часу. Слід зазначити, що при аналізі особливостей сучасних війн характерною стає така риса, як зміна основних учасників війни, і фактично «невійськові» форми ведення набувають все більшого впливу на організацію та застосування збройних сил. Американський дослідник Д. Міллер описує властивості гібридної війни як використання традиційних і нетрадиційних засобів, маючи на увазі будь-яке поєднання державних і недержавних акторів на одному театрі війни [126, с. 20].

Гібридна війна РФ проти України відображена в значній за обсягом науковій літературі. Дослідники гібридних воєн, їхніх стратегічних і тактичних засад вирізнили 3 групи інтерпретацій гібридної війни на території України. 1) *Геополітичні пояснення*. Вони дотичні до геополітики та соціології міжнародних відносин, теорії інформаційних війн та військової безпеки. Тут говориться про те, що геополітична криза в Україні була спричиненою відходом політичного керівництва держави від курсу «двовекторності» і однозначного схиляння в бік проєвропейських/проєвроатлантичних преференцій. Пояснення такої радикалізації ґрунтується на тому, що здійснення вибору між двома міжнародними альянсами (Євросоюзом та Митним союзом, Заходом та Росією) стало чинником загострення боротьби між Росією, ЄС та НАТО за домінування в Україні із участю зовнішніх акторів та переведенням внутрішнього конфлікту в Україну в приховано-зовнішню (гібридну) форму. 2) *Глобалістично-інформаційні пояснення*. Методологічною основою для них є постструктуралістська концепція М. Фуко та Ж. Деріди. Ключовим методологічним постулатом постструктуралізму в розумінні інформаційних війн є положення про універсальність і тотальність влади, яка спирається на знання, проникає в усі сфери суспільного життя і побут [51, с. 368–369]. 3) *Інформаційно-психологічні пояснення*. Їхня логічна модель зміщена в бік акцентування уваги на війнах сенсів та систем, що їх продукують. При цьому під сенсами розуміється широке коло культурних конструктів: цінностей, світоглядів, норм та традицій, соціальних уявлень, фреймів тощо. У соціології

медіасфери, соціології політики та соціології міжнародних відносин сенси розглядаються як всепроникний трансгресійний тип культурного та соціального буття. Із створенням всеохопної системи кіберпростору та розгалужених електронно-комунікаційних мереж трансгресійність продуктів культури набула цілком реальних абрисів [51, с. 370–371].

Українські дослідники розглядають феномен гібридної війни переважно в контексті військової агресії російської федерації проти України, наголошуючи на таких суттєвих аспектах, як відсутність початку та кінця, замовчування реальної ролі агресора в конфлікті, суттєві аспекти конфлікту та ін. Мета гібридної війни – створення соціального та політичного хаосу, дестабілізація встановленого порядку. Вагомим теоретичним підсумком досліджень щодо гібридної війни є колективна монографія Національного інституту стратегічних досліджень «Світова гібридна війна: український фронт» [240] за загальною редакцією В. Горбуліна, де розглядаються виміри російської військової агресії в контексті гібридної агресії РФ проти України. Ця праця важлива насамперед тим, що показує гібридну війну як феномен, породжений значною мірою російською геополітикою, розкриваючи її особливості в українському контексті. Серед робіт цього спрямування можна виокремити дослідження, які розглядають еволюцію гібридної війни: Н. Авер'янова [39], Т. Андрієвський [4], І. Антипенко [6], О. Барна [17], Ю. Василевич [185], О. Власюк [36] А. Вовк [37], П. Ворона [38], Т. Воропаєва [39], М. Гетьманчук [42], В. Горбулін [48], А. Ділай [63], Б. Дрогомирецький [68], Д. Дубов [70; 71], Н. Еляшевська [77], М. Єнін [78], Є. Заболотний [80], Б. Калініченко [110; 111], Н. Карпчук [116], О. Комарчук [125; 126], Л. Компанцева [127], О. Кундеус [136], О. Курбан [137; 138], О. Лалак [144], О. Лещенко [145], В. Лизанчук [146; 147], Ю. Лисецький [148], В. Ліпкан [152], Н. Ніколаєнко [185], Є. Магда [159; 160], К. Мелекесцев [80], Л. Мельник [78], А. Мельниченко [78], А. Нофенко [187], М. Ожеван [188], Б. Парахонський [196], І. Парфенюк [198; 199], Р. Потапенко [208], Г. Почепцов [209; 210], Л. Смла [249], О. Стяжкіна [256], М. Туранський [265], І. Цурканова [283], С. Шарап [291], О. Шевченко [294], Г. Яворська [196], В. Шемчук [295].

Тісний взаємозв'язок проблематики державного реагування на загрози гібридної війни та забезпечення національної безпеки як стану захищеності національних інтересів (цінностей) присутній у працях В. Антонюк [7], М. Балана [15], І. Безени [19], О. Власюка [36], В. Горбуліна [48], О. Зозулі [100], О. Зубченка [102], В. Іванової [103], Д. Костенка [130], Р. Марутян [297], Н. Нижника [183], О. Саган [236], Г. Ситника [243; 244], В. Ціватого [282], М. Шевченко [293], Л. Шипілової [297].

Окремо слід відзначити низку дисертаційних робіт, які були захищені в Україні, збігаючись із часом розгортання гібридної війни. Власне, в цих роботах знайшли відображення питання національної безпеки загалом, інформаційної безпеки зокрема в умовах гібридних загроз, розробка питань державної політики протидії гібридності, формування стратегічних комунікацій тощо. Коротко проаналізуємо найбільш значимі, пов'язані з розглядуваною проблематикою нашої роботи.

Так, проблематиці державної політики у сфері засобів масової комунікації в умовах суспільних трансформацій в Україні, питанням інформаційного суверенітету присвячена дисертація Ю. Нестеряка (2016). Серед пріоритетних завдань державної інформаційної політики автор просуває ідею, що «основною метою діяльності національних засобів масової комунікації мала б стати ідея формування та підтримка національної ідентичності, що передбачає включення у внутрішній світ громадян цінностей нації та національної культури» [182, с. 14–15].

Дисертація В. Антонюка присвячена дослідженню організаційно-правовим засадам формування та реалізації державної політики інформаційної безпеки України (2017). Автором доведено, що належне функціонування системи забезпечення національної безпеки можливе за умови відповідної нормативно-правової бази, до якої автор зараховує законодавчо-нормативні документи державної політики, що створюють основу стратегічного планування: закони, доктрини, концепції, стратегії, державні цільові програми, проекти та плани регулювання суспільні відносини у сфері національної

безпеки. Загалом, на його думку, організаційно-правовий механізм державної політики інформаційної безпеки – це впорядкована сукупність державних інституцій, залучених до процесу формування та реалізації політики інформаційної безпеки, внутрішні та зовнішні ролі та взаємовідносини яких регламентуються системою норм і правових принципів [7, с. 14].

У дисертаційній роботі І. Дубок ґрунтовно досліджено механізм формування та реалізації культурної політики в Україні з точки зору поєднання державно-приватного партнерства (2017), під яким розуміє «систему цілей, теоретичних підходів та практичних дій суб'єктів державно-приватного партнерства (держави, бізнесу та громадянського суспільства) для визначення бажаних напрямів культурного розвитку українського суспільства» [72, с. 14]. Не зважаючи на те, що в Україні сформувалася переважно державна система фінансування сфери культури, яка буває надто вразливою у часи фінсових криз та зокрема, воєнного стану, на сьогодні, на думку дослідниці, актуальним питанням постає реалізація проектів державно-приватного партнерства.

О. Зозуля зосередив свої наукові дослідження на проблемах державного управління забезпеченням інформаційної безпеки України в умовах інформаційно-психологічних конфліктів (2017). Серед іншого він відзначає, що «найнебезпечнішими загрозами інформаційній безпеці України в сучасних умовах є явні та сугестивні загрози, а також загрози консервативній та динамічній складовим масової свідомості» [100, с. 11]. Оптимальним вирішенням означеної проблематики є, на думку дослідника, формування рефлексивної моделі системи державного управління, що передбачає забезпечення інформаційної безпеки в умовах інформаційно-психологічного протиборства, системно впливаючи на «інформаційну безпеку держави, що передбачатиме нестандартність системно-інституційної поведінки суб'єктів інформаційної безпеки для запобігання негативним зовнішнім інформаційно-психологічним впливам» [100, с. 17–18].

Проблема державного реагування на загрози суспільно-політичній стабільності в Україні висвітлена у дисертації М. Балана (2020). Автором

деталізовано наукові основи пояснення причин суспільно-політичної дестабілізації, проаналізовано динаміку загроз національній безпеці України, а також наголошено, що «каталізатором стрімкого кількісного збільшення та якісного загострення загроз суспільно-політичній стабільності України в останні роки є політика російської федерації, яка окупувала частину території України, розв'язала воєнну агресію на Сході України та продовжує гібридну війну проти України з метою її політичного й економічного виснаження та наступного підкорення» [15, с. 3–4]. До сфер, що потребують посиленої державної уваги з точки зору реагування на загрози, М. Балан відніс сфери громадської безпеки, демографічну, міграційну, морально-вартісну, етнонаціональних відносин, міжконфесійних відносин, міжкультурних відносин [15, с. 4–5].

Питання інформаційної безпеки з початку військової агресії росії у 2014 р. постійно перебувало у фокусі уваги українських науковців, що підтверджується низкою ґрунтовних дисертацій. Так, зокрема, слід назвати дисертацію Д. Костенко («Формування мережевої архітектури публічного управління в контексті забезпечення національної безпеки», 2020) [130], Р. Марутян («Інтелектуальні ресурси державного управління у сфері національної безпеки України», 2020) [167], Т. Сивак («Інституціоналізація стратегічних комунікацій у системі публічного управління України») [242].

Дослідниця Т. Сивак визначає сутність теорії стратегічної комунікації, звертаючи увагу на наратив як змістовне ядро, що забезпечує системність комунікаційного процесу та цілеспрямовано впливає на нього, виступаючи як комплекс принципів, методів, прийомів, способів і засобів для створення значення, ідеї та повідомлення з метою переконання цільових груп [242, с. 161]. Стратегічні наративи, на думку дослідниці, є тими інструментами, за допомогою яких держави, корпорації, недержавні структури тощо артикулюють свої інтереси, цінності та аспірації [242, с. 169]. Стосовно питання гібридних загроз, авторка вказує на когнітивні війни, які в цьому сенсі представляють найбільшу загрозу: оскільки «вони відбуваються в

інформаційному просторі та мають на меті контролювати думки, мислення щоб впливати на прийняття рішень. Когнітивна війна впливає на суспільство (індивіда), його сенси, цінності, які керують поведінкою» [242, с. 175–176].

Дисертація О. Жайворонка присвячена питанню організаційно-правових засад формування та реалізації публічної політики у протидії інформаційному тероризму в Україні (2021). На думку дослідника, «інформаційний тероризм» завжди зорієнтований на застосування різноманітних форм і методів тимчасового або незворотного порушення інформаційної інфраструктури держави або її елементів, а також цілеспрямоване використання цієї інфраструктури для створення умов, які мають катастрофічні наслідки для різних сторін життєдіяльності суспільства та держави, який охоплює питання використання різноманітних методів і засобів інформаційного впливу на різні сторони людського суспільства (фізичну, інформаційну, когнітивну, соціальну) [79, с. 32–33].

Дисертаційна робота Д. Демидка (2021) присвячена дослідженню ролі гуманітарної політики у становленні громадянського суспільства в контексті національної безпеки. Автор підкреслює, що гуманітарна політика має ставити за мету досягнення високого духовного та інтелектуального рівня розвитку людини, збереження та розвиток фундаментальних загальнолюдських та національних цінностей [57, с. 26]. Основою ж гуманітарного розвитку, за думкою автора, є громадянська ідентичність національно-державної спільноти, що ґрунтується на комплексі уявлень, суголосних з національно-державною ідеологією, із зобов'язаннями і правами стосовно інших членів цієї спільноти та до держави, що дозволяє кожному громадянину співвідносити себе з ними [57, с. 23].

Сукупність проблематики гібридної війни з акцентом на включеності у ці процеси гуманітарної, культурної, інформаційної, ціннісної складових знайшла відображення в інформаційно-аналітичних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень, що з початком війни 2014 р. регулярно публікував тематичну аналітику. Головний акцент у питаннях культурної політики

ставився на розумні функції культури як головного базису у консолідації нації з позицій ціннісної та смислової основи суспільного розвитку. Роль культури в умовах гібридної агресії стає більш вагомим, оскільки «формування в суспільстві розуміння спільної історії та усвідомлення спільних світоглядних установок, взаєморозуміння між різними соціальними прошарками та національними спільнотами, механізму погодження культурних інтересів між представниками різних соціальних та етнічних груп» [35].

Окремі матеріали присвячувалися гуманітарній складовій у законодавчо-нормативних документах з національної безпеки [102]; безпековим вимірам гуманітарної політики з акцентом на історичному шляхові формування української ідентичності в тяглоті її історії, особливо ХХ ст. [20]. Дослідники зазначають, що гібридні впливи російського контенту та культурного продукту на інформаційний, культурний простір України здійснювався протягом тривалого часу шляхом навязування «цінностей та ідеології, моделей і способів інтерпретації історичних подій, посилення позицій російської мови і культури, поширення в Україні на рівні масової свідомості міфів «русского мира» [20].

У цілому у найбільш загальній формі гібридну війну визначають як воєнну агресію однієї держави проти іншої, зовнішньо замасковану під внутрішньополітичний конфлікт у державі – жертві агресії. Істотною рисою такої війни слід визнати поєднання елементів внутрішнього протистояння та зовнішньої інтервенції з метою знищення держави як суб'єкта. У гібридній війні акцент переноситься на нав'язування свого бачення реальності та своєї моделі світового порядку й міждержавних відносин. Кореляція засобів «м'якої» та «жорсткої» сили, з одного боку, дозволяє конвенційні жорсткі операції проводити під прикриттям привабливих гасел, а з іншого – конструювати фейкові події або симулякри, демонструючи їх з метою обґрунтування необхідності подальших жорстких дій. Відтак власне збройні та іншого типу агресивні операції подають як вимушені, спрямовані на захист скривджених, на подолання світового зла [196, с. 349].

Ключовою особливістю гібридної війни (і, власне, сутністю поняття «гібридності») є факт інформаційного суспільства, оскільки без соціальних мереж, поза світовим комунікаційним простором терористична або гібридна війна не мала би сенсу, оскільки саме в цьому просторі формується свідомість мас населення, налаштовується емоційний стан, створюється смислове навантаження подальших агресивних дій. Закономірності керування психологією натовпу в умовах сучасного комунікаційного простору набувають глобального поширення [196, с. 350].

На думку українського дослідника О. Курбана, основним елементом теоретичної моделі гібридної війни є концепція онлайн-інформаційної війни, яка «визначається як комплекс інформаційних впливів між соціальними системами (групами), спрямованих на отримання певних переваг у суперечках у економічних, політичних, суспільно-культурних протистояннях» [137, с. 47]. Фундаментальними поняттями для вивчення сучасних мережевих інформаційних війн є інформація та комунікація, які складають основу всього, що надалі вважається інформаційною війною [137, с. 52].

Дійсно, головним середовищем і базою для можливостей розгортання гібридної війни є інформаційний простір, пов'язаний із впливом на свідомість, мислення, сприйняття довколишнього світу, реальності. Інформаційне середовище створює можливості оберненого зв'язку, живу комунікацію в режимі реального часу – це основні чинники здійснення інформаційних гібридних інтервенцій. Загалом перебіг збройної агресії з початками повномасштабного вторгнення військ РФ в Україну як новий прецедент інформаційного суспільства відбувається в інфопросторі, соцмережах, месенджерах, де здійснюється обмін інформацією, необхідна комунікація і кожен може стати учасником будь-якого процесу, а швидкість і кількість повідомлень дозволяє формувати картину подій.

Інформаційна війна (у широкому сенсі), яка становить основу гібридної війни, є формою боротьби, що становить сукупність спеціальних (політичних, економічних, дипломатичних, технологічних, військових та інших) методів,

способів і засобів ефективного впливу на інформаційну сферу об'єкта, на якого спрямований вплив, та захисту власної інформаційної сфери в інтересах досягнення поставлених цілей. Інформаційна війна (у вузькому сенсі – у військовій, оборонній сферах) – це комплекс дій інформаційного характеру, що здійснюються з метою захоплення та утримання стратегічної ініціативи, отримання інформаційної переваги над противником і створення сприятливої пропагандистської бази при підготовці та веденні боїв та інших заходів [108, с. 26–27].

Будь-яка інформаційна війна має на меті послабити моральні та матеріальні сили супротивника чи конкурента і зміцнити власні. Перш за все, вона передбачає заходи пропагандистського впливу на людську свідомість в ідеологічній та емоційній сфері. Саме пропаганда в росії є основною складовою, яка протягом тривалого часу формувала підґрунтя для вторгнення на територію сходу України на початку 2014 р. і після того, підтримуючи гібридні наративи своєю діяльністю на тимчасово окупованих територіях.

Інформаційна війна є складовою частиною ідеологічної боротьби. Вона безпосередньо не призводить до фізичних і матеріальних руйнувань, втрат та людських жертв. І це створює небезпечну невпевненість у ставленні до всього. У той же час, руйнування, спричинені інформаційними війнами, в соціальній психології є досить небезпечними за своїми масштабами та значенням, долання яких іноді перевершує наслідки збройних війн. Головна мета інформаційної війни – маніпулювання масами та досягнення власних результатів.

У сучасних умовах актуальною є протидія інформаційній війні в різних сферах суспільного життя: освіті, культурі, інфопросторі. Дієві заходи проти пропаганди та маніпуляції потрібні вже зараз. Державний і громадський компоненти в процесі реалізації політики пов'язані складною системою структурно-функціональних зв'язків і відрізняються своєю диференціацією в різних країнах [82].

Українські дослідники обстоюють тезу, що найактивніше сучасна війна інформаційна гібридна війна втягує до своєї орбіти та сфери впливів саме

культуру. На думку В. Туранського, в ході гібридної війни та безпосереднього проведення інформаційних та психологічних операцій актуальним є проведення «культурних атак», що доволі часто використовується, коли атакуюча країна має намір поширювати свої «культурні» ідеали серед населення іншої держави. В підсумку це не тільки призводить до формування духовної залежності, а й сприяє руйнуванню культурно-світоглядних поглядів, що склалися в суспільстві, впливаючи на послаблення національного самовизначення [265, с. 33]. Всі ці процеси ми спостерігали, починаючи з анексії в Україні Кримського півострова та окупації Донецької та Луганської областей у 2014 р., населення яких тривалий час зазнавало впливу пропагандистської російської машини, відповідно, й збройна агресія «лягла» на підготовлений ґрунт.

Символічно-знакова природа засобів, що використовуються як інструмент у гібридних війнах, дозволяє простежити механізми формування прихованих смислів та описати конфлікт інтерпретацій одних і тих самих подій як сутнісну характеристику війн гібридного типу. У ході гібридної війни, так само як в інших новітніх конфліктах, пов'язаних, зокрема, із тероризмом, символічні структури набувають виключної першості і значимості і починають відігравати ледь не вирішальну роль у всіх інформаційно-психологічних інтервенціях [196, с. 25].

Слід зазначити, що культурна система (або система підтримки ціннісних зразків) вибудовується навколо інституціоналізації культурних ціннісних патернів, «які на загальному культурному рівні можна розглядати як моральні». І хоча для дослідника «інституалізовані соціетальні цінності і їх специфікації не вичерпують усієї релевантності моральних цінностей для дії», моральні цінності все одно «вплітаються за допомогою інтерналізації в структури особистості і поведінкового організму, а на вищому рівні узагальнення сполучаються з релігією, науками й мистецтвами всередині культурної системи» [51, с. 75–76].

Масова культура стала домінуючою в культурному просторі сучасного світу, оскільки вона претендує на свого роду тотальність (навіть в світі

постмодерністських деконструкцій), створює простір гіперреальності (в трактуванні Ж. Бодрієра) і не конкурує з елітарною культурою: остання передбачає престижне споживання і унікальність. Про тотальності як важливої складової масової культури писали два видних представника «Франкфуртської школи» Т. Адорно і М. Хоркхаймер. Саме в рамках процесу створення простору гіперреальності (або соціального конструювання) масова культура може розглядатися як частина політики ідентичності, оскільки використовувані в продуктах культурної індустрії образи, архетипи, смисли, можуть сприяти засвоєнню суспільством полікультурних категорій. У зв'язку з цим, важливо підкреслити ключову рису масової культури: вона обов'язково несе якийсь підтекст, повідомлення. В рамках процесу комунікації, що відбувається між продуктами маскульту і його споживачами, створюється певна тотальність, яка несе в собі потужний гомогенізований потенціал, що важливо для розуміння можливостей використання масової культури в рамках політики ідентичності. Масова культура є тим самим механізмом, в рамках якого можуть реалізовуватися принципи політики мультикультуралізму за допомогою спеціальних прихованих підтекстів, цілеспрямованого регулювання, створення особливого культурного середовища в тому чи іншому суспільстві, оскільки держава відіграє ключову роль в політиці ідентичності

Якщо в розумінні критиків індустріального суспільства масова культура нівелювала різницю людей, то сучасне постіндустріальне суспільство, яке пройшло процес «демасифікації», розпаду старих соціальних зв'язків, вимагає нову масову культуру, яка вбирає в себе відмінності. Цей процес характеризується як формування «індивідуалізму на вибір»: «Сучасний обиватель – людина маси – може «інтерпасивно», за висловом С. Жижека, брати участь в світових трагедіях, піклуючись, перш за все, про задоволення повсякденних потреб. Сама ж маса сьогодні виступає не як «керована», а як «контрольована», яка втратила здатність навіть відчувати цей факт маніпулювання». «Індивідуалізм на вибір» сприяє кризі колективного початку і громадянськості: «Зворотним боком індивідуалізації, мабуть, є корозія і

поступовий розпад громадянства» [66, с. 55]. Таким чином, тут проявляється двоїста роль масової культури в сучасному світі, що потрібно мати на увазі, аналізуючи її потенціал в рамках політики ідентичності

В умовах глобалізаційних процесів, які неминуче будуть відбуватися практично у всіх країнах, в тому числі в Україні, актуальним є питання про входження на територію держави різних ідей, принципів, понять, які є масовою культурою. Масова культура — термін, що використовується для позначення особливостей виробництва культурних цінностей у «масовому суспільстві», призначених для масового споживання.

Регулятором багатьох соціокультурних процесів у цьому вимірі проблеми є масова культура, яка з негативно-незбалансованого культурного явища минулого століття стає позитивно-впливовим і більш стабільним феноменом [158, с.215]. Таким чином, масова культура функціонує як «транслятор соціокультурного досвіду», як важливий орієнтаційний засіб особистості в складному інформаційному просторі сучасного суспільства. По суті, це «інформаційний простір, з якого всі члени суспільства можуть отримувати інформацію про стереотипні соціокультурні ситуації та стандартні стосунки в них». Зрозуміло, що найважливішим чинником організації такого інформаційного простору є джерело інформації або комунікатор, «під яким ми розуміємо певну кількість функціональних одиниць. Ми говоримо насамперед про інститути, що складають простір масової комунікації: органи виконавчої влади, громадські організації, державні та громадські комітети та комісії». Джерелом інформації та засобом її передачі, а також залученими до цього процесу професіоналами є організатори інформаційного простору «масової культури». Отже, певним чином організована інформація може стати ідеологічною основою для теоретичної парадигми сталого розвитку суспільства. Тому до очевидних основних завдань сучасної масової культури належить створення інформаційного простору для стабілізації суспільних процесів і навіть відповідної ідеології. Слід зазначити, що через засоби масової інформації, інтернет, так званих кореспондентів соціальної реклами, а також

через діяльність громадських рухів і груп, громадських організацій, флешмобів, піар-акцій тощо це стає все більш популярним і користується попитом серед населення [67, с. 166].

Саме масова культура детермінує сучасну систему матеріально-духовних і художніх цінностей суспільства, підвищення темпів оновлення, культурно-естетичного прагнення людей до новизни й різноманітності, зміну інтересів. Звідси тенденція до дроблення ринків культури, скорочення життєвого циклу художніх явищ як товарів і послуг. Ціннісно-семантичний центр економіки бажань у сучасній цивілізації дозволяють складати технології проектування майбутнього, створення креативного потенціалу та управління розвитком, формування інноваційних потреб особистості. Тому й роль мистецтва та його економічний потенціал у сучасному суспільстві радикально змінюються. Проектування бажань і необхідна для цього творча енергія стають затребуваними, оскільки художньо-естетичні запити формують особливий соціально-економічний статус художніх практик у сучасних умовах масовізації свідомості [211, с. 32].

Гібридна агресія, яка нині вже є частиною повномасштабної війни, передусім спрямована проти цінностей. Її мета – деморалізувати громадян, знищити їхні усталене моральне опертя, посіяти серед суспільства зневіру, безнадію, паніку й хаос, що в підсумку призведе до руйнування всіх соціальних та владних інституцій, у тому числі занепаду інституції державності, тобто сама ідея незалежної держави має бути знецінена та знівельована. Проте держава у цій ситуації повинна захищати цінності суспільства й нації, народу, використовуючи механізми державного впливу й регулювання, але найкраще працювати на упередження, виконуючи прогностично-стратегувальну функцію [36, с. 19]

Розглядаючи культурний простір у контексті гібридної війни та агресії, слід зазначити, що в історичному хронотопі він не лише створюється людьми, а й має зворотний зв'язок: активно формує людину в ньому. Вигідна для агресора зміна суспільної поведінки відбувається під впливом інформації і не може бути

реалізована без залучення культурного простору кожної особистості. Основними джерелами впливу пропаганди є засоби масової інформації. Вони поширюють в інформаційному просторі певні культурні продукти з прихованим змістом, корисним для сторони, яка на них впливає. Необхідною умовою впливу агресора є зміна культурного простору. Коли засоби масової інформації свідомо нав'язують людині цінності іншої культури, такий вплив обов'язково матиме ефект. Отже, завдання такого впливу – створити у ворожому суспільстві атмосферу бездуховності, негативного ставлення до культури та історичної спадщини; маніпулювання суспільною думкою для створення політичної напруги; провокувати суспільно-політичні, національно-етнічні та релігійно-конфесійні суперечки; дискредитація фактів історичної, національної самосвідомості людей, зміна системи цінностей; формування втрати волі до боротьби. Водночас вплив культури в ході такої війни також пов'язаний з поширенням чужої масової культури, яка має певне ідеологічне наповнення [265, с. 64].

Масова культура найбільше впливає на молодь, регулюючи її ціннісні орієнтації, інколи витісняючи або замінюючи цінності національних культур. Оскільки масова культура виконує передусім розважальну функцію, значна частка суспільства не сприймає її як ідеологічний продукт, але, діючи на рівні підсвідомого, почуттів та емоцій, маскультура може формувати непритаманні націям цінності та вживлювати сумнівні установки щодо власного суспільства [265, с. 65].

Широкомасштабна культурна експансія росії, яка в сучасну добу тягнеться ще з часів сср, стала невід'ємною часткою інформаційної кампанії у процесі анексії Кримського півострова, коли прикриваючись гаслами збереження культурних традицій та підтримки «російськомовних мешканців» було реалізовано цілеспрямовану політику формування антиукраїнської світоглядної позиції. До цього додається фактор прикордоння, складна етномовна структура населення, а також проблеми адаптації різних етнічних груп, які змінили свою географію. Тому можна припустити, що підкорення

півострова розпочалося як «культурна окупація», одним із напрямів якої було формування позитивного образу імперського минулого, завдяки, зокрема, напрямку меморіальної діяльності: встановлення або поновлення пам'ятників діячам російської імперії, вшанування їх на свята та пам'ятні дати тощо [265, с. 74]. У результаті виникла ситуація, коли українська ідентичність була представлена менше, а ідеологія «руського мира» – сильніше. Цьому сприяло також те, що надто пошановані були культурні й ментальні традиції радянського минулого, а український наратив не пропагувався масовою культурою, оскільки остання фактично була витіснена російським маскультом.

Головною ознакою гібридної війни є її нерозкритий і безстатусний характер. Водночас не завжди вдається здійснити акт агресії, спрямований на популяризацію національної культури однієї країни, на території іншої. Тривалий час ретрансляція телевізійного контенту, включення елементів російської культури (кіно, література, твори мистецтва, поп-музика) не сприймалися як загроза інформаційній безпеці України, як фактор формування іншої культурної ідентичності. Проте завдяки цьому культурному впливу сформувалися деякі масові психологічні установки та ціннісні пріоритети. Найголовніше було посіяти невпевненість, безпорадність, страх, відчай у своїх силах, оскільки гібридний вплив має на меті не знищення населення, а його деморалізація, залякування, підкорення нав'язаним ідеям. Зараз війна стрімко поширюється у сферах інформації, комунікації, телебачення, онлайн-видань, соціальних мереж, музики, літератури тощо, тобто в загальному культурному просторі, і з часом переростає у війну ідентичності. Основними меседжами російських політтехнологів, які виправдовують агресію своєї держави, є намагання переконати українців і світ, що української державності історично не було, що «незалежна Україна — провальний проєкт», що українці не мають своєї мови, національної самосвідомості тощо [164, с. 118]. Такий магістральний наратив російської пропаганди має тривалу історичну тяглість, як і опір України, що неодноразово мало підтвердження у перебігу історичних подій. Важливо у цьому контексті зберігати історичну пам'ять, що має

слугувати виробленню дієвих механізмів державного впливу у протидії гібридній агресії.

Небезпека російської пропаганди полягає в тому, що в інформаційному протистоянні пропаганда стає загрозою національному суверенітету, а країни, які ефективно використовують цей інструмент, стають такими ж небезпечними, як і терористичні організації [236, с. 80].

Дослідники відзначають, що сьогодні культурний опір в Україні здійснюється, головним чином, також за рахунок масової культури, і тут виникає ціла низка питань, що можуть бути розв'язаними у площині різновекторних досліджень. Те, як саме події війни та інформаційного протиборства відбилися (й продовжують відбиватися) у масовій культурі українського суспільства, дає підстави для переосмислення її ролі в суспільстві та вивченні її позитивного впливу. Необхідно розуміти різноманітність і складність масової культури, в рамках якої люди з різними бажаннями і вподобаннями можуть знайти культурні моделі, придатні для їх задоволення в умовах військового протистояння [164, с. 119].

Загалом після повномасштабного вторгнення ми можемо спостерігати зміни в українському соціокультурному й інформаційному просторі, де попри продовження інформаційної війни, збільшується україноцентричний наратив, а в межах культурного опору, у тому числі засобами масової культури, застосовуються як традиційні, так і нові культурні символи, що ґрунтуються на національних цінностях.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат системи державного впливу щодо функціонування масової культури в умовах гібридної війни

Визначене коло досліджуваної проблематики, що впливає зі сформульованої мети та завдань, передбачає розгляд та аналіз основних понять, які складають зміст висвітлення теми роботи. Основний корпус понять формується довкола смислових блоків, пов'язаних з системою державного регулювання розвитку культури та публічним управлінням; безпосередньо поняттям масової культури як особливого феномену у розвитку культури в умовах інформаційного суспільства та глобалізації; а також гібридної війни як частини сучасних асиметричних війн глобального значення. Окреслена проблематика не вичерпується цими базовими блоками понятійного апарату роботи, також вона дотична і пов'язана смисловими зв'язками з поняттями інформаційної безпеки, що опосередковується узагальнюючим контекстом розуміння і розвитку інформації; інформаційно-комунікативними технологіями та інформатизації як загальної стратегії, що складає зміст державної інформаційної політики та безпекових стратегій в умовах гібридної війни та загалом уможливорює реалізацію гібридної війни як глобальної інтервенції і загрози державам, не залежно від континенту, фізичного середовища тощо.

У дослідженні сутності масовокультурних явищ в умовах гібридної війни як засобів та інструментів «м'якого впливу» на масову свідомість, усталену систему суспільних зв'язків, цінностей та ієрархій, загалом картину світу задля досягнення цілей дестабілізації держави сукупність методологічних підходів повинна являти собою певну багаторівневу систему, яка мала б як внутрішні, так і зовнішні зв'язки, що, в свою чергу, дозволило б досліджувати означене коло проблематики з позицій комплексного, міждисциплінарного підходу на базі сукупності системного, синергетичного, інформаційного, системно-діяльнісного й історичного підходів.

У цьому аспекті, як відзначає А. Кваша, однією з необхідних умов подолання труднощів і суперечностей у розвитку теорії та методології будь-

якої науки, зокрема державного управління, соціальних комунікацій тощо є впорядкування її понятійно-категоріального апарату [117, с. 4]. Разом із тим, стосовно розгляду означених питань в розрізі виявлення механізмів державного впливу на формування масової культури (наукова проблема в такому аспекті ще на формулювалася, як і загалом не виокремлювалася масова культура як окреме явище в контексті здійснення державної культурної політики), як слушно вказують дослідники, головною серед теоретичних проблем є невідповідність темпів його розроблення до теорії державного управління: потребам як самої науки, так і соціальної та управлінської практики [179, с. 44].

Відповідно найперше звернемося до понять і категорій системи державного управління, що дасть розуміння поняття механізмів як певного інструменту реалізації тієї чи іншої мети та, власне, способу впливу держави на ті чи інші процеси, у нашому випадку, – процеси гуманітарної та культурної сфери, до середовища вияву якої належить проблематика масової культури на сучасному етапі розвитку.

Понятійно-категоріальний апарат державно-управлінської науки, за твердженням сучасних дослідників, наразі потребує суттєвого реформування, наукового удосконалення і надолуження та переосмислення шляхом вибудування моделі формування дефініцій, яка є відкритою й побудована за принципом змістового віднесення термінів відповідно до певних категорій та критеріїв, проте вимагає подальшого доопрацювання й розвитку задля збільшення її універсальності [74, с. 24].

Загалом в галузі державного управління понятійно-категоріальний апарат являє собою певну термінологічну систему, що є невід'ємною й обов'язковою частиною теорії та практики. Проте відсутність консолідованого та єдиного понятійного апарату значно ускладнює як взаєморозуміння між державними інститутами, так і конструктивний діалог між владними установами, політичними структурами та громадянами. Це не лише суттєво знижує ефективність інститутів державного управління, а й перешкоджає здійсненню

успішних державних реформ, загальному розвитку суспільства та його управлінських державних інституцій [238, с. 1,10].

На думку дослідників [75], «термінологічний апарат державного управління перебуває в стадії формування», і, як стверджується, «Термінологічний апарат будь-якої сфери діяльності зазвичай проходить у своєму розвитку три етапи: формування понять про сферу діяльності, формування термінологічного апарату державного управління як базової основи, формування всього комплексу понять і систематизація термінів у цілісну і несуперечливу термінологічну сукупність, тобто створення термінологічної системи. Разом із тим, логічне розгортання ланцюжку понятійно-категоріального апарату у процесі дослідження слугує теоретичним підґрунтям у виборі комплексної методології, її цілісної систематизації та узагальненні на належному науково-теоретичному рівні та в площині випрацювання практичних рекомендацій за узгодженням з регламентованими нормативами законодавства. Саме тому недостатність розроблення або удосконалення повноцінного і актуального поняттєво-категоріального апарату відповідно до вимог часу часто ускладнює або й зовсім унеможливорює вирішення тих чи інших проблем в галузі державного управління.

Перш, ніж розглядати механізми державного впливу, варто навести визначення поняття системи державного управління, яка, згідно тлумачення «Енциклопедії державного управління», «об'єднує у своєму складі: суб'єкт управління (керуючу систему); об'єкт управління (керовану систему); сукупність різноманітних зв'язків, що мають місце одночасно (систему управлінських відносин у частині їх взаємодії), можна охарактеризувати як комплексну. Державне управління як велика система складається з численних складових, які об'єднані в підсистеми і таким чином утворюють ієрархію» [75, с. 515].

Головними характеристиками кожного механізму є його «вписаність» у регульовану систему та специфічний адміністративний зміст його функціонування. Щодо механізму державного управління, то це є складовою

системи державного управління, що впливає на фактори, від стану яких залежить результат діяльності суб'єкта управління. Відтак механізм управління може бути сформований тільки в межах загальної системи управління, яка може забезпечити адресність і цільовий характер його дії.

Відповідно поняття механізмів державного управління є складовою цією системи. Найперше слід зазначити, що відповідно до загальних положень теорії управління питання співвідношення між способом і змістом управлінських впливів визначається як співвідношення між методами і функціями управління. Функції системи є інтегративним результатом функціонування її компонентів. Вони виступають як форми, способи вияву активності, життєдіяльності системи та її компонентів, як форми поведінки, що сприяють збереженню компонентів і системи, як взаємозв'язок, що визначає порядок включення компонентів, частин у ціле. Функції компонентів по відношенню до системи мають доцільний характер, інакше компонент випадає із системи. Кожна функція державного управління — це специфічний вид управлінського впливу, який пронизує всю структуру державного апарату і є спільним для певної підсистеми чи підсистем. Зміст функцій управління виражає зміст і характер управлінської дії. Тобто завданням державного апарату є здійснення адекватного впливу на суспільну систему для досягнення цілей держави, спрямованість її владного впливу. Під методом у контексті державного управління зазвичай розуміють способи розподілу обов'язків в управлінському апараті, послідовність і умови виконання різного роду повторюваних операцій, у здійсненні яких беруть участь кілька суб'єктів. Реалізація функції лідерства показує засоби (можливості) збереження або перетворення втілених у ній лідерських відносин. Тобто способи включають різні види дій, виражають характер волевиявлення, показують, як, якими прийомами і способами суб'єкт влади здійснює свої повноваження, але не визначають змісту самих дій, їх спрямованості на мету [213, с. 107].

У процесі управління функції впливають на керований процес і визначають його ефективність. Отже, функції є первинними, а методи вторинними, оскільки виступають одним із факторів ефективності управління.

Тому при аналізі функціонування механізму державного управління вкрай необхідно враховувати змістовні особливості та визначати склад конкретних методів. Однак вони не можуть виступати складовою механізму управління. Ні склад, ні специфіка дії механізму управління не визначаються методами, вони лише характеризують конкретний режим його функціонування. Крім того, методи державного управління передбачають відповідні засоби їх реалізації – своєрідний інструментарій, набір конкретних і частіше усього матеріальних предметів, що використовуються в управлінському процесі (технічних, спеціальних, інформаційних, комунікативних тощо) [213, с. 108].

Завдання державного управління випливають із цілей і дають змогу вирішувати поставлені завдання з цілеспрямованим впливом на об'єкт управління [213, с. 109]. Функції, які виконує той чи інший орган управління, визначають внутрішню структуру та місце в системі органів публічної влади. Відповідно організаційна структура (як форма організації системи управління), організаційні елементи (яка в цілому мають організовувати регулювання, управління в інтересах державної влади та ефективне функціонування системи державного управління), відповідно, є основою організаційного механізму державного управління. Організаційний компонент і організаційна структура взаємопов'язані як частина і ціле, і цей зв'язок не є механічним, оскільки організаційний компонент не є результатом простої фрагментації структури. Визначення ефективної структури системи управління є одним із найважливіших завдань, оскільки воно має враховувати загальну складність зв'язків і специфіку взаємодії різних об'єктів і суб'єктів управління, узгодженість загальнодержавних та індивідуальних інтересів, а також складність і навіть суперечливість цілей, на досягнення яких повинна вказувати система управління [213, с. 110].

Процес управління як сукупність процедур перетворення інформації є процесом обміну інформацією. Насправді навчання, архівування, передача, аналіз і використання інформації є основним продуктом менеджменту, обмін

інформацією «інтегрований» у будь-який вид управлінської діяльності [213, с. 111].

Механізм державного управління являє собою багаторівневу систему, що складається з конкретних управлінських механізмів: процес управління, що динамічно його характеризує (розробка, прийняття та реалізація управлінських рішень або реалізація всіх фаз управлінського циклу); механізм управління (принципи, цілі, функції, методи); сукупність елементів, що характеризують систему управління в її відносній статиці (персонал, інформація, структура, обладнання, технологія); механізм розвитку (самовдосконалення) системи управління [213, с. 111].

Сутністю механізмів державного управління гуманітарною сферою є сукупність підходів, методів, засобів, прийомів, інструментів, принципів, за допомогою яких держава системно і цілеспрямовано регулює гуманітарні процеси в поєднанні з соціально-економічним аспектом умов життя людей, підвищенням добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпеченням соціальної справедливості, соціально-політичної стабільності в країні, узгодженням соціальних завдань з економічними цілями зростання. У це поняття входить як визначення самого механізму, так і завдань, які вирішує його практична реалізація. Таким чином, механізм державного управління в гуманітарній сфері має яскраво виражений характер заходів державного примусу, що проявляється в системі реалізації владних розпоряджень органів державної влади з метою досягнення найвищих стандартів суспільного існування людини. Крім того, такими стандартами можуть бути не лише якість і повнота реалізації конституційних прав людини і громадянина, а й цілком вимірювані показники соціальної стабільності, медичного, освітнього та професійного забезпечення потреб суспільства у відповідних послугах і т.д. Незважаючи на свою багатоаспектність структури та неоднорідність, гуманітарна сфера не видається нам неактуальними, якісно вимірюваними індикаторами, сукупністю іменних декларацій відповідності

держави рівню суспільно-політичного та соціального розвитку людини, її духовності, творчості, реалізації та ін. [291, с. 142].

Виокремлюючи проблему масової культури в розрізі механізмів державного впливу на її формування, слід зазначити, що це поняття необхідно розглядати в контексті та сукупності проблематики галузі культури як сфери духовної діяльності людини і більш широкого розуміння – загалом гуманітарної сфери, гуманітарної політики, де означені поняття співвідноситимуться як загальне і часткове.

Український дослідник О. Чечель визначає гуманітарну сферу як особливу сферу державного управління, представлену сукупністю сфер людської діяльності, в яких духовно-творча, культурна, соціальна, суспільно-політична, науково-інтелектуальна, освітня, медична діяльність, у тому числі саморозвиток і самореалізація особистості, здійснюються без виробничої діяльності, але з можливістю отримання вигоди від продукту (матеріального чи нематеріального), створеного особою в результаті її невиробничої діяльності [291, с. 139].

У розумінні сфери культури ми поділяємо тлумачення, запропоноване І. Дубок: поняття «сфера культури» розуміється як «один із рівнів життєдіяльності суспільства, на якому відбувається свідомо, регламентована діяльність людей, установ, закладів культури, які займаються створенням, збереженням, поширенням і набуттям духовних і культурних цінностей» [72, с. 7].

В «Енциклопедичному словнику з державного управління» міститься визначення поняття гуманітарної політики: «система заходів, спрямованих на регулювання, організацію та координацію суб'єктів, спрямованих на забезпечення оптимального функціонування та розвитку гуманітарної сфери суспільства, соціальної, духовної» життя, соціальних і духовних відносин. Гуманітарна політика – це система послідовних принципів, цілей, механізмів і дій, спрямованих на створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціальної, інтелектуальної та духовної безпеки людини і

суспільства, здійснення його і духовних потреб, виховання і збагачення створення творчого потенціалу особистості, повної самореалізації її сутнісних сил, соціодинаміки освіти, науки, культури тощо [74, с. 127]. Також наводиться тлумачення поняття «політики у сфері культури», під якою розуміється «діяльність держави щодо забезпечення провідної ролі культури в розвитку та самореалізації життєвих якостей людини; збереження національної самобутності народів. Державна культурна політика має на меті забезпечення організаційних, управлінських, правових, фінансово-економічних передумов для створення, збереження та поширення культурних цінностей у суспільстві; задоволення культурних потреб і запитів суспільства; реалізація прав громадян у сфері культури (свобода творчості, доступ до культурних і мистецьких благ та цінностей; вільне функціонування та розвиток національних культур); неперервність культурного розвитку, збереження цілісного культурного простору держави» [74, с. 539]. З наведеного ми бачимо співвідношення означених понять як загального і конкретного (частини/цілого).

Також в «Енциклопедії державного управління» наведено визначення наступних понять: «*Державна політика у сфері культури* – сукупність цілей, принципів, механізмів, заходів, спрямованих на створення умов для повноцінного культурного розвитку суспільства, максимально можливе забезпечення основної ролі культури в розвитку і самореалізації сутнісних сил людини. Державна політика у сфері культури включає в себе всю сукупність регульованих соціокультурних процесів та взаємодій, пов'язаних із створенням, збереженням, розповсюдженням, споживанням культурних цінностей» [76, с. 133].

У дотичності до поняття гуманітарної сфери/політики важливого значення набуває поняття «*Державного управління гуманітарною безпекою*»: з огляду на окреслену нами проблематику в «Енциклопедії державного управління» під ним розуміється безпосередній вплив органів державної влади на процеси гуманітарного розвитку, сукупність узгоджених засобів, дій і заходів держави, що здійснюються для розробки та реалізації стратегії

гуманітарної безпеки та цільових рішень, спрямованих на захист життєво важливих інтересів суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Державне управління гуманітарною сферою є важливою складовою політики забезпечення національної безпеки. Це форма свідомого впливу на гуманітарну сферу життєдіяльності людей з метою її зміни в інтересах учасників цих відносин. Ступінь державної керованості гуманітарною безпекою багато в чому залежить від дієвості таких регуляторів, як: культура, традиції, норми моралі, ідеологія, зрілість свідомості, освіченість і науковість тощо. Під впливом цих регуляторів змінюється і характер управлінських відносин, що дозволяє подолати неорганізованість і розбалансованість у суспільножитті, які зумовили кризу гуманітарної сфери. Доцільно гуманітарну сферу, яка визначає смислові домінанти існування суспільства та кожної особистості, утвердження духовно-моральних цінностей, культури, колективного розуму народу, – зробити пріоритетним орієнтиром у державному управлінні як на центральному, так і на місцевому рівнях [76, с. 168–169].

Наведення розгорнутого визначення для нашого дослідження має значення у тому аспекті, що саме на основі цього поняття має формуватися механізм державного впливу/регулювання щодо функціонування масової культури в гібридній війні, й особливо нині, в умовах гарячої фази війни – як протидія різномірним впливам на культурний й інформаційний простір України, а також в подальшому у повоєнний період, для забезпечення гуманітарної безпеки країни.

На думку Л. Сергієнко, державне управління гуманітарною безпекою – це безпосередній вплив органів державної влади на процеси гуманітарного розвитку, сукупність скоординованих засобів, дій і заходів держави, що здійснюються навколо стратегії безпеки та цілеспрямованих рішень щодо розробки та реалізації захисту життєво важливих інтересів суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз [241, с. 164].

Відповідно до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» визначено принципи внутрішньої політики у гуманітарній сфері, тобто основні положення, що визначають пріоритети та принципи реалізації відповідної політики. Враховуючи те, що з точки зору системного підходу управління загалом і державне управління зокрема означає процес цілеспрямованого впливу на об'єкт управління для задоволення потреб, засадами, встановленими законом, є внутрішня політика в гуманітарній сфері, визначена у вигляді пріоритетних завдань держави, яку можна систематизувати за такими цілями. Об'єктами державного управління є мова, освіта і наука, культура, духовний розвиток, релігійні, міжрелігійні та національні відносини, інформаційний простір, охорона здоров'я, спорт та молодь тощо. Принципи внутрішньої політики в гуманітарній сфері, відповідно до згаданого закону, полягають у вирішенні завдань, пов'язаних з об'єктом управління: стосовно державної мови – це «реалізація політики на основі норм національного та міжнародного права; забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, забезпечення вільного розвитку, використання і захисту інших мов громадян України»; освіта і наука – це «забезпечення належних умов для підвищення освітнього потенціалу України, гарантування рівного доступу громадян до якісної освіти незалежно від місця проживання, майнового стану та фінансових можливостей, розвиток інклюзивної освіти; удосконалення системи освіти, забезпечення якісної дитячої, загальноосвітньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах, підвищення престижності праці педагогічних і науково-педагогічних працівників, сприяння розвитку талановитої молоді; посилення ролі вищої освіти і науки як основи формування ефективної «економіки знань» в Україні; реформування та розвиток національної системи вищої освіти і науки, забезпечення їх інтеграції в європейський і світовий освітній і науковий простір, впровадження принципів і стандартів Болонського процесу у вищих навчальних закладах України»; забезпечення ефективного захисту відповідно до міжнародних стандартів права

інтелектуальної власності, включаючи авторське право та суміжні права»; культури — це «сприяння культурному розвитку громадян України, створення умов для реалізації творчих можливостей особистості та потреб суспільства; відродження духовних цінностей українського народу, захист і примноження його культурної спадщини, збереження національного культурного надбання, підтримка розвитку культури і мистецтва, відродження та збереження культурної самобутності регіонів; захист, модернізація та розвиток національної культуріндустрії (книговидання, кіно, мистецтво); духовний розвиток — «створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої — людина, її розвиток, права і свободи, максимальне задоволення її потреб»; релігійні, міжрелігійні та етнічні відносини – це «відновлення повноцінного діалогу між представниками різних соціальних та етнічних груп, культур і релігійних конфесій; забезпечення умов для формування толерантного суспільства, забезпечення свободи совісті та віросповідання»; доступ до публічної інформації, створення умов для розвитку інформаційних технологій та інформаційного суспільства, широка інтеграція та доступ громадян до світового інформаційного простору; нормативні акти щодо захисту національного інформаційного простору»; молоді – це «забезпечення проведення комплексних заходів щодо національно-патріотичного виховання дітей та молоді, формування активної громадянської позиції та залучення їх до суспільного життя» тощо [87; 241, с. 65].

Наступною важливою складовою понятійно-категоріального апарату нашого дослідження є поняття гібридної війни. Існують різні підходи до визначення сутності та мети гібридної війни у глобальному інформаційному просторі, що вже отримала відносно самостійну назву – «інформаційна війна». Головним елементом у розумінні цього поняття є інше – інформаційна мережева війна у віртуальному просторі, що включає в себе комплекс інформаційних впливів між соціальними системами (групами), які направлені на отримання своїх переваг у сфері економічного, військового, політичного, культурного протистояння [137, с. 47].

Сучасні дослідники вкладають у ці поняття різні сенси, зокрема визначаючи сутність і мету такої війни як: контроль над інформаційним простором задля отримання економічних, політичних, дипломатичних та інших переваг; домінування за рахунок комп'ютеризації військової техніки та формування мережевої організації збройних сил, що виступає або самостійною формою, або структурою розширеного набору військових дій, які утворюють мережеві та кібервійни; широкомасштабна інформаційна боротьба із застосуванням комплексу заходів, операцій та інструментів дії на психіку людей як цілеспрямований інформаційний вплив на масову свідомість, систему державного та військового управління протиборчої сторони; найефективніший засіб ведення політичного протиборства, який не потребує людських жертв, надзвичайних матеріальних затрат і є в деякому сенсі більш швидким і прихованим засобом досягнення політичної мети, ніж звичайна війна; війна без правил, яка направлена на руйнування духовного світу суспільств і країн, проти яких здійснюється агресія з використанням сучасних технологій і сучасних методів мобілізації.

Серед трьох її складових частин (інформаційної, психологічної, ідеологічної) найважливішою є інформаційна; війна, що виходить за рамки традиційних понять про неї та набуває різноспрямованого характеру, перетворюючись на арену запеклої боротьби за політико-економічне домінування над країною, за території, ресурси та фінансові потоки. Сторони вдаються до всіх можливих засобів і будь-яких прийомів і дій (у т.ч. силових, і несилових). Жертвами ведення такої війни зазвичай стає мирне населення; це комплексна технологія, спрямована на досягнення гуманітарного підпорядкування одних груп людей іншими, яка є продуктом постіндустріального суспільства і зумовлена неможливістю глобальних збройних конфліктів, що можуть знищити планету; продовження панівних ідеологічних засад державної політики, що здійснюється за допомогою комплексу індустрії інформаційних технологій, інформаційних механізмів і психологічного впливу суспільства всередині держави або населення країн, що

конкурують у політичних умовах (військово-політичні, економічні), конфлікт з метою формування соціальної єдності, пошуку ідентичності та інформаційної безпеки ідеологічних цінностей, а також деморалізації та фрагментації населення та силових компонентів держав, що протистоять у просторі глобальної інформації [223, с. 103].

Одним з головних понять роботи є масова культура. Виникнення терміну «масова культура» (англ. – mass culture) відносять до середини ХХ століття, коли в філософії та соціології намагалися узагальнено виразити стан розвитку буржуазної культури. Впрожовж всього зародження й функціонування масової культури виділяють два етапи: перший, що охоплює період з моменту виділення її як окремої форми культури і до 1960-х років, а другий починається з 1960-х років і продовжується до сьогодні. На першому етапі масова культура була соціально диференційована та переважно інтернаціональна, а на другому – змістовна сторона масової культури вже була підпорядкована впливу інформаційного суспільства, де свою роль відіграють численні ЗМІ. Поступово масова культура стає специфічним продуктом сучасного постіндустріального урбанізованого суспільства, яка не знає традицій, не має національності, а її смаки та ідеали швидко змінюються у відповідності до потреб моди. Вона апелює й розрахована на широкий загаль, транслює спрощені вподобання для її споживачів. Тобто стає середовищем, в якому безпосередньо відбувається формування людського капіталу та самим людським капіталом створюється новий продукт. Масова культура та її продукція, що включає в себе літературу, кіно, театр, музику, туризм, спорт тощо, створює позитивний настрій, здійснює виховання і забезпечує розвиток особистості [114, с. 80–81]. Масова культура в пострадянському суспільстві не є настільки поляризованою та диференційованою, як вона визначається на Заході. Тому феномен масовості тут ще наслідок феномен тотальності видовищності й репрезентативності, яке належало тоталітарному суспільству [9, с. 14].

Рух і поширення масової культури з країн Заходу в інші країни свідчить про зростання впливу масової культури, що опосередковується можливістю

миттєвого зв'язку масових комунікацій, інтенсифікацією розвитку транспорту, а також широкою експансією комунікацій кабельного, супутникового, комп'ютерного засобів передавання інформації. Інтернет, радіо, телебачення – усе надає можливість створення нових політичних, надполітичних, геополітичних мегаструктур, але на рівні культури це пов'язано з поширенням поп-культури, різноманітними угруповуваннями, появою елітарних мереж інтелектуального культурного впливу, а також утворенням своєрідних егалітарних проєктів, які поєднують масову культуру й культуру інтелектуальну. Ми умовно розподіляємо масову культуру й культуру інтелектуальну, хоча ця демаркація не завжди є виправданою. Проте важливо зазначити, що інтелектуальна культура зберігає потенціал духовності тоді, коли масова культура переважно орієнтована на масовість клішованих емоцій, реакцій.

Новітні телекомунікаційні технології та міжнародні медіагрупи стають рушійними силами процесів глобалізації. Але поп-культура, масова культура, інтеграція, глобалізація на рівні медіа та культурної комунікації — це ще не вся культура. Справа в тому, що збереження культурно-історичного потенціалу на етнічному рівні, на рівні нації-держави є автентичною культурою, її не можна протиставляти масовій культурі чи будь-якій надкультурній реальності, як би її не визначали, в рамках привабливих моделей глобалізації та інтеграції. Культура має свою територію, ойкумену, батьківщину, мову. Коли культура її втрачає, вона вже стає не- або посткультурною, цивілізаційним феноменом, який лише визначає засоби передачі інформації. Якщо раніше медіа зі сфери культури та інформації передавалися за допомогою книг, писемних пам'яток та інших культурних надбань, то сьогодні вони все частіше приймають форму електричних імпульсів, які рухаються безпосередньо в просторі та часі. Отже, цей фактор культурної глобалізації має свій чіткий вимір – географічну екстенсивність, тобто екстенсивна метрика й інтенсивна метрика як культуротворчі парадигми змінюються в добу глобалізації. В епоху глобалізації домінує комплексна метрика, в якій дифузія інформації перемагає її

інтенсифікацію, що завжди асоціювалося з духовним зануренням у певні культурні цінності. Отже, феномен глобалізації визначається в межах екстенсивних трансформацій комунікацій. Проте важливо зазначити, що саме питання культурних взаємовпливів і процесів культурної інтеграції, що відбуваються в сучасних реаліях, вимагає визначення адекватних принципів культурного розуміння [9, с. 14–15].

До проблемного поля дослідження масової культури в розрізі гібридної війни належить поняття «soft power», яке було запропоноване американським політологом Джозефом Наєм в 1990 р. [322], де вперше культурі приділяється увага як інструменту політичного впливу. Він стверджував, що «найкраща пропаганда – це не пропаганда», а метою політики має бути формування довіри, яка є рідкісним та найважливішим ресурсом. Відповідно до його робіт, найбільші світові сили намагаються використати культуру як «м'яку силу», щоб лобювати свої національні інтереси. Завдяки просуванню культури можна формувати імідж країни, створювати зв'язки, зокрема неформальні, що сприятиме взаємному поліпшенню політичних відносин. В основі «м'якої сили» можуть бути: рівень розвитку держави, універсальність культури та ступінь її поширення, успіхи в галузі науки та технологій, якісна освіта, прогресивні погляди, але, насамперед, політична воля і, як наслідок, здатність утверджувати та захищати свій національний інтерес. У контексті культурної політики цікаве поняття культурного впливу, зумовленого престижем країни, привабливістю та впізнаваністю її «бренду», що виходить далеко за межі її кордонів. Результатом будь-якої культурної політики стає імідж країни, що активно використовується у суспільстві. Позитивний імідж є величезним нематеріальним капіталом, тому масштабні фінансові вливання до цієї сфери виправдані.

«М'яка сила» як інструмент культурної дипломатії, за Дж. Наєм, здатна не тільки зайняти провідні позиції на політичній та культурній мапі світу, а й «формувати вподобання інших». Слід підкреслити здатність масової культури встановлювати тісний емоційний зв'язок зі своїм реципієнтом, адже її розважливий зміст орієнтується на різні групи суспільства. Цей когнітивний

аспект разом з наявною американською стратегією масового розповсюдження та імплементації в різних локальностях не в межах «західного світу» підтверджує унікальну властивість масової культури – резистентність до «незахідних» умов. Тому можна з упевненістю стверджувати, що поп-культура і є тим чинником формування вподобання інших і має право вважатись основним інструментом «м'якої сили», зокрема в США. Відповідно, термін, який ввів в науковий обіг Дж. Най, зважаючи вже на наявний довготривалий, хоч і експериментальний досвід поп-культури, як інструменту впливу на світ, сумнівно вважати феноменом в міжнародній політиці.

З огляду на проведений аналіз та ґрунтуючись на предметному полі дослідження нашої роботи, можемо сформулювати *авторське визначення масової культури*: масова культура – масова культура – це культурні твори (продукти) масового, популярного типу з власною індустрією виробництва та споживання, а також культурне середовище, опосередковане інформаційними й комунікаційними технологіями, яке організує повсякденне буття суспільства на всіх рівнях, задовольняючи культурні потреби суспільства на основі символічно-ціннісного обміну та конструювання реальності, використовуючи при цьому архетипно-культурну матрицю соціуму. Також масова культура включає в себе системи цінностей, поведінкових моделей, що на духовно-ментальному рівні формують масову свідомість суспільства.

Беручи до уваги концептуальні засади масової культури, можна дійти висновків, що вона є настільки всеохоплюючим явищем, що може бути універсальним засобом задоволення культурних потреб всіх верств суспільства і не залежати від рівня освіченості, моральних ідеалів, естетичних вподобань. Феномен масової культури полягає в її гнучкості та можливості пристосування в суспільстві з будь-якими культурними патернами, традиціями та історичним бекграундом. Такі фактори, як прагнення до індивідуалізму та свободи вибору, розвиток засобів масової комунікації та можливість поширення культурного продукту по всій земній кулі в ХХІ сторіччі зумовили становлення масової культури глобального масштабу.

В основі будь-якого інформаційного протистояння лежить інформаційний процес, який визначається як діяльність зі створення, збору, зберігання, пошуку та розповсюдження інформації або даних певного тематичного характеру. Базовими поняттями для вивчення сучасних мережевих інформаційних війн є інформація та комунікація, які складають основу всього того, в подальшому визначається як інформаційна війна. Інформація означає певні відомості або дані про довкілля людини. А комунікування – це процес передачі або обміну інформацією [137, с. 51–52].

Таким чином, ми визначили коло основних понять, якими послуговуватимемося у нашому дослідженні з метою виконання сформульованих завдань.

1.3. Нормативно-правове забезпечення формування та функціонування масової культури в Україні

Розв'язання росією повномасштабної фази війни проти України жодним чином не применшило, а навіть посилило роботу пропаганди та проведення інформаційних операцій та інтервенцій гібридного типу росією задля поширення свого впливу, легітимації та виправдання злочинів, дестабілізації та хаосу, спрямованих на нівелювання Української держави та її інститутів. Зростання гібридних загроз в Україні потребує адекватної реакції з боку держави і, в першу чергу, формування ефективної нормативно-правової бази не лише в галузі безпеки, але й гуманітарної та культурної політики, загального стратегування цієї галузі, оскільки, як ми бачимо, основний вплив в інформаційному та культурному полі чиниться на речі ціннісного, світоглядного ґатунку, вихолощуючи національно-культурну ідентичність, історичну пам'ять, здійснюючи підміну базових понять.

Сприятливий ґрунт для цього був сформований фактичним засиллям і культивуванням російської масової культури, підвищенням її престижності

порівняно з українською, що зіграло свою роль у багатьох процесах, які ми спостерігаємо нині. Відповідно, у законодавчо-нормативних документах мають бути окреслені межі та визначені функції національної масової культури, яка так само може використовуватися як інструмент культурної політики («м'якої сили») для пропагування проукраїнських ідей, цінностей як для внутрішнього середовища, так і на міжнародному рівні.

Попри те, що в попередні роки, вже після розв'язання воєнних дій, приймалися окремі законодавчо-нормативні документи, спрямовані на обмеження циркулювання російського масовокультурного продукту в Україні, протидія агресору в законодавчій площині все ж не набула комплексного характеру. Така ситуація, безумовно, сприяє поліпшенню позицій України, зокрема створює сприятливі умови просування українського культурного продукту, проте вітчизняне законодавство має охоплювати не лише сферу інформаційної безпеки, воно повинно відповідати викликам і грозам сьогодення. З цією метою проаналізуємо наявний стан законодавчо-нормативної бази, яка має безпосередній стосунок до визначного кола проблематики, понять і категорій.

Найперше, слід зазначити, що функції культури полягають у формуванні ціннісного та смислового базису консолідації народу. Цей базис є умовною динамічною величиною, яка націлена на об'єднання суспільства заради досягнення своїх цілей розвитку. До функцій культури у зміцненні консолідації належать завдання формування в суспільстві розуміння спільної історії та усвідомлення спільних світоглядних установок, взаєморозуміння між різними соціальними прошарками та національними спільнотами, механізму погодження культурних інтересів між представниками різних соціальних та етнічних груп [35].

Концептуальні засади формування правової основи українського культурного простору визначені Конституцією України, згідно якої у Статті 11 задекларовано, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної та

релігійної самосвідомості всіх корінних народів і національних меншин України. У Статті 12 йдеться про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави [35]. Стаття 54 гарантує громадянам свободу літературної та художньої творчості, захист авторських прав; у ній зазначено, що культурна спадщина охороняється законом, а держава вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які опинилися за її межами [73, с. 105].

Одним із визначальних пріоритетів правого забезпечення є законодавче регулювання діяльності у сфері художньої літератури, кінематографічного, театрального, музичного, хореографічного, образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва тощо. На це спрямовані такі закони: «Про кінематографію» (1998); «Про архітектурну діяльність» (1998); «Про Загальнодержавну програму розвитку національної кіноіндустрії на 2003–2007 роки» (2002); «Про театри і театральну справу» (2005); «Про концепцію державної культурної політики на період 2005–2007 рр.» (2005) тощо. У створенні єдиного культурного простору важливу роль відіграв Закон України «Про концепцію державної культурної політики на 2005–2007 рр.», прийнятий у результаті активної діяльності парламентського Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України (березень, 2005).

Національний культурний простір охоплює такі сфери, як музейна, архівна, бібліотечна справи, книговидання, створення видавничої продукції й розповсюдження фонограмної та аудіовізуальної продукції. Їх правове функціонування забезпечується такими законами: «Про Національний архівний фонд і архівні установи» (1993, нова редакція – 16 березня 2000 р.); «Про музеї і музейну справу» (1995); «Про видавничу справу» (1997); «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» (2000) тощо [73, с. 110].

У Законі України «Про культуру» наводиться низка сформульованих понять, які розкривають цю галузь та систему її функціонування і управління. Відповідно до цього Закону, культура визначається як «сукупність

матеріальних і духовних надбань людської спільноти (етносу, нації), накопичених, і збагачених протягом значного часу, передаваних з покоління в покоління, включає всі види мистецтва, культурної спадщини, цінностей, науки, освіти і відображає рівень розвитку цієї спільноти» [90]. Тобто культура розуміється в певному ретроспективному вияві того, що було в минулому, накопиченому і переданому для використання сучасним поколінням. Таке визначення культури є дещо формалізованим, що визначає межі державного регулювання у формі матеріальної та нематеріальної культурної спадщини. Звичайно, у Законі на поняттєвому рівні жодним чином не виокремлюється масова культура чи масовокультурний продукт, але звернімо увагу на інші важливі у цьому контексті поняття, які фактично за своїм змістом відповідають культурі масового вжитку. Так, зокрема, це поняття «культурний простір України – сфера, в якій якому відповідно до законодавства здійснюється культурна діяльність та задовольняються культурно-інформаційні та рекреаційні потреби громадян, до яких належать, зокрема, телебачення, радіо, друковані видання, книги, видавнича продукція, ринок культурних благ та культурно-мистецьке середовище» [90]. Також наводиться визначення поняття культурні блага: «культурні блага включають товари та послуги, що виробляються в контексті здійснення діяльності у сфері культури для задоволення культурних потреб громадян (книги, аудіовізуальні твори та їх виконання, аудіопродукція (записи музичних звуків), твори та документи про новітні носії інформації, промислові витвори мистецтва, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні пропозиції тощо)» [90].

Окрім цього, важливим є включення до Закону «Про культуру» понять, пов'язаних з креативними індустріями і креативним продуктом, що можуть також розраховуватися на масову аудиторію. Наводиться поняття й вітчизняного (національного) культурного продукту, що розглядається як «культурні блага і культурні цінності, створені (надані) вітчизняним виробником» [90]. Слід зазначити, що наразі в теоретичному дискурсі набувають поширеності такі поняття, як креативна економіка, креативне

підприємництво, культурні та креативні індустрії, які спонукають розглядати творчий процес та/або продукт як додану вартість кожної діяльності, іншими словами, креативний підхід розглядається як ресурс для виробництва нових продуктів як у державному, так і в приватному секторах.

Одним із центральних феноменів, яке вміщує в себе культура, є мистецтво. У згаданому Законі України «Про культуру» мистецтво визначається як «творча художня діяльність у сферах літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах» [90]. Тобто, з точки зору законодавства, мистецтво розглядається як процес переосмислення того, що відбувається в оточуючій реальності, навколо людини за допомогою різних художніх засобів, які у підсумку виокремлюються як мистецькі сфери.

Державне регулювання у сфері культури та мистецтва акумулюється у понятті культурної політики, регулює усі сфери суспільного життя і здатна впливати на ціннісні виміри всіх процесів, що відбуваються в державі. «Державна політика у сфері культури – нормативно-правова, регулятивна (управлінська, економічна, фінансова) та громадська діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування з метою задоволення культурних потреб громадян та відповідно до пріоритетів соціальної забезпечити розвиток» [90]. У Статті 13 визначено шляхи діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо створення в українському суспільстві єдиного культурного простору та збереженні цілісної культури. Правові механізми створення загальнонаціонального культурного простору спрямовані переважно на забезпечення прав громадян у сфері культури, на вільне творче самовираження, широкий доступ до культурних цінностей, формування національної ідентичності на особистісному, регіональному та державному рівнях. У міжнародній площині культурні права розвивались як складова і продовження загальних прав людини, що знайшло

відображення у документах ООН, ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Ради Європи.

У Статті 14 Закону України «Про культуру» прописані способи підтримки вітчизняних виробників у сфері культури, зокрема, шляхом: «створення сприятливої системи оподаткування та забезпечення державної фінансової підтримки виробництва та розповсюдження україномовних книг, фільмів та інших видів культурної продукції в Україні та за кордоном; Визначення квот на показ та розповсюдження національного культурного продукту українською мовою в теле-, радіо-, кіно- та відеомережах; Здійснення заходів державної підтримки виробників окремих сфер діяльності у сферах культури і мистецтва в порядку, визначеному законами України та довгостроковими національно-культурними державними програмами» [90].

Для характеристики сучасних тенденцій у сфері культури й мистецтва, й тому числі на позначення його масового формату, також доцільно послуговуватися поняттям культурно-мистецьких практик, які розуміються як певний творчий процес, що виходить за межі творення мистецтва як самоцілі, поєднуючись з менеджерською складовою, що передбачає розповсюдження та просування мистецтва з метою впливу на розвиток суспільства. Власне, це поняття наряду з поняттями масової культури та масовокультурного продукту доцільно також виокремлювати у законодавчо-нормативних документах, що стосуються галузі культури, аби вони цілком відповідали викликам і вимогам часу і сучасного буття суспільства.

Відповідно до Указу Президента України від 12 січня 2015 року «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» у період до 2020 року мала бути здійснена реформа державної політики у сфері культури [273]. З цією метою та у лютому 2016 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено «Довгострокову стратегію розвитку української культури – стратегію реформ», відповідно до якої, одним із напрямів реформування культури є осучаснення форм забезпечення культурними благами та формування попиту на сучасні культурні товари та послуги [273]. Ця стратегія «має сприяти здійсненню

глибоких і конструктивних реформ у сфері культури, збереженню унікальних традицій і культурно-історичних цінностей українського народу, збереженню його культурної та духовної спадщини, створенню умов для творчої діяльності громадян, формування в Україні громадянського суспільства європейського рівня» [226]. Серед головних напрямів реформ у сфері культури визначено такі, як: визнання головного місця культури в національному розвитку та унікальність національної ідентичності, заснованої на українській культурі; посилення ролі культури в соціально-економічному розвитку України через взаємодію та підвищення підзвітності державних органів та громадянського суспільства; залучення широкого представництва стейкхолдерів до процесу формування та реалізації державної культурної політики; удосконалення та модернізація правових, структурних та фінансових інструментів для просування культури; забезпечити доступ до культури через традиційні та нові форми культурної діяльності; забезпечити державну підтримку культурного різноманіття України; забезпечити державне спонсорство національного культурного продукту та провідну роль митців і культурних менеджерів у створенні, поширенні та збереженні національного культурного продукту; формування культурного попиту і споживача сучасних культурних продуктів і послуг, культурної політики та кон'юнктури ринку; вдосконалювати освіту у сфері культури; формування цілісного інформаційно-культурного простору; просування інновацій, нових знань, креативних індустрій, які стикаються з викликами XXI століття [226].

Серед головних цілей цієї Стратегії, зокрема значаться: децентралізація, демократизація, реструктуризація — реформування системи управління культурою, зокрема передача повноважень та ресурсів разом із відповідальністю на місця; модернізація та вдосконалення інструментів просування культури — (правових, фінансових, ресурсних, політичних, технологічних); сприяти створенню національного культурного продукту та формуванню цілісного культурно-інформаційного простору, що включає створення, виробництво, поширення, збереження національного культурного

продукту та збільшення його споживання шляхом формування культурно-інформаційного простору. Державна політика щодо підтримки створення національного культурного продукту передбачає налагодження ефективної міжгалузевої професійної взаємодії на всіх рівнях розвитку сучасних культурних індустрій для просування спільних цінностей, налагодження нових партнерських зв'язків, впровадження ефективних міждисциплінарних корпоративні проєктів, підтримка мистецьких проєктів закладів культури, державних та неурядових культурних організацій, митців та незалежних виконавців, спрямованих на створення, розвиток та поширення національного культурного продукту [226].

Таким чином, ми можемо констатувати, що після розв'язання в 2014 р. військової агресії у цьому документі, що безпосередньо стосується сфери культури, порушено питання захисту культурного простору та підтримки вітчизняного культурного продукту. Хоча не мовиться напямую про культурний продукт масового характеру й призначення, можна зробити висновок, що за своїм змістом він в більшості своїй визначений і пов'язаний із сучасною індустрією культурного виробництва.

У реалізації операційних цілей за видами індустрій зазначені загальні напрями і механізми їх досягнення. Головними акцентами стратегії є децентралізація культури та відкритий доступ до неї для всіх українців; музеї, їх планують перетворити на відкритий універсальний простір; для театру та кіно – рівні умови щодо фінансової та інформаційної підтримки для державних і недержавних театрів, зокрема створення відкритих театральних майданчиків для фестивалів, театральних постановок, тренінгів; популяризація українського кінематографа, збільшення квот на українське кіно в кінотеатрах; вітчизняного кіновиробника підтримуватимуть шляхом запровадження спеціальних податкових стимулів, які стосуються процесу кіновиробництва, створення додаткових джерел фінансування через фонди, пільгові кредити, систему підтримки продюсерського кіно; для українського музичного продукту передбачено забезпечення дотримання законодавчо встановлених квот із частки

національного музичного продукту в теле- й радіофері та вдосконалення законодавчої бази з питань авторського права у сфері музичного мистецтва.

Слід зазначити, що в наступні роки було розпочато реалізацію низки цих напрямів, що стосуються підтримки вітчизняного культурного продукту, розвитку креативних індустрій, законодавчого забезпечення цих процесів, але роботу необхідно нарощувати.

У січні 2019 року, коли розпорядженням Кабінету Міністрів України було затверджено «Концепцію реформування системи надання культурних послуг населенню» [229], виконавча влада впритул наблизилася до реалізації поставлених стратегічних цілей. У травні цього ж року було прийнято план заходів щодо реалізації «Концепції реформування сфери надання культурних послуг населенню». Серед них: «затвердження мінімальних стандартів надання культурних послуг громадянам, реформування системи фінансового забезпечення надання культурних послуг, реалізація політики модернізації існуючої інфраструктури надання культурних послуг, створення умови для виховання якісних (висококваліфікованих) кадрів для системи надання культурних послуг, розвиток системи моніторингу та оцінки якості культурних послуг» [229]. Реформі завадила зміна влади в Україні, яка призвела до реорганізації Міністерства культури, яке відповідало за реалізацію затверджених заходів. Отже, рівень нормативно-правового регулювання процесів пропозиції та споживання культурних благ в Україні сьогодні є незадовільним, оскільки 4 із 8 галузей культури та мистецтва не мають спеціальних законів (галузі аудіомистецтв, моди та дизайну, візуального). мистецтва, культурних та креативних індустрій).

До уваги потрібно брати, насамперед, нові реалії та суспільні умови щодо реалізації зазначених напрямів, які безпосередньо визначаються і пов'язані воєнним станом та збройною агресією проти України.

Разом із тим, аналізуючи законодавче поле культури в сучасному контексті в аспекті протидії гібридним загрозам, аналітики відзначають, що у Законі України «Про культуру» відсутні норми, які б визначали функції та

завдання культури у консолідації суспільства. Очевидно, що при підготовці нової редакції цього закону необхідно внести доповнення до Ст. 3 «Основні засади державної політики у сфері культури» і Ст. 4 «Пріоритети державної політики у сфері культури». Тут необхідно визначити, що консолідація суспільства належить до основних напрямів культурної політики, яка має здійснюватися на засадах компетентності та стратегічного планування. Серед пріоритетів культурної політики доцільно визначити завдання формування сучасної особистості за допомогою зміцнення у громадській свідомості національних та європейських цінностей. Аналогічні недоліки притаманні Довгостроковій стратегії розвитку української культури, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р. У відповідних розділах, де визначаються стратегічні напрями реформ, стратегічні цілі та принципи розвитку культури, відсутні згадування завдань використання культури з метою консолідації суспільства. Так само у відповідному розділі Стратегії, де аналізуються актуальні проблеми [32].

Сучасні умови вимагають законодавчого оформлення наступних пріоритетів культурної державної політики: розвиток «людського потенціалу», що стосується реалізації креативних можливостей українського суспільства, здатності до збереження та передачі національних традицій наступним поколінням, можливостей щодо впровадження інновацій у культурній сфері. Зокрема, важливим напрямом має стати підтримка конкурентоспроможних інноваційних проєктів, націлених на опанування населенням культурних благ; забезпечення економічної самодостатності культурної сфери. Зокрема, має бути забезпечено сприяння інноваціям у сфері державного управління, що стало можливим завдяки усуненню адміністративних перешкод та реалізації культурної політики на основі широкого громадського діалогу. Державні інституції мають стати джерелом інновацій шляхом створення правової бази та ефективної правоохоронної системи у сфері авторського права та прав інтелектуальної власності відповідно до сучасних європейських правових стандартів; зміцнення матеріально-технічної та інформаційної бази закладів

культури, сприяння реалізації інвестиційних програм у розвиток інфраструктури культури [32].

Далі візьмемо до уваги Державну стратегію регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затверджену Постановою Кабінету Міністрів України у 2021 р., де з метою розвитку територіальних громад та їх інтеграції до загальноукраїнського простору представлені напрями секторальних стратегій розвитку, що мають здійснюватися на основі координації державної політики в різних сферах у поєднанні з використанням регіональних ресурсів [207].

На рівні загальних тенденцій в сфері культури задекларовано завдання за окремими напрямками. Нашу увагу найперше привертає «формування української громадянської ідентичності населення на засадах національних цінностей соціальної держави шляхом розвитку системи національно-патріотичного виховання», реалізацію якої необхідно забезпечити через створення та розширення мережі центрів національно-патріотичного виховання та реалізація проєктів з акцентом на формування громадянської позиції дітей та молоді, які проживають у прикордонних регіонах України, а також у тимчасово окупованих районах та населених пунктах, що розташовані на лінії розмежування [207].

Наступне питанням, якому приділена значна увага на рівні розвитку територіальних громад – це охорона культурної спадщини, розвиток державно-приватного партнерства у цьому зв'язку та популяризація національної культурної спадщини через туристичну індустрію. Тобто до певної міри ми можемо підсумувати, що мова йде про охоплення населення громад цими питаннями на рівні масової впливу за залученості, адже розробка і впровадження форм діяльності та заходів національно-патріотичного ґатунку, як і розвиток туристичних індустрій регіонів спрямовані, насамперед, на масову популяризацію національного культурного продукту.

Активізація гібридних впливів, яка активно розпочалася з часу збройної агресії 2014 р., поставила на порядок денний нагальну потребу надолуження законодавчих ініціатив, спрямованих на протидію і можливе подальше

упередження інформаційних гібридних впливів на рівні безпекових стратегій, доктрин з метою регулювання функціонування і захисту національного інформаційного середовища, держави загалом. Однак, разом з тим, у цих документах майже відсутня складова місії культури у цьому розрізі, не говорячи вже про масову культуру як можливий інструмент «м'якого впливу» задля симетричної відповіді російській пропаганді. В ширшому аспекті слід вести мову про відсутність представлення гуманітарної проблематики у засадничих безпекових нормативно-правових актах (зокрема, Законі України «Про національну безпеку України» та Стратегії національної безпеки) [102].

Сфера інформаційної безпеки регулюється рядом законів України, Указів Президента України, нормативно-правових актів, прийнятих Кабінетом Міністрів України, рішень Ради Національної безпеки та оборони України, та іншими нормативно-правовими актами щодо захисту інформації. Сюди також відносяться державні стандарти (в тому числі галузеві) щодо технічного захисту інформації. В розрізі нормативно-правового забезпечення та регулювання значним досягненням в цьому напрямі стало затвердження Указом Президента рішень Ради Національної безпеки та оборони: зокрема, від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» – Указ Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016 [269] та затвердження Стратегії інформаційної безпеки України – Указ Президента України №685/2021 від 15 жовтня 2021 року [272]. Саме цими основоположними документами визначаються пріоритетні цілі й завдання в справі захисту інформації.

Гібридна війна, включно з інформаційним фактором, ставить перед Україною довгострокові виклики. Тому в «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» наголошується на необхідності реформування системи національної безпеки і оборони, одним із першочергових пріоритетів має бути інформаційна безпека. У Стратегії національної безпеки, що введена в дію Указом Президента України № 287/2015 від 26 травня 2015 р., визначено, що готовність держави, її економіки та суспільства до захисту та відсічі зовнішній агресії будь-якого характеру (особливо у формі гібридної війни), підвищення

обороздатності держави є центральний пріоритет політики національної безпеки [7, с. 3].

Проте в стратегічних документах із національної безпеки України (зокрема, Законі України «Про національну безпеку» та Стратегії національної безпеки) гуманітарним питанням все ще не приділено достатньої уваги. Так, у Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 серед її основних цілей з-поміж іншого зазначено «забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку». Також зазначено, що досягнення цих цілей потребує «якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах». Проте в чому саме полягає ця «нова якість» – не конкретизується. Так само не наводиться перелік національних інтересів у гуманітарній сфері [7, с. 3].

Фрагментарним є і відображення гуманітарних загроз у тексті Стратегії. Згадуються лише «інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу» (п. 3.1), «ведення інформаційної війни проти України» та «відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства» (п. 3.6). Серед основних напрямів державної політики національної безпеки України (розділ 4) забезпечення гуманітарної безпеки відсутнє. Є лише забезпечення інформаційної безпеки (п. 4.11), серед пріоритетів якого наведено й окремі елементи інших секторів гуманітарної сфери, зокрема політики національної пам'яті та ідентичності («захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства») та освітньої політики («упровадження загальнонаціональних освітніх програм з медіакультури»). Прогнозувалося, що вказані недоліки будуть усунуті (принаймні, частково) з прийняттям Закону України «Про національну безпеку України». Проте в ухваленому 21 червня

2018 р. тексті Закону № 2469-VIII взагалі відсутня будь-яка згадка про гуманітарну царину (гуманітарну безпеку, гуманітарний розвиток, гуманітарний простір, гуманітарні загрози тощо). І це при тому, що навіть у попередньому Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 р. № 964-IV, який також не був бездоганим у цьому аспекті, гуманітарна сфера згадується у двох змістових блоках: у статті 7 («Загрози національним інтересам і національній безпеці України») та у статті 8 («Основні напрями державної політики з питань національної безпеки») [102].

Результатом вжиття практичних (і юридичних) заходів щодо забезпечення національної безпеки і припинення пропагандивної діяльності ряду російських інтернет-ресурсів та сайтів в українському інфопросторі стала офіційна їх заборона на законодавчому рівні. Відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони від 28 квітня 2017 р. своїм Указом від 15 травня 2017 р. № 133/2017 затверджене Президентом України. Згідно з цим указом (додаток до якого містить перелік із 1228 фізичних та 468 юридичних осіб) під заборону потрапили широко відомі й такі популярні ресурси, як російські соцмережі «ВКонтакте» та «Однокласники», інтернет-портал «Яндекс» (та його український аналог «Яндекс Україна»), поштовий сервіс Mail.ru; розробники антивірусного програмного забезпечення та, власне, програм «Лабораторія Касперського», «Доктор Веб», бухгалтерська програма 1С. Основними видами санкцій, що торкнулися згаданих російських компаній, є такі, як блокування фінансових активів, заборона проведення торговельних операцій, видачі ліцензій та дозволів (в тому числі Національним банком України на проведення фінансових операцій), заборона трансляції через українські комунікаційні канали, а також надання інших комунікаційних послуг через мережі України; позбавлення доступу до російських інформаційних ресурсів через провайдерів інтернет-мережі – мова йде про сервіси «Яндекса», Mail.ru та соціальні мережі «ВКонтакте» та «Однокласники» [275].

Втім, задовго до цього, ще з початку російської агресії в Україні, українські ЗМІ вказували на антиукраїнську пропагандивну діяльність таких

інтернет-ресурсів та їхню підконтрольність російським спецслужбам. Так, зокрема російські соцмережі «Однокласники», «Вконтакте», та ресурс Mail.ru активно використовувалися з метою пропаганди і контрпропаганди, здійснюючи «вкидання» інформації, що дискредитує Україну, її політичних лідерів та армію; розміщуючи масу фейкової інформації щодо України, посадовців країн ЄС і США. Створення численних спільнот та пабліків в цих мережах використовувалося для координування дій проросійської агентури, сепаратистів, вербуючи водночас нових агентів впливу. Російські сайти фактично вели диверсійну інформаційну роботу всередині України, збираючи різні відомості персонального і ділового характеру, здійснюючи планування та підготовку терористичних актів та інших диверсій. Відтак той факт, що така заборона була здійснена, цілком і повністю обумовлювався доцільністю і необхідністю захисту національних інтересів в період збройної агресії.

З метою протидії російській пропаганді, яка трансливалася проросійськими телеканалами в Україні, у жовтні 2018 р. Верховна Рада прийняла постанову («Постанова про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»), якою ухвалила пропозиції санкцій щодо семи компаній, яким належать ліцензії телеканалів «112 Україна» та NewsOne, що пропагували антиукраїнські меседжі. Появі постанови передувала петиція про припинення діяльності телеканалів «112 Україна» та NewsOne. Рішення РНБО України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» введено в дію Указом Президента України, яким передбачається запровадження санкцій проти народного депутата України Тараса Козака та компаній, які володіють ліцензіями телеканалів «групи Медведчука» — «112 Україна», NewsOne і ZIK. Санкції запроваджені на п'ять років. Заборону каналів так званої групи «Медведчука» є боротьбою в інформаційній війні за правду та європейські цінності, а також кроком у боротьбі з російською гібридною агресією. Ці законодавчі дії є важливими кроками щодо регулювання і захисту української культури,

інформаційного простору і фактично є регуляторними (але в цілому ще недостатніми) діями держави щодо формування і функціонування сектору масової культури.

Окремо варто зупинитися на секторі аудіовізуального культурного продукту, що фактично репрезентує маскультуру з метою з'ясування законодавчо-нормативної основи його функціонування, а також змінами, обумовленими гібридною агресією. Слід зазначити, що такі сектори культури та мистецтв, як аудіальний, візуальний, дизайн та мода, креативні та культурні індустрії регулюються Законом України «Про культуру» або побіжно згадані у інших нормативно-правових актах. Це свідчить про неадаптованість українського законодавства до міжнародної класифікації секторів культури та мистецтв, що не має ґрунтового впливу безпосередньо на процес споживання культурних благ, адже так чи інакше культурні продукти кожного сектору споживаються громадянами України. Проте факт відсутності профільних законів є суттєвим недоліком для вироблення стандартів базового набору культурних благ, які мають забезпечуватися державою.

Для розгляду сектору аудіовізуального мистецтва проаналізуємо Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [96] та Закон України «Про кінематографію» [89].

Для задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення до обговорення та вирішення важливих соціально-політичних питань, забезпечення національного діалогу, сприяння формуванню громадянського суспільства у квітні 2014 р. було створено Суспільне телебачення і радіомовлення України (Закон України від 17 квітня 2014 року № 1227-VII). Одним з головних завдань цього телебачення засновники ставили сприяння консолідації українського суспільства та розвиток і зміцнення статусу української мови та культури, сприяння розвитку мов і культур національних меншин [94].

Згідно зі статтею 28 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» встановлено вимоги до програмної концепції мовлення, тобто характеристики

аудіовізуального продукту, який може транслюватися. Так, складовими програми можуть бути передачі інформаційно-аналітичного, публіцистичного, культурно-мистецького, науково-просвітницького, розважального, музичного та освітнього характеру. Стаття 6 цього Закону визначає заборону щодо змісту меседжів, які можуть транслюватися, зокрема мова йде про державну таємницю, насильство, розпалювання національної расової чи релігійної ворожнечі та ненависті тощо. Також Закон регулює видачу ліцензій для розповсюдження аудіовізуальних продуктів [96]. Таким чином, цей Закон безпосередньо стосується процесу споживання такого культурного блага, як аудіовізуальний продукт. Наявність конкретних вимог до тематики та змісту мала би убезпечити від появи такої телепродукції, що може бути використана як інструмент дестабілізації суспільства в умовах інформаційної війни. Вакто також нагадати, що аудіовізуальний продукт є найдоступнішим для споживача, що призводить до використання його з маніпулятивними цілями. Методом впливу держави на цю проблему є лише анулювання виданих ліцензій телерадіоорганізаціям у випадку порушення норм Закону, проте на практиці до таких дій не призводять навіть резонансні випадки.

Стаття 7 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» визначає, що державне регулювання національного телерадіоінформаційного простору здійснюється відповідно до Плану розвитку національного телерадіоінформаційного простору, який розробляє і затверджує Національна рада згідно з визначеними принципами, завданнями та пріоритетами. У Статтях 9–10 ґрунтовно прописані питання захисту інтересів держави та національного телерадіовиробництва, а також мови аудіовізуальних засобів інформації. Зокрема, у 2015 року стаття 9 цього Закону була доповнена новим пунктом, згідно з яким «мовник не має права розповсюджувати аудіовізуальні твори, у яких заперечується або виправдовується злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років в Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створюється позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії» тощо [96].

У жовтні 2017 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації». Цим Законом запроваджено мовні квоти на українському телебаченні, які вираховуються із загальної тривалості фільмів, новин та інших передач (крім пісень, що транслюються окремо і не є частиною передачі, та музичних кліпів), створених, дубльованих або озвучених українською мовою [84].

Вже у 2022 р. розроблено і внесено Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах та заборони відтворення музичної продукції походження держави-агресора», за яким передбачається припинення трансляції російських серіалів та фільмів, а також вилучення з ефірів музики російського походження. Законопроект має на меті «створення законодавчих умов для рівномірного наповнення ефіру українських радіостанцій музичними творами українських авторів та виконавців протягом всього ефірного часу, збільшення частки пісень українською мовою та для заборони відтворення музичної продукції походження держави-агресора» [219]. Також автори цього проекту Закону наголошують, що «події останніх років прямо вказують на зв'язок між обсягом використання української мови в публічному просторі і рівнем сепаратистських настроїв населення, сприйняття ним інформаційних атак і маніпуляцій з боку росії. Особливо важливим є поширення української мови в ефірі музичних радіостанцій, оскільки їх слухачською аудиторією є переважно молоді люди». Початок повномасштабної війни росії проти України також зробив неприйнятним поширення ворожих цінностей російської культури в українському інформаційно-культурному просторі.

Закон України «Про кінематографію» регламентує вироблення аудіовізуального культурного продукту та регулює всі етапи створення кінопродукту [89]. Імплементация у законодавство норм, які би забезпечували рівні можливості демонстрування кінопродуктів для всіх громадян без винятку, є крайньою необхідністю в умовах інформаційної війни.

Механізми підтримки вітчизняного виробника культурного продукту розкрито у кількох спеціальних законах, якими регулюється діяльність культурних індустрій: «Про телебачення і радіомовлення» (1993); «Про авторське право і суміжні права» (1993, нова редакція – 2001); «Про рекламу» (1996); «Про видавничу справу» (1997); «Про кінематографію» (1998); «Про народні художні промисли» (2001); «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» (2000) та «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» (2002); «Про гастрольні заходи в Україні» (2003) та іншими. Так, у Статті 6 Закону «Про видавничу справу» зафіксовано: «держава надає підтримку видавництвам, видавничим організаціям, поліграфічним та книготорговельним підприємствам, які випускають або розповсюджують не менше 50% продукції державною мовою, та малотиражні (до 5 тис. примірників) видання мовами малочисельних національних меншин, шляхом надання пільг щодо сплати податків і зборів» [72, с. 112].

Запровадження Україною в 2008 р. вимоги щодо обов'язковості дублювання/субтитрування українською мовою фільмів іноземного виробництва значною мірою сприяло відокремленню вітчизняного кіноринку від російського. Однак ця норма все ж містила можливості демонструвати фільми україно-російської копродукції мовою оригіналу – російською. Після розпочатої рф гібридної агресії проти нашої держави стрімко скорочуються можливості для російської кінопродукції потрапити на український ринок. Цьому сприяло й прийняття у 2016 р. проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про кінематографію» щодо фільмів держави-агресора (№ 3359) [14, с. 49].

Російська продукція до другої половини 2014 р. не здавала своїх позицій і на українському телебаченні. За результатами моніторингу десяти найбільш рейтингових телеканалів, проведеного активістами громадянського руху «Відсіч» у вересні 2014 р., частка російського контенту на телеекранах

перевищувала 40 %, а на деяких каналах коливалася в межах 70–90 % [14, с. 49].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» (лютий 2015 р.) під заборону потрапили всі фільми «що містять популяризацію або пропаганду органів держави-агресора та їхніх окремих дій, що поширюється на розповсюдження та демонстрування будь-яких фільмів незалежно від країни походження, виробництва після 1 серпня 1991 року. Заборона трансляції фільмів, вироблених фізичними та юридичними особами держави-агресора, які не містять популяризації або пропаганди, передбачених попереднім реченням органів та дій, поширюється на фільми, вироблені після 1 січня 2014 року» [83]. Відповідно, під заборону потрапили 206 російських фільмів та серіалів. Крім того, згідно з цим Законом були заборонені 162 російські фільми й серіали, створені після 1 січня 2014 р., у тому числі й ті, які не містять «популяризації або пропаганди органів держави-агресора та їхніх окремих дій». Насамперед було заборонено фільми, що містять пропагандистський елемент [20, с. 28].

У 2017 р. було прийнято Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», який, серед іншого, спрямований на «пропаганду українських цінностей, української мови та культури, підвищення інтересу масової аудиторії до вітчизняного кіно». [85]. Особливе значення у цьому зв'язку має «культурний тест» для оцінювання продукції кіновиробників, який сформований окремим додатком, де зазначається, що сюжети, герої мають належати до української або європейської культури/історії/міфології/релігії та відображати важливу українські чи європейські цінності [85].

У переліку цих законодавчо регульованих обмежень, що стосуються сегменту російської маскультури і вводяться на державному рівні, варто також зазначити Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, республіки білорусь, тимчасово окупованої території України». Він має на меті захистити культурно-інформаційний

простір від російської пропаганди та заборонити ввезення і розповсюдження в Україні видавничої продукції з російської федерації, білорусі, тимчасово окупованих територій України. Також Законом передбачатиметься заборона випуску, ввезення, розповсюдження в Україні книжкових видань, що містять твори авторів – громадян російської федерації з 1 січня 2023 р. З цього ж часу книги видаватимуться і розповсюджуватимуться державною українською мовою, мовами корінних народів України і офіційними мовами Європейського Союзу [218].

Таким чином, у підсумку ми можемо зазначити, що в цілому культура як галузь суспільного буття функціонує й регулюється низкою Законів України й інших нормативно-правових документів. Необхідно відзначити, що на рівні юридичного закріплення у правових документах поняття масової культури ніде не фігурує, натомість представлене й унормоване фактичне функціонування секторів культури, які за своїм змістом, призначенням і охопленням де-факто належать до зразків масовокультурного продукту (телебачення, кіно, аудіовізуальний продукт). Законодавчі документи – закони, стратегії, доктрини тощо, спрямовані на протидію гібридній війні та пропаганді, прийняті з часу розгортання збройної агресії проти України з 2014 р., на жаль, не містять окремі положення, які б присвячувалися питанням вироблення гуманітарної політики за таких умов, посилення регуляторної ролі держави у культурній політиці, не кажучи вже про роль масової культури національного гатунку у протидії гібридним впливам. Разом із тим, були внесені зміни до деяких Законів України, що визначають функціонування телевізійного та інформаційного простору, виробництво аудіовізуального продукту, що засвідчує вплив державного регулювання галузі культури (по факту – масового характеру) в умовах інформаційної гібридної війни, спрямований на захист національного культурного продукту, що безпосередньо сприятиме витісненню російського маскультуру та зменшенню пропагандивних впливів на українське суспільство. Втім, така робота вимагає комплексного підходу до проблеми і все ж, врахування і акцентування уваги на секторі масової культури.

Висновки до 1 розділу

Розгортання гібридної війни проти України актуалізувало низку проблем як суто безпекового характеру, так і питань більш глибокого ґатунку, яким не приділялося належної уваги в контексті їх імплементації в державній гуманітарній та культурній політиці, процесах публічного управління тощо. Російська пропаганда в якості дієвого інструменту гібридних впливів, маніпуляцій використовувала (і продовжує використовувати) маскультуру, яка здатна вживлювати гібридні наративи у масову свідомість, розмиваючи національно-культурну ідентичність, історичну пам'ять, здійснюючи підміну цінностей і сенсів та ін.

Відповідно на сьогодні феномен масової культури необхідно сприймати більш системно: це глобальний культурний простір, який охоплює не лише певні артефакти, але й спосіб життя, світоустрою, який регулюється звичними нормами і моделями буття, соціальними і культурними практиками, що ґрунтуються на певних цінностях, які поділяються суспільством.

Присутність в українському культурному просторі десятиліттями поспіль російськомовного маскульту формувала середовище сенсовизначень, приналежності до російськомовного культурного контенту, ідентичності, нівелюючи при цьому національні цінності, що репрезентуються насамперед через сферу культури. Відтак гібридна війна вийшла на рівень цивілізаційно-ціннісного протистояння, де у боротьбі за свідоме сенсовизначення суспільства постає актуальним питанням формування національної маскультури, яка буде пропагувати українські ідеї і цінності, витісняючи гібридні наративи з публічного простору. Роль держави у цих процесах є винятково важливою, адже на рівні законодавчо закріплених норм, рішень центральної та місцевих влад, дій у сфері публічного управління можна впливати на регулювання національного інформаційно-культурного простору, відстоюючи національні інтереси у цій сфері.

Визначено, що основне коло понятійно-категоріального апарату дослідження, яке має міждисциплінарний характер, складають поняття, що формуються блоками публічного управління (державна гуманітарна політика, державна культурна політика, механізми державного управління гуманітарною сферою, гуманітарна безпека), культури (система культури, масова культура, «м'який вплив»), гібридної війни (гібридна війна, асиметрична війна).

З'ясовано нормативно-правову основу функціонування і формування масової культури, яка фактично як окремий сегмент чи сектор культури не виокремлена, але змістовно вона утворюється системою масового кіно, телебачення, популярної музики, креативних індустрій та культурних практик, туризму тощо, які (хоч і частково) регулюються окремими законами. Так само галузь культури як аксіологічна сфера виміру суспільного буття Української держави також не включена до безпекових стратегій і доктрин та до існуючих нормативно-правових документів. Разом з тим, проаналізовано законодавчі документи, спрямовані на обмеження і заборону російської масової культури в Україні, що є одним з механізмів державного впливу у протидії гібридним впливам, які пропагуються через російськомовні маскультурні артефакти. Відповідно, не зарткульованими є питання вироблення механізмів державного регулювання масової культури та функціонування її в національному змістовому форматі, який так само може виступати «м'якою силою» в протидії гібридним наративам російської пропаганди.

РОЗДІЛ 2

ГІБРИДНА ВІЙНА В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1. Гібридна війна як вид новітнього глобального протистояння

Інформаційні загрози для України в останні роки, спричинені агресією з боку російської федерації, активізували дослідження та розробку стратегій протидії для захисту внутрішнього інформаційного простору від інформаційних інтервенцій та маніпулятивних технологій. У сфері інформаційної безпеки в даний час спостерігається різке зростання інцидентів, що відбуваються на великій території і мають загрозливий характер. Багато з цих атак націлені на широкий спектр приватних, корпоративних і державних інтересів.

Зростання ролі інформації в сучасному світі призвело до зростання можливостей інформаційних конфліктів. Для політиків і військових стало зрозуміло, що сучасне суспільство сильно залежить від інформаційних і телекомунікаційних систем, і цей факт не можна ігнорувати, розробляючи технології маніпулювання людською свідомістю.

Для сучасних війн характерний дрейф від конвенційності до неконвенційності. З технічної (і технологічної) точки зору сучасними стали вважати війни четвертого покоління у західній класифікації. Їхній конвенційний різновид назвали мережецентричними війнами, а неконвенційні – гібридними. Визначення «гібридна» до сучасної війни стали використовувати на рубежі XX – XXI ст. [128, с. 63].

Гібридна війна, що стала найбільшим комплексним викликом глобалізованих суспільств, охоплює безліч фінансових, військово-стратегічних, соціально-політичних, історико-культурних компонентів, включаючи інформаційну та кібервійну. Сучасні комунікаційні та мережеві технології виявилися найефективнішими та мобільними інструментами гібридної війни, які використовують протиборчі сторони, незалежно від ефективності

військового втручання та сучасної зброї, що використовується різними державами [240, с. 26].

Загроза гібридної війни набуває загального характеру і вимагає розробки системних заходів протидії. Справді, паралельно із суспільними змінами досить активно почало розвиватися питання забезпечення безпеки національних інтересів. Таким чином, сфера безпеки почала розширюватися і набувати зовсім іншого якісного статусу. Для ефективної протидії загрозам гібридної війни та забезпечення високого рівня безпеки вкрай необхідним є формування комплексної системи безпеки сучасних суспільств, яка дозволить своєчасно реагувати на виклики, небезпеки, загрози, що виникають у суспільстві та становлять загрозу для держави в цілому [314]. Поряд з цими тотальними загрозами гібридні війни несуть виклики і управлінської функції держави, систему публічного управління.

В умовах глобалізованого інформаційного суспільства, де наявними є конфлікти інтересів, конкуренція та боротьба за владу і впливи, інформаційна боротьба або протиборство стає однією з форм міжнародного або внутрішньодержавного протиборства в мирний і воєнний час. Вона включає сукупність взаємопов'язаних заходів технічного та інформаційного та психологічного характеру, спрямовані на інформаційний вплив на державу, громадські організації, збройні структури, комп'ютерні мережі, системи управління, суспільну та індивідуальну свідомість. в потрібному для протилежної сторони напрямі, їх дезінформації і порушення нормального і достовірного функціонування інформаційних процесів, за умов одночасного захисту свого інформаційного середовища від впливу протилежної сторони [176, с. 138].

У цьому контексті, на нашу думку, доречно зазначити, що інформаційна війна є різновидом інформаційно-комунікативного протиборства для перерозподілу зон впливу та функцій в межах інформаційно-комунікативного простору з метою досягнення переваг у політичній, соціальній, економічній та інших сферах. Розробка та планування гібридної війни здійснюється в рамках

стратегії інформаційної війни, де відбувається побудова альтернативної реальності, її тактика відзначається гнучкістю та різноманітністю, набуваючи нових модифікованих форм та постає у вигляді мережевоцентричної війни, в якій моделювання та програмування необхідних процесів у державі противника відбувається засобами інформаційного впливу [140, с. 55].

Феномен інформаційної війни в гуманітарному та ціннісно-світоглядному аспектах і вимірах являє собою практично реалізовані заходи цілеспрямованого інформаційного впливу на масову свідомість з метою трансформації усталених світоглядних, морально-ціннісних, поведінкових засад в повсякденній діяльності членів суспільства; отримання певної інформації та даних з метою економічної, політичної та іншої вигоди, та в напрямку, який входить в коло інтересів ворожої сторони, яка здійснює таке втручання. Ведення інформаційної війни має досить розвинені технології, прийоми та методи, які ґрунтуються на використанні психології підсвідомого, маніпуляції та ін. [133].

Однією з підстав пояснення російсько-української війни є, на думку дослідника І. Кононова, цивілізаційний підхід. Спираючись на ідеї українського соціолога І. Руценка, він поділяв думку, що «цивілізація є найвищою соціальною одиницею. Вони не збігаються між собою в культурному та архетиповому вимірах народів та племен. Діалог між цивілізаціями можливий, але він набагато складніший, ніж узгодження інтересів, наприклад, роботодавців та найманих працівників, де присутні лише економічні інтереси. Щодо конфлікту, який ми розглядаємо, прірва полягає в архетипах колективної несвідомої, символіко-міфологічної негативності, ментальної несумісності, різниці світоглядних та ідеологічних установок двох соціальних світів, які історично уособлювали Київ та Москва, таким чином, ми маємо наявний конфлікт цінностей» [128, с. 113]. Початок повномасштабної війни показав, наскільки разючими є ціннісні розриви в засадах суспільних відносин, принципах державної політики та управлінських рішень.

Імперська політика російської федерації протягом всієї історії незалежності України була ключовою зовнішньою загрозою та, на нашу думку,

залишиться такою як у найближчій, так і у віддаленій перспективі. Довготривала інформаційна війна, деструктивні впливи на внутрішньополітичну ситуацію, розхитування економіки країни, анексія Криму, військова окупація частини території на сході України – це складові досягнення основної мети – знищення національного суверенітету України та поновлення імперських кордонів росії. Тому боротьба за незалежність та територіальну цілісність країни визначатиме як зовнішню, так і внутрішню політику Української держави в найближчій перспективі [212, с. 11].

Нова фаза російсько-української війни кинула тотальний виклик сучасній глобалізації світу та організації колективної безпеки й політики в цілому, яка вже навряд чи зможе розгортатися за звичними моделями доступу до технологій, інформації, ринків, фінансів, сировинних та інших ресурсів. 24 лютого 2022 р. фаза гібридної війни перейшла на новий рівень — відкритої неоімперської експансії, скерованої на знищення України, тотальне розмивання української ідентичності та розвал пострадянського світоустрою [250, с. 6].

Природа сучасної російсько-української війни криється, на думку дослідників, у радянському та імперському історичному минулому, оскільки саме звідти походять неоімперські пріоритети путінської росії, які визначають сутність її політичних, економічних, соціальних, культурних рішень, стратегій, дій та виправдання нинішньої агресії. Сучасна росія не визнає українську ідентичність і зорієнтована на її повне знищення, тотальну підміну «малоросійськими», «новоросійськими» чи іншими гібридними конструктами, які мають бути інтегровані до так званого «руського міру» (концепт «один народ»). У широкому сенсі така державна політика направлена на руйнування самої смислової основи існування українства з позицій російської, точніше неоімперської зверхності, вона калькує ставлення імперій до колонізованих народів і територій [250, с. 13].

Як зазначають західні дослідники, однією із ключових складових гібридної війни є вторгнення в інформаційно-комунікаційний простір окремої країни з метою придушення опору та формування політичного стану, що

відповідає інтересам агресора. Для маніпулювання громадською думкою використовуються різноманітні інструменти: впровадження модних медіапроектів, створення фабрик тролів, ботів, поширення фейкових новин та багато інших прийомів, якими передбачається масштабне спотворення дійсності [305, с. 18].

Використання росією технологій гібридної війни проти України поставило інформаційний простір ключовим середовищем протиборства. Сьогодні, насамперед унаслідок російської агресії, великого значення набувають заходи із визначення та протидії загрозам і викликам, які безпосередньо зачіпають сферу національної безпеки України, у т. ч. її інформаційну складову [10, с.39]. Інформаційна асиметрія є найбільш ефективним типом інформаційної дії, оскільки на неї немає адекватної відповіді. Інформаційна асиметрія спеціально підтримується та підсилюється в рамках пропагандистського впливу, який спрямовується на сфери зі слабкі місцями супротивника, які можливо результативно вразити. Такі слабкі місця, як вважає Г. Почепцов, є в кожному суспільстві завдяки тому, що існує протиставлення офіційної та неофіційної ідеології. Відтак інформаційна асиметрія базується на можливості висвітлення події, виходячи з різних її аспектів, створюючи різні види новин [10, с. 40].

У цьому зв'язку мають бути правильно вибудовані механізми державної протидії деструктивним впливам. Загальнодержавна стратегія інформаційної політики має ґрунтуватися на використанні багаторівневого і комплексного підходу, з акцентуванням уваги на таких показниках, як розвиток інформаційної інфраструктури, індустрії переробки інформації, дотримання прав і свобод громадян в інформаційному суспільстві, що гарантують збереження і конфіденційність інформації та ін.

Сучасні стратегії безпеки значною мірою залежать від сформованої системи національних інтересів, державної політики та дій різних акторів, державних і недержавних. Тому безпека розуміється як невід'ємна частина суспільного буття, в якій створюються умови для максимально ефективної

реалізації захисту інтересів особи, суспільства і держави. Безпечне існування стосується основних сфер суспільного існування та численних потреб різних суб'єктів, а також конкретних заходів у відповідь на загрози для оптимізації захисту інтересів [314].

Гібридна війна стає все більш універсальною і вимагає розробки систематичних заходів протидії. Справді, паралельно із суспільними змінами досить активно почало розвиватися питання забезпечення безпеки національних інтересів. Таким чином, сфера безпеки почала розширюватися і набувати зовсім іншого якісного статусу. Для ефективної протидії загрозам гібридної війни та забезпечення високого рівня безпеки вкрай необхідним є формування комплексної системи безпеки сучасних суспільств, яка дозволить своєчасно реагувати на виклики, небезпеки, загрози, що виникають у суспільстві та становлять загрозу для держави в цілому [314].

Загроза гібридної війни вимагає від державних інституцій особливих зусиль для посилення міжнародної співпраці у сфері безпеки. У сучасному суспільстві основним елементом гібридної війни є дії латентних сил, які безпосередньо є результатом ініціативи та фінансової підтримки представників різних держав. Динаміка сучасних міжнародних відносин показує, що сьогодні важливо рухатися до глобальної системи безпеки, яка може мінімізувати кібертероризм, кібервійни та кіберзлочинність. Важливою частиною такої системи є інформаційна політика держави [305].

У сучасному інформаційному суспільстві інформаційна безпека стає пріоритетом, оскільки наявні та потенційні загрози від гібридної війни стають універсальними. Стратегії національної безпеки в епоху глобальної інтеграції передбачають більш активне використання комплексного підходу до безпеки, а також активізацію багаторівневої та ефективнішої інформаційно-аналітичної діяльності.

Інтенсивність розвитку технологій, а з ними і підвищення ролі інформаційної складової в багатьох процесах людської діяльності зумовили вирішальне значення останньої як інструменту маніпулятивного впливу для

досягнення певних цілей. Тому, особливо в епоху інформаційних технологій, поняття «гібридність» набуло нового змісту як суттєвої ознаки та ефективної боротьби, яка розглядалася як сукупність багаторівневих процесів, які, як вважають, мають суттєве значення, вплив на свідомість, психологічну обробку, що відбуваються; вміння впливати на ситуації в потрібному напрямку, приймати відповідальні рішення, що впливають на ціннісну матрицю суспільства. Крім того, гібридна війна трактується як форма протистояння, яка поєднує звичайні та нестандартні форми ведення війни: класичні методи ведення бою з використанням військової техніки, військовослужбовців у формі; іррегулярні збройні формування (повстанці, терористи, партизани); інформаційну війну [144].

За словами Т. Андрієвського, однією з характерних ознак гібридної війни є приховування (латентність), прагнення агресора досягти своєї мети непрямими діями, використовуючи різноманітних посередників для ухилення від відповідальності [5, с. 8].

Поширення численних моделей масової культури через електронну комунікацію та мобільний зв'язок, постійне залучення значної частини суспільства до регулярного спілкування в соціальних мережах – усі ці фактори є умовами та чинниками для реалізації впливів, постійних маніпуляцій, що містяться в інформаційному просторі з тією чи іншою метою, навіть через масову культуру, яка транслиє певні цінності.

За змістом інформаційна війна – це узгоджена діяльність із використання інформації як зброї для ведення бойових дій, при цьому основним національним стратегічним ресурсом є інформаційний простір, тобто інформація, інфраструктура мережевих та інформаційних технологій [48, с. 17].

Інформаційні війни, як правило, спрямовані на послаблення моральних і матеріальних сил опонента або конкурента і зміцнення власних. За визначенням М. Задорожної, інформаційна війна включає заходи, спрямовані на пропагандистський вплив на свідомість людини в ідеологічній та емоційній сфері. Це невід'ємна частина ідеологічної боротьби. Інформаційна війна

безпосередньо не призводить до кровопролиття, руйнувань, під час її ведення немає жертв, ніхто не позбавлений їжі, даху над головою. У той же час руйнування, спричинені інформаційними війнами, в соціальній психології є досить вагомими за масштабами та значенням, іноді перевершуючи наслідки збройних війн. Основна мета інформаційної війни – маніпулювання масами. Метою такої маніпуляції дуже часто є:

- вживлення в суспільну свідомість ворожих і шкідливих ідей і поглядів;
- дезорієнтація та дезінформація мас;
- послаблення певних переконань, систем;
- залякування власного народу образом ворога;
- залякування опонента своєю владою [82].

У даному випадку проблема полягає не лише в спотвореному поданні інформації, відвертій дезінформації чи продукуванні численних фальсифікацій, «перекручуванні» інформації (часто навмисно), а й у маніпуляціях на рівні впливу на масову свідомість (що можуть бути як короткостроковими, так і довгостроковими), що виходять на перший план, формування громадської думки, заохочення активних соціальних груп до певних дій/бездіяльності тощо. За таких умов великого значення набувають засоби державного регулювання поширення та споживання масової культури, особливо країною-агресором, яка активно пропагує цінності, засновані на деструктивному втручанні у життєдіяльність суспільства як певний фактор протидії.

Інформаційне протистояння, яке використовується в рамках гібридної війни проти України, значною мірою ґрунтується на використанні різних типів наративів, поширених в інформаційному просторі та вкорінених у масовій свідомості суспільства. Такі впливи належать до засобів так званої «м'якої сили» («soft power»), які спрямовані на глибинний вплив на когнітивно-емоційному рівні. У контексті перебігу гібридної війни наративи, що включають низку прийомів ідеологічного, міфологічного та символічного характеру, формують спотворену уявну реальність, у межах якої пропонуються орієнтації на заздалегідь сформовану ідентичність, комунікацію, міркування,

судження та ціннісний вибір. Крім того, за допомогою наративу, який фактично є певною моделлю розповіді про реальну чи уявну реальність, маніпулюють масовою свідомістю, змінюють концепції, суспільство інтегрується в «заданий текст» наративу й таким чином формується соціальна напруга, яка спонукає до певних дій.

В умовах гібридної війни також використовуються гібридні наративи, покликані поширювати спрощені, спотворені та примітивні уявлення про світ, конкретні події, часто втілені в рамках міфологем, чіткі бінарні протилежності та раціональне розуміння подій, підміняючи реальність іншою, ірраціонально-чуттєвою картиною, тоді як значення та оціночні судження змінюються. Гібридні наративи, підкріплені ідеологічними силами, формують не лише необхідне семантичне поле в медіасередовищі на боці агресора, а й відповідні категорії мислення на рівні свідомості та повсякденної комунікації. Це встановлює соціальний дискурс, який заглиблюється в ситуацію руйнування та розколу на основі кризових явищ і розбіжностей у світогляді та цінностях різних частин суспільства.

Гібридність як інформаційна загроза та ступінь впливу суспільства має найбільший прояв у сферах світогляду та ціннісних орієнтацій, національної ідентичності, оскільки безпосередньо впливає на динаміку суспільно-політичних зв'язків та уподобань суспільства та може негативно впливати на суверенітет та державність. Таким чином, цілеспрямоване впровадження деструктивних ідей і альтернативних цінностей в інформаційний простір може створити для населення іншу символічну реальність, що сприймається на рівні масової свідомості як реальна модель світу. Для цього використовуються відповідні гібридні наративи, які містять спотворені уявлення про важливі аспекти повсякденного життя, реакцію на події суспільного значення, стереотипи поведінки, когнітивні конструкції тощо.

Наратив здатний ввести в масову свідомість ту чи іншу картину світу, якщо його повторювати регулярно протягом тривалого часу. Так, новини, які отримує населення, здебільшого базуються на різних моделях світу. Наратив —

це фрагмент моделі світу, який структурує дійсність і створює в ній порядок і систематизацію. Реальність певним чином вкладається у форми оповіді, полегшуючи як збір інформації, так і її інтерпретацію.

В умовах гібридного протистояння, що є складовою гібридної війни, розгорнутої в Україні, у структурі наративу дієвими засобами є відповідні міфологеми, засновані на образах, символіці навколишнього світу та ін. Саме завдяки наративам, які складають символічні сюжети, за допомогою яких класифікується реальність, вона розуміється [115, с. 9]. У цьому зв'язку можна виокремити сферу міфотворчості як цілеспрямований процес фабрикування та «вживлення» в суспільну свідомість соціальних міфів і різноманітних міфогенних утворень [54, с. 13–14].

Аналітики та науковці сходяться на думці, що нинішня гібридна війна відбувається за допомогою наративів, які певною мірою створюють і підтримують рівень соціально-політичної та психологічної напруги та впливають на індивідуальні дії, рішення та інші дії сторін, залучених у конфлікт. Наратив як інструмент гібридної війни містить так само спотворену гібридну парадигму, покликану легітимізувати реальні факти нападника, водночас пояснюючи існуючий світогляд, причинно-наслідкові зв'язки в такому гібридному світі, сакральні символи та місії, правильні зміщення неправильних акцентів або заміни понять, цінностей і символів. Таким чином, ці компоненти впливають на масову свідомість, оскільки представляють досить спрощений погляд на події, пов'язані з відкритою збройною агресією. З точки зору розвитку суспільства, масова свідомість – це сукупність уявлень різних соціальних груп про явища життя, що оточують світ (економічні, політичні, культурні), які впливають на їхні соціальні інтереси та впливають на те, як вони проживають члени суспільства. З точки зору змісту, масова свідомість відображає знання, ідеї, норми, цінності та моделі поведінки, які поділяють будь-яка група індивідів або маса [107, с. 58].

В умовах постмодерну та глобальної кризи суспільств масова свідомість зазнає трансформаційних впливів, спровокованих інформаційними потоками та

утворюваних ними симулякрів, побудови медійної гіперреальності, тощо. Наслідком цього, як зазначають дослідники, є те, що люди апріорі готові довіряти спотвореним інтерпретаціям подій у реальності ЗМІ, а не шукати достовірні факти об'єктивної реальності. Переважно їх влаштовує та версія подій, яку вони отримують із ЗМІ. Дійсно, медіа-нарратив створює моделі, норми, кліше та фільтри масового світогляду як поєднання чуттєвих, вербальних і семантичних моделей [98, с. 62].

Медіа-середовище та феномени фейків та постправди, які воно створює, а також кліпове мислення та сприйняття, що походить від масової культури, наразі мають найбільший вплив на способи пізнання, сприйняття та мислення в умовах колосального виробництва інформації. Характерним для сьогодення є те, що масова свідомість сприймає проблеми з точки зору безпосередніх життєвих інтересів і найдоступнішого конкретного досвіду й заснованих на ньому образних уявлень. Це сприйняття дещо обмежене та не в повній мірі відображає можливі перспективи та наслідки поточних подій [107, с. 58].

Наративи з позиції впливу на масову свідомість є ментально-психологічними конструктами, які формують і визначають життя суспільства. Таким чином, в умовах інформаційного протистояння наратив стає частиною загальної риторики в політиці країни-агресора та частиною інформаційної пропаганди.

Наратив як частина гібридного впливу включає в свої структури міфи та міфологеми, оскільки це найдавніші архаїчні мислеформи і їх присутність спричиняє швидке засвоєння та розуміння реальності та інформації, що в результаті подається. Міф трактується в класичній традиції (О. Лосев, К. Леві-Строс, Ю. Голосовкер) як специфічний тип реальності, в якому опис і процесуальність поєднуються в символі, що характеризується перформативністю і відкритою божественністю по відношенню до першооснови, до існування та передачі нових культурних значень [160, с. 66].

Сучасні засоби комунікаційно-пропагандистського та інформаційного впливу фактично конструюють і застосовують неоміфи, призначені як «готові»

схеми-кліше, в які вкладається очікуваний суспільством зміст і за допомогою яких задовольняються певні потреби. Головною ідеєю в структурі неоміфа є ідея, на якій базується схема оповіді. Такі неоміфи в наративній системі є своєрідною уявною конструкцією, чітко пов'язаною з фундаментальними цінностями спільноти, вона не є ні реальною, ні нереальною, а розгортається за законами уяви та має на меті продемонструвати суть космічного та соціальні явища [54, с. 18–19]. Міфи будуються на бінарних протилежностях, які розділяють реальність на чіткі полярні межі «свого» та «чужого», внаслідок чого міфологічна логіка не визнає можливості існування об'єктивної причини події чи явища і надає сенсу сакрального щоденній події. При цьому активно експлуатується архетипна матриця нації, використовуючи відповідну систему символів щодо новоконструйованої та пропагандистської реальності.

Нові неоміфи, що базуються на архетипах, пов'язані із глибинними потребами особистості, є емоційно забарвленими і слугують неначе «спусковим гачком» для будь-якої активності, що може бути спровокована ідейними, ціннісними уявленнями шляхом зведення до особливого статусу незадоволеної (архетипної за своїм походженням) базової потреби. Згідно з теорією архетипів (К. Г. Юнг), архетипне ядро – це глибинний шар масового (колективного) несвідомого, що містить універсальні патерни-образи, зміст яких є результатом спільної роботи свідомого і колективного несвідомого, потенційно може бути консолідаційним, так і конфронтаційним зарядом. Отже, міфологема – це конструкт міфологічної форми соціально-психологічного мислення, тобто семантична одиниця, яка фіксує описові канони поточного порядку речей і прямі описи воно, що існує і триває [260, с. 111]. Міфологеми, які несуть в собі базові норми та цінності, пропонують специфічну поведінку в певних ситуаціях, створюють збалансовані стосунки, стають невід'ємною частиною спілкування в культурі [54, с. 104].

В умовах сучасних комунікацій та цифрових технологій, що утворюють світ гіперреальності, міфологеми так само можуть створюватися штучно, швидко розповсюджуватися завдяки каналам медіакомунікацій та ставати

частиною міфологічної концептосфери. Використовуючи структуру традиційної міфологеми, ці нові конструкції потім ідеологізуються, стаючи ідеологемами, або деміфологізуються, трансформуються та переосмислюються. Слід також зазначити, що під ідеологемами дослідники розуміють універсальну мисленнєву одиницю ідеологічного світогляду, яка є вербально спроектованою символічною формою, що актуалізується в межах того чи іншого метаконтексту (дискурсу), переважно політичного. Як ментальна сутність ідеологема характеризується національною специфікою, динамічною семантикою, підвищеною аксіологією, спрямованою на масову мобілізацію чи соціальне проєктування для легітимації соціальної системи [260, с. 111].

Відмінною рисою гібридної війни є те, що вона передбачає особливий вимір агресивної поведінки, мотивований створенням паралельної реальності як поєднання елементів реальної та уявної реальності. Нова якість ведення війни полягає в радикальному зміщенні акценту мотивації дій на рівень побудови уявної псевдореальності. Ціннісно-смилова модель організовує сприйняття дійсності як комплексу фактів і явищ з відповідною оцінкою їх значення. Все, що не вписується в загальне уявлення про світ, позначається як периферійне і вороже, може руйнувати реальність і тому має бути захищене певними героїчними діями. Псевдореальність формується підконтрольними ЗМІ, але її справжнє коріння глибше – в історичному досвіді та ментальності, зосередженій на певній моделі реальності, яка, паразитуючи на вибірковому наборі реальних фактів, спотворює та підмінює їх. з реальною уявною картиною [196, с. 9].

У цілому, якщо говорити про присутність міфологічного мислення та міфологем у сучасних наративах та суспільно-політичному дискурсі, то слід зазначити, що міф формується як відкрита система уявлень про світ та про себе, що, своєю чергою, обумовлює систему ціннісних орієнтацій, поведінкові й мотиваційні моделі. Стосовно поширеності використання міфів у структурі різних типів наративів, у тому числі гібридних, важливо, наскільки розкручений медіа-міф збігається з особистим, а, отже, відкриває шлях до

використання міфів для різноманітних системних маніпулятивних інтервенцій, які можуть призвести до негативних наслідків у суспільстві. Щоб урівноважити це необхідно сформувавши продуктивну контрідію, яка базуватиметься на панівній національній ідеї та на національних інтересах держави, також вкладених у рамки міфу, що виконує консолідуючу функцію на рівні масової свідомості. Однак, на думку вченого та аналітика Є. Магди, сучасне українське суспільство з його нечіткими, невизначеними та несформованими уявленнями про національну ідентичність та етноцентричним міфом, що створює смисли, не вкорінені в масовій свідомості та медійному дискурсі та наративі, можна охарактеризувати як межовий стан. Тому за таких умов неможливо відповідати на інформаційну війну, не маючи хоча б базових причин, набору базових символів і міфологем, навколо яких може сформуватися новітній міф України [160, с. 66]. Як зазначає В. Зеленін, Україна сьогодні перебуває в балансі між чотирма векторами світогляду, зокрема залишками радянських міфів, цінностями «європейського майбутнього», присутніми в суспільній свідомості, цінностями та наративами «руського міру» та (поки що мало сформованою) національною ідеєю України – «український вибором» [98, с. 67]. Відповідно окремі напрями є факторами впливу на масову свідомість і ціннісні орієнтири соціуму та виступають також інструментами формування гібридних наративів в інформаційно-пропагандивному протистоянні.

Також у цьому аспекті важливого значення набувають ідентифікаційні розмежування, що також впливали і впливають на кризові ситуації, які потрясли Україну упродовж всього часу незалежності. Політичні кризи зазвичай виникали на ґрунті незбігу світоглядних настанов і життєвих практик різних сегментів соціуму. З переходом від перманентного конфлікту до стадії збройного протистояння, останнє широко сприймається на масовому рівні як «керований хаос», викликаний «війною амбіцій». Однак, на думку Л. Нагорної, в основі всіх соціально-політичних криз завжди лежить невідповідність критеріїв ідентифікації та систем цінностей [178, с. 64].

Витоки російських наративів, які транслиювалися в інформаційному просторі України від початку військової агресії, полягають в історико-психологічних особливостях формування культурного контексту, який, у свою чергу, вплинув на процес формування колективного несвідомого росіян. На думку дослідників, основні наративи, що лягли в основу ідеологічної пропаганди та агресії в інформаційному протистоянні загалом, за допомогою яких фактично розраховувалася реалізація цінностей країни-агресора, базуються на глибинних кодах традиційної російської культури, яка сформувалася в надрах візантинізму і згодом поширилася у формі православ'я. Зокрема, на думку С. Шкіль, з якою ми погоджуємося, до фундаментальних характеристик російської духовної культури належать такі категорії, як утопізм, колективізм, догматичне мислення, віра в богообраність і релігійна пасивність. Світська культура, народжена під впливом тоталітарної моделі лідерства, виробила власну категоріальну матрицю, характерними рисами якої є мислення в рамках дихотомії «свій–чужий», конспірологічності, колосального розриву між словами та вчинками, безвідповідальності, браку ініціативності, політичної пасивності. Формування цих світоглядних рис є наслідком складного історичного шляху росії, на який вплинуло одразу багато факторів: від православ'я до географічних особливостей регіону. У них сформувався особливий спосіб мислення, який відрізняє росіян від інших народів [298, с. 215].

Одним з центральних наративів у гібридній війні росії є історично розроблена, а згодом ретрансльована у пропагандистське гасло теза про те, що «Москва — це третій Рим», яка вкладалася в православну концепцію «істинного царства» і виникла з ідеї про те, що московські князі, а згодом і царі вважали себе спадкоємцями візантійського престолу і відповідальними за збереження чистоти православної віри [301, с. 215]. Цей наратив, у свою чергу, породив низку інших, не менш важливих наративів, дотичних до основного, зокрема протиставлення всього російського Заходові; віра в есхатологічну місію росії стати останнім ковчегом спасіння в царстві антихриста;

модифікований візантійський нарратив про домінування «своєї» культури над «чужою» культурою та культури над досвідом; конспірологічне мислення, віра в існування антиросійських змов всередині країни та за її межами [301, с. 217]. Тотальне слідування названим нарративам призвело до їх канонізації та перетворення на своєрідну універсальну світоглядну модель буття, що стали визначати риторику офіційних осіб російської федерації та основу здійснюваної політики.

Тому окреслені нами ідеї лягли в основу низки символічних сюжетів російської історії і є ключовими поняттями для розуміння дійсності. Крім того, відповідно сформовані нарративи мають власну цілісну схему та усталені системи зв'язків між структурними частинами, за допомогою яких упорядковуються реальний і віртуальний світи. В умовах інформаційної гібридної війни поширеними нарративами, ретрансльованими російською пропагандою в українському інфопросторі, були міфи та викривлення, залучення української історії та держави для їх заперечення та нівелювання. На цьому тлі розгортався ще один спін-оф-нарратив про анексію Криму та його сакральність для російської історії, коли захоплення українських земель ґрунтувалося на ідеології «ісконно російських земель», «слави російської зброї» тощо [196, с. 10].

З цим був пов'язаний інший гібридний нарратив, який фактично мав на увазі збройний конфлікт, розв'язаний на сході України, інтерпретований з точки зору «внутрішнього конфлікту» та «громадянської війни». Тому численні фейкові новини та меседжі були покликані «розмивати» медіа-простір України шляхом формування паралельної гібридної реальності. Певною мірою це вплинуло на імідж України за кордоном, де також необхідно було враховувати позицію сторони-агресора. Конфлікт нарративів між двома країнами сформував імідж України не лише перед громадянами росії, а й перед Європейським Союзом. Але Україна, яка не має своїх смислів, своєї ідеології, не може користуватися тільки своїм авторитетом і своїм обличчям. Його образ завжди пов'язаний з думкою росії [115, с. 10]. Феномен підміни реального символічним

сприяв тому, що українці й європейці стали сприймати окупаційну пресу та дивитися окупаційні сюжети не як сигнали біди, а як певний фактичний матеріал, що в той чи інший спосіб віддзеркалював дійсність [256, с. 91].

Механізми впливу на світоглядно-ціннісні патерни мають символічно-знаковий характер, вони пов'язані зі смислами, специфікою розуміння подій. У ході гібридних війн та інформаційних протистоянь символічні компоненти виходять на перший план і починають відігравати чи не вирішальну роль.

Ретрансльовані пропагандою міфологеми, спрямовані на історичне поле України, формувалися на загальних засадах російської політики пам'яті, що сповідувала радянські цінності з канонічною версією культу Перемоги у Великій Вітчизняній війні та відповідної героїки, що протиставлялися всьому іншому. Варто підкреслити, що Україна протягом багатьох років була об'єктом російської політики пам'яті, спрямованої на поширення російської квазі-ідентичності («радянський народ»/«русский мир») серед українського суспільства, дискредитацію маркерів української ідентичності, несумісних із російською риторикою (Мазепа, Петлюра, Бандера, Голодомор, УПА), популяризацію войовничого культу Перемоги над фашизмом, що спирався на міфологію Великої Вітчизняної війни, формування образу ворога – українського «фашиста-бандерівця». З початком розгорнутої у 2014 році пропагандистської кампанії, головними трансляторами якої стали російські ЗМК, тема «фашизму» стала однією з найважливіших для російської пропаганди, оскільки вона дозволяла використовувати для опису подій в Україні дискурс «Великої Вітчизняної війни». Відповідно, й Революція гідності змальовувалася як «фашистський переворот», тема «фашизму» була використана для виправдання окупації Криму та збройної російської агресії на сході України. Застосовуючи риторичну пов'язану з «Великою вітчизняною війною» («карателі», «нацисти», «ополченці») для опису подій в Україні, російська пропаганда намагалася зобразити «фашистами» українську владу, а також тих, хто обстоює суверенітет України [231, с. 71]. Експлуатація саме цієї тематики тривалий час перебувала у авангарді роспропаганди, свідченням чого

стала головна ідея путіна у проведенні «воєнної спецоперації», тобто вторгнення в Україну, – це «денацифікація», або боротьба з «київським фашистським режимом».

Таким чином, за допомогою таких наративів була сформована ще одна гібридна реальність через інформацію та комунікацію, в якій поєднання об'єктивних подій перемежовувалося фальсифікаціями та міфологемами, які масово спотворювали критичне сприйняття та навички мислення. Маніпулятивні технології, що використовуються в інформаційній війні, метафорично моделюють унікальні ірраціональні властивості мас, їх внутрішньоособистісні прояви, міжособистісні зв'язки та стосунки, нав'язуючи масам латентні соціокультурні міфи як умовні стандарти соціальної поведінки [98, с. 63–64].

За таких умов ідеологія та пропаганда стають дедалі вправнішими, перетворюючи комунікацію як її трансформовану форму на стратегічну дію, що здійснюється за схемою раціональної дії. Ця дія проявляється у вигляді політичних і соціальних технологій, спрямованих не на розуміння, а на досягнення стратегічних, військових цілей. Зокрема, тут використовуються так звані приховані перлокутиви, або просто засоби введення в оману, які базуються на технологіях симбіозу пропаганди та реклами. Соціально-психологічні технології є одним із найважливіших елементів механізму управління, метою якого є програмування думок чи прагнень мас, психічного стану населення тощо. Кінцевою метою таких зусиль є контроль над населенням, його керованість і слухняність, контроль історичної пам'яті, сформований як конструкт міфологічних, фольклорних, літературних і мистецьких компонентів, з одного боку, а з іншого боку – за допомоги ідеологем та психотехнологій [260, с. 112].

Таким чином, можемо сказати, гібридна війна за сукупністю інструментів впливу постає глобальним викликом у сучасному світі. Інформаційне середовище та інформація є простором розгортання гібридних взаємодій, фокусуючись на тих чи інших об'єктах. З точки зору впливу на світоглядно-

когнітивну сферу, методами ведення гібридної війни є глобальні наративи, що в інформаційному просторі та на рівні масової свідомості формують альтернативні погляди та гібридну метареальність, що наділяється функціями істинної, справжньої реальності. В умовах гібридної реальності експлуатуються ціннісно-сміслові моделі локального значення, що модифікуються під впливом маніпулятивних технологій і можуть мати інше ціннісно-сміслові навантаження. Відповідно інформаційне протистояння в умовах гібридної війни фактично охоплює всі сфери масової комунікації, формуючи досить широкий публічний дискурс, що включає всі види комунікації та формує суспільну думку. Зіткнення протилежних наративів в інформаційному протистоянні має своїм наслідком виявлення поширюваних смислів у розумінні подій гібридної війни, що формуються засобами маніпуляцій та пропаганди та впливають на масову свідомість суспільства.

2.2. Виклики гібридної війни у трансформуванні процесів публічного управління

У період кінця ХХ-го та на початку ХХІ століть низка політичних та соціально-економічних катаклізмів і політичних конфліктів у різних регіонах світу і країнах значною мірою були опосередковані впливом чинника «гібридності» у загостренні і розгортанні тих чи інших подій, які в результаті отримували глобальний резонанс та вплив на систему міжнародних відносин. Попри історичний досвід воєн і міжнародних конфліктів ХХ ст. як для західноєвропейських країн, так і країн Близького Сходу, Азії та Америки сучасний світ поставив на прядок денний феномен гібридної війни як новий інструмент протистояння на світовій арені, а також спосіб досягнення власних цілей і дотримання інтересів перед потенційним умовним ворогом чи опонентом. Нині гібридна війна, що набула потужнішого розмаху і здатностей із активізацією у сфері розвитку інформаційно-комунікативних технологій,

стала вагомим чинником впливу (і втручання) у сфері внутрішньої і зовнішньої політики, економіки, системи державного управління та систем державної критичної інфраструктури різних країн. Суто воєнні інтервенції задля досягнення тих чи інших цілей поступаються більш інтенсивному і результативнішому інструментарію гібридної війни, де основою впливу стає інформація та різноспрямоване керування і маніпулювання нею зацікавлених сторін.

Фактор гібридності та гібридні інформаційні війни стали частиною сучасного глобального світу, де для перерозподілу ринків чи ресурсів, встановлення контролю чи задоволення владних амбіцій і інтересів вдаються до методів гібридної війни. Відтак гібридні війни як новий багатовекторний тип конфлікту в сучасному світі постійно є викликами для тих держав (та й світу в цілому), які стикаються з такими доволі агресивними впливами.

Як зазначає дослідник О. Бичков'як, деякі стратегічні комунікації, дезінформація, економічна блокада, незаконні операції в кіберсфері, хімічні атаки тощо можуть ідентифікуватися як елементи гібридної агресії. Гібридна війна використовує всі форми державної влади, щоб нав'язати свою волю іншій державі, атакувати найслабші місця розвитку суспільства та досягти відповідних результатів [24, с. 83].

Гібридні війни як глобальні протистояння виникають в умовах нових домінант геополітичного устрою, який наразі відзначається внутрішніми лініями напруженості між зонами стабільності, де діє закон та міжнародне право і цариною невизначеності, що характеризується зневагою до законів, численними локальними конфліктами, на відміну від протистояння між великими державами та сферами їхнього впливу, як це було за часів холодної війни [212, с. 11].

Для України збройна агресія з боку російської федерації була розгорнута в повномасштабну гібридну інформаційну війну, що, розпочавшись задовго до воєнного втручання, триває досі. Виклики гібридної війни, з якими зіткнулася Українська держава й суспільство, в цілому спонукали (хоч і не в повній мірі)

до формування адекватних інструментів протистояння гібридності. Така ситуація, своєю чергою, вимагає підвищеної уваги на рівні державного управління, оскільки державою формується національна політика та безпекові заходи національного рівня в цьому напрямі. Разом із тим, саме фактор гібридної війни виявив прорахунки в питанні реформатування та впровадження сучасної системи державного управління, яка б могла протистояти гібридним викликам на різних рівнях.

З початків розгортання збройного конфлікту на Сході України поняття гібридної війни було масштабно і комплексно актуалізоване як для українського суспільства, так і загалом для світової спільноти. Слід зазначити, що не лише українське суспільство не було підготовленим до гібридного протистояння, але й розвинені країни світу змушені були переглянути свої безпекові стратегії. Гібридна війна окреслила новий контекст для розгляду багатьох нагальних світових проблем.

Поняття гібридної війни отримало розповсюдження та було значно актуалізоване після терористичного акту у США у вересні 2001 р., коли значний період часу необхідно було протистояти терористичній загрозі. У подальшому, протягом 2005–2009 рр., американськими військовими та аналітиками гібридна війна стала розглядатися як ключове поняття щодо нових конфліктів, які з'явилися після завершення «холодної війни» і зникнення біполярного світу, що супроводжувалося прискоренням глобалізаційних процесів. Досвід США у війні в Афганістані (2001–2014), а також війна в Іраку (2003–2011), що розглядався як практика асиметричної війни, згодом склав основу стратегії національної безпеки США, послугувавши концептуалізації неконвенційної війни, тип якої, на думку американських воєнних аналітиків, разом із гібридними війнами буде домінувати в майбутньому. Внаслідок активізації розвитку технологій, інформації та комунікацій характер військових конфліктів все більшою мірою переходив у площину інформаційного протистояння, що, водночас, робило можливими більш далекосяжні цілі без застосування зброї та людських ресурсів.

Гібридна війна як явище інформаційного технологізованого світу є досить складним феноменом, що за своїм змістом, функціями та досягненням можливих цілей осмислюється також в парадигмі нелінійної війни (non-linear war), неконвенційної (unconventional warfare), змішаної (compound warfare), нестандартної (irregular warfare), «війни без лінії фронту», партизанської війни чи «конфлікту низької інтенсивності» [249, с. 75].

Окрім нинішнього масштабного українського гібридного конфлікту, найбільш типовими військовими конфліктами попереднього часу, що належали за своїм характером до «гібридних», вважаються Лівано-ізраїльська війна 2006 р., в ході якої протистояння відбувалося між воєнізованою ліванською шіїтською організацією Хезболлою та Ізраїлем. Там, окрім звичайної збройної війни, було застосовано також інформаційну війну, що, зрештою, привело Ізраїль до стратегічної поразки. Наслідки та характер розгорнутої війни між Ізраїлем та Ліваном дозволили американському теоретику Ф. Гоффману сформулювати єдину теорію гібридної війни, яка включала в себе цілий ряд різних режимів ведення війни, де поруч зі звичайними збройними можливостями застосовувалися нерегулярні тактики та формування, терористичні акти, включаючи беззаконне насильство та примус і злочинні дії. Поняття гібридної війни, на думку дослідника, краще пояснює тодішні військові конфлікти, виходячи поза межі сприйняття війни крізь існуючі бінарні опозиції. Натомість поєднання звичайних і нетрадиційних способів ведення війни допомагає передбачити і прогнозувати майбутні загрози [317, с. 147].

Також до гібридних війн належить російсько-грузинська війна 2008 р., під час якої росія провадила інформаційну пропагандистську кампанію на телебаченні та в інтернет-просторі.

Звертаючись до вже напрацьованих теоретичних дефініцій окреслення поняття гібридної війни, слід вказати на одностайність дослідників у визначенні його як нового типу війни, спрямованого на інформаційно-психологічний вплив щодо всього суспільства країни, на яку спрямовані акти агресії. З огляду на це, можемо констатувати, що поняття гібридної війни

належить до явищ ідеологічного гатунку, що передбачає заходи пропагандистського впливу (світоглядно-ідеологічні та психологічно-емоційні), які мають на меті: запровадження у суспільну свідомість ворожих ідей та поглядів; дезорієнтацію та дезінформацію населення іншої країни; послаблення певних переконань, установок; різного роду залякування (свого народу образом ворога, супротивника своєю могутністю) [105].

Дослідник Є. Магда наголошує, що успіх у веденні нової інформаційної мережевої війни буде досягнутий не через перевагу в чисельності та вогневій потужності військ, а через їхню перевагу в інформаційних можливостях та організаційній структурі на основі мережевої структури. Тому, на його думку, інформаційна війна – це узгоджена дія, яка, по суті, передбачає використання інформації як зброї протистояння, а головною стратегічною метою є національний інформаційний простір з його ресурсами та інфраструктурою [159].

Інформаційна, когнітивна і суспільна сфери стають наріжним каменем гібридної війни. Але головним у гібридній війні стає інформаційний простір, у межах якого й розгортається протистояння з використанням світоглядно-ціннісних впливів, маніпуляцій для дестабілізації, втрати суспільством своєї ідентичності, хаосу, дискредитації органів державної влади, втрати країною свого іміджу на міжнародній арені тощо. У фокус впливу засобів гібридної інформаційної війни потрапляє загалом розвиток країни, демократичні цінності і свободи, когнітивно-світоглядна сфера та ін.

Найбільшу небезпеку, відповідно, становлять когнітивні війни, які також відбуваються в інформаційному просторі, спрямовані на контроль думки, щоб впливати на прийняття рішень. Когнітивна війна впливає на вищий рівень мислення (людського) суспільства, його значення, цінності, які визначають його поведінку. На вищих рівнях цивілізації та релігії відбуваються когнітивні (ідеологічні) війни, в основі яких лежить протиріччя фундаментальних цінностей і стають причиною конфліктів. Таким чином, ми можемо стверджувати, що когнітивна війна є важливою частиною так званої гібридної

війни. Інструментами (каналами) для поширення нарративних стратегій у когнітивній війні є соціальні медіа, а також мистецтво, наука та культура [242, с. 176].

Україна вже протягом тривалого часу є об'єктом інформаційно-психологічних впливів, операцій, війн, а її інформаційна безпека опинилася під загрозою. На думку дослідника О. Жайворонка, український інформаційний простір не захищений від зовнішньої негативної пропаганди та маніпулятивних технологій і стає об'єктом інформаційної експансії. У міжнародному медіапросторі немає українського національного новинного продукту, який би поширював об'єктивну, неупереджену та своєчасну інформацію про події в Україні. Відповідно міжнародна спільнота відчуває недостатність інформації або отримує її з інших джерел, які часто дезінформують, подають спотворену, неповну інформацію. Водночас проти України активно використовується потужний медіаресурс, здійснюється експансія іноземних суб'єктів на ринок інформаційних послуг, посилюється інформаційний негативний вплив, спрямований на викривлення реальності та заниження іміджу на міжнародній арені [79, с. 69–70]. Тут слід зазначити, що в умовах повномасштабної війни інформаційна війна з боку України має й успіхи та переваги, а світова спільнота вже більш адекватним чином реагує на поширювані російські фейки та відверту пропаганду. Таким чином, інформаційний простір дозволяє донести правдиву інформацію про перебіг воєнних дій, загальну ситуацію, цілі та мотиви прийнятих управлінських рішень.

Утілювана російською федерацією доктрина гібридної війни, яка залишається одним із ключових каталізаторів терористичних загроз в Україні, прямо передбачає використання інформаційного простору для проведення інформаційно-психологічних операцій та цілеспрямованих акцій кібертероризму щодо об'єктів критичної інфраструктури [79, с. 88–89].

На сьогодні об'єктом і метою гібридних війн є не територія, а суспільство, відтак нові знаряддя війни становлять широкий спектр політичних, економічних, гуманітарних та інформаційних засобів, використовуючи які,

можливість досягнення політичних та стратегічних цілей значно зростає. Інформаційна війна – це форма інформаційного протиборства між різними суб'єктами (державами, неурядовими організаціями, економічними та іншими структурами), під час якої вживається комплекс заходів з метою завдати шкоди інформаційній сфері конкуруючої сторони та захистити власну інформаційну безпеку [82, с. 2].

Гібридна агресія російської федерації проти України здійснювалася з політичною метою її підкорення, знищення суверенітету України та повернення її в сферу геополітичного впливу російської федерації. Досягти цього потрібно за допомогою трьох політичних вимог, висунутих ще до початку гібридної війни, виконання яких могло б засвідчити знищення України як держави. Це федералізація нашої держави, офіційний статус російської мови як другої державної та зміна зовнішньої політики, тобто законодавчо закріплена відмова України від європейської та євроатлантичної інтеграції. У ході гібридної війни в Україні під загрозою опинилися майже всі сфери суспільного життя – економіка, політика, культура, історія, культура пам'яті та споживання інформації, навіть національна ідентичність [24, с. 85].

Феномен гібридної війни в її гуманітарному та ціннісно-світоглядному аспектах і вимірах є практично реалізованими заходами цілеспрямованого впливу інформації на масову свідомість з метою трансформації усталених світоглядних, ціннісних орієнтирів і основ поведінки у повсякденній діяльності членів суспільства; отримання певної інформації та даних з метою економічної, політичної та іншої вигоди, та в напрямку, який входить в коло інтересів ворожої сторони, яка здійснює таке втручання. Ведення інформаційної війни має досить розвинені технології, прийоми та методи, які ґрунтуються на включенні інструментів психології підсвідомого.

Основним методом інформаційної війни в українському інформаційному просторі є маніпуляція, направлена на масову свідомість суспільства, яка здатна впливати на зміну поглядів суспільства через стереотипи, спрощення, відверту пропаганду, дозованість інформації, фабрикацію подій і їх фейковість тощо.

Маніпуляція переважає і активно підтримується пануючими ідеологіями, оскільки дозволяє контролювати масову свідомість, програмувати оцінки та поведінку людей, викликати при потребі народне незадоволення чи схвалення, створювати ворогів та друзів, об'єднувати людей у спільноту, протиставляти одну спільноту іншій тощо [55, с. 35]. Маніпуляції в цілому спрямовані на послаблення критичності суспільної свідомості та формування бажаних наративів, цінностей і соціальних настанов, вигідних для сторони-агресора.

Інформаційна війна є невід'ємною частиною гібридної агресії, адже саме засобами викривленої, упередженої, агресивної масової інформації підриваються цінності та відповідні регуляторні та інституційні структури в країнах, які є жертвами агресії. В українській гібридній війні це не лише ворожа пропаганда, а й «війна смислів», для поширення якої використовувалися різні інформаційні канали [212, с. 18].

Як відзначає С. Бондаренко, нелінійний вплив на Україну в інформаційно-комунікаційній сфері проявляється у втручанні зовнішніх систем у формування порядку денного ціннісно-смыслового простору України, заповненні ним смислових ніш симулякрами, які сприяють виробленню викривлених трактувань інших країн, де Україна має власні інтереси та намагається налагодити ефективну комунікацію та презентувати себе у вигідному світлі [28, с. 145].

Отже, гібридна війна як вид соціально-політичного конфлікту на міждержавному рівні розвивається як поступова ескалація з використанням тактики «контрольованого хаосу», активізації антинаціональної та антисоціальної мобілізації в різних формах [78, 105].

За умов гібридної інформаційної війни, розгорнутої проти України, фактично всі інститути суспільства і держава в цілому вперше зіткнулися з пропагандивною машиною, помноженою на сучасні інформаційні технології, що працювали на деструкцію і розкол в українському суспільстві. Як слушно зазначає Т. Черненко, у нинішній гібридній війні Україна має справу не тільки

зі звичайною пропагандою, а з тим, що фахівці з інформаційної безпеки визначають «війною сенсів» [289, с. 84].

Основними сферами розгортання інформаційної війни в умовах сучасності є: політична, дипломатична, військова, фінансово-економічна сфери. Порівняння інформації в цих сферах виглядає як циклічний або лінійний обмін інформацією, який може/повинен завдати шкоди реципієнту та принести певну користь іншій стороні [138, с. 98–99]. Відтак ситуація інформаційних гібридних впливів вимагала від органів державної влади оперативного реагування та вироблення механізмів протидії та захисту власного інформаційного простору, національних цінностей та інтересів. Разом з тим, методи гібридної війни виявили організаційно-управлінську і почасти освітню невідповідність сектору державного управління та управлінських кадрів до специфічних загроз гібридної війни та пов'язаних з цим викликів, які загрожували національній безпеці, в цілому державі, з використанням сучасних гібридних технологій, що оберталось програвом української сторони на інформаційному фронті. Проте з часом це спонукало до перегляду та формування нової державної інформаційної і безпекової політики з урахуванням фактору гібридної війни. Загалом, система державного управління, як й інші сфери суспільної діяльності, лише згодом змогли напрацювати базові механізми для функціонування в умовах гібридного протистояння. Крім того, потребували державного регулювання деякі питання щодо розвитку інформаційної політики, охорони культурних цінностей, формування суспільної думки, що, своєю чергою, вимагало удосконалення принципів роботи державних управлінців з інформацією та аналітикою, експертним середовищем, громадянським суспільством та ЗМІ. Тому необхідність удосконалення роботи держави з інформаційним простором залишається актуальною і сьогодні, що призводить до посилення когнітивного, антропологічного та аксіологічного підходів у державній інформаційній політиці; необхідно посилити відповідальність чиновників за власну думку та послабити контроль громадської думки, детальний аналіз усіх можливих стратегій державної інформаційної політики,

удосконалення дипломатичної та зовнішньоекономічної діяльності та розвитку міжкультурних відносин; Модернізація кадрової політики в державних органах та повне використання потенціалу та досвіду всіх посадовців і громадян країни, спеціалістів та експертів у процесах прийняття рішень [82, с. 7].

Крім того, у сфері вирішення та подолання гібридних впливів важливо побудувати нову комунікаційну стратегію влади та громадянського суспільства, яка широко включає міжнародний досвід, щоб створити ефективну комунікаційну систему в масштабах країни. У зв'язку з цим, доцільно розробити комплексну стратегію презентування і позиціонування України за кордоном, забезпечити систему взаємодії держави з іноземними ЗМІ та активізувати роботу дипломатичних представництв із ЗМІ за кордоном. Оскільки гібридні війни загалом на сьогодні є іманентним компонентом сучасної політики сильних держав дипломатична служба має вивчати не тільки досвід проведення таких війн проти України, а й напрацьовувати власну концепцію репутаційного розвитку, в межах якої окрему увагу слід приділяти не лише протидії гібридним війнам, але й формуванню засад управління державою в умовах гібридного миру, а також проведенню такого виду війн проти тих суб'єктів управління або міжнародних акторів, що складають потенційну загрозу національним інтересам держави [152, с. 14].

У ході гібридної війни не лише український інформаційний простір зазнає деструктивних впливів, але й об'єкти критичної інфраструктури, які піддаються кібератакам. У аспекті побудови в Україні цифрового суспільства та спрямування загальнодержавного курсу на діджиталізацію особливої ваги набуває перехід системи державного управління на цифрові стандарти діяльності. Разом з тим, як відзначають дослідники, саме діджиталізація сучасних суспільних процесів та взаємодій є придатним середовищем для інформаційних підривних дій, оскільки цифрова глобалізація розмиває фізичні кордони між державами, фактично порушуючи певний суверенітет держави. І якщо ще декілька десятиліть тому це розглядалося виключно як елемент загальносвітового прогресу для спрощення комунікацій між людьми,

поширення знань, створення нових ринків і нового сектору економіки, то сьогодні ці технології перетворилися на зброю в гібридній боротьбі [5, с. 104]. Тому формування та реалізація державної політики в питанні кібербезпеки інтернет-простору є важливим стратегічним завданням, від успішного вирішення якого багато в чому залежать не лише економічний потенціал країни, але й якість життя населення, національна безпека та міжнародне співробітництво.

У цьому аспекті дієвим механізмом протидії гібридним впливам на рівні державного управління може бути формування спеціально розробленої технології державного реагування на загрози національній безпеці. Оскільки основними об'єктами гібридних впливів є різного роду соціальні процеси, системи суспільно-політичних взаємовідносин, реалізація функцій державного управління в умовах гібридних зовнішніх впливів буде мати більшу ефективність, коли управлінський процес буде відповідним чином моделюватися, узгоджуючи та врівноважуючи цілі, засоби дій та мотивацію і результативність таких дій. На думку дослідника М. Шевченка, під технологією державного управління в умовах гібридної загрози (зокрема, національній безпеці) необхідно розуміти процес цілеспрямованого державно-управлінського впливу на середовище загроз із використанням різних засобів (як силових, так і несилових) відповідно до специфіки, та з метою зниження рівня загроз національним інтересам. Залежно від різних етапів (черговості) формування та реалізації загроз національній безпеці пропонується виокремлювати такі спеціальні технології державного реагування на загрози, як профілактика та протидія, де остання, своєю чергою, передбачає: попередження, припинення та локалізацію дії загроз національним інтересам [296, с. 187]. Погоджуючись із запропонованим принципом розробки та моделлю технологій державного управління, зауважимо, що уваги потребує не лише вироблення лінії адекватного реагування управлінців на питання безпекової сфери. Має бути в цілому змінений підхід до всієї системи державного управління та переведення її в парадигму постійного моніторингу

як зовнішнього, так і внутрішнього інформаційного середовища, виявляючи будь-який рівень загроз національним інтересам.

Той факт, що всі державні структури країни і загалом інформаційний простір продовжують зазнавати агресивних гібридних впливів має спонукати не лише до вироблення оновленої безпекової політики в межах загальнодержавної діджиталізації, але й формувати стратегії протидії з урахуванням соціально-політичного, психологічного, освітнього факторів. Оскільки гібридність демонструє так звану «війну низької інтенсивності», важливого значення в цьому контексті набуває встановлення взаємозв'язку державних установ та застосування спільної лінії дії між всіма структурними урядовими підрозділами. Адже сучасна гібридна війна дедалі більше визначається саме тим, як одна сторона прагне вплинути на впорядкованість іншої сторони, а також, як можна використовувати слабкі сторони керованості іншої сторони. Своєю чергою, ці питання залежать від ефективного управління, його злагодження і мінімізації внутрішніх протиріч, що унеможливило би внесення ослаблення, розколу всередині країни.

Недооцінювання важливості ефективної культурної політики як дієвого механізму консолідації українського суспільства є одним з дезінтеграційних чинників, що набуває особливої гостроти в умовах агресії зі сторони російської федерації, а, відтак, зберігає потенціал загроз національній безпеці держави. Не зважаючи на значущість культури у формуванні світогляду громадян, реформи у галузі впроваджуються повільно. До цього часу на різних стадіях розробки залишаються законопроекти, схвалення яких сприяло б динамічному розвитку культурної політики. Найбільш актуальними напрямками реформування культурної політики є такі: створення інституційної та правової бази державної культурної політики; модернізація управління закладами культури; забезпечення альтернативних джерел фінансування культури; активізація культурного процесу у регіонах. Формування засад ефективної культурної політики вимагає якісного оновлення її інституційної та правової бази [289, с. 83].

Особливої уваги вимагає питання необхідності розмежування повноважень між центральними органами та структурами місцевого самоврядування у реалізації культурної політики в умовах децентралізації. Тож у нових законах необхідно визначити сфери компетенції та відповідальності профільного міністерства та інших суб'єктів реалізації культурної політики.

Однією з причин зміцнення сепаратистських настроїв в окремих регіонах Донбасу та Криму була слабка, не виражена присутність української культури. При цьому домінуючий вплив на свідомість мешканців цих територій мав російський інформаційно-культурний продукт сумнівної якості (шансон, попса, усілякі серіали тощо). Це також призвело до відмови від українських цінностей. Відповідно, коли на цих територіях став формуватися політичний сепаратистський рух, великі групи населення легко сприймали викривлені антиукраїнські та антидержавні ідеологічні установки. За період окупації цих територій така ситуація лише поглибилася, що нині становить проблему, вирішення якої можливе тільки в єдності державних та управлінських підходів.

Культура не може стояти осторонь тих подій, що відбуваються в державі. Саме культурний сегмент є найбільш чутливим до різного розу суспільних коливань і настроїв, так само ми можемо спостерігати потужний опір суспільства засобами культурного впливу та культурної політики, яка діє подекуди й методами м'якої дипломатії. Розпочата дискусія про відмежування і «скасування» присутності російської культури (*cancel culture*) є результатом тривалої культурної експансії в Україні та переосмислення з точки зору воєнних реалій суспільством і несприйняття тих культурних цінностей, які несе в собі російська культура. Зокрема, на порядку денному після початку повномасштабних воєнних дій знову постало питання припинення розповсюдження в Україні культурних продуктів, створених у російській федерації. Вже прийняті відповідні рішення щодо заборони показу на телебаченні серіалів і фільмів, які пропагують мілітаризм сучасної росії, аудіовізуального продукту, музики, ввезення книжкової друкованої продукції

та ін. Однак однією заборорою не можна вирішити комплекс складних проблем щодо захисту українського культурного простору.

Перед управлінським середовищем стоїть проблема осмислення ролі культурної політики в реінтеграції територій, які стали об'єктом зовнішньої агресії. Культура має стати чинником, який сприятиме формуванню національної ідентичності різних соціальних груп на цих територіях. Культура є також важливою складовою процесів реінтеграції та відновлення управління й економіки на цих територіях. Повернути окуповані території до українського гуманітарного і культурного простору можливо у поєднанні силових, у тому числі й військових дій, та копінткою цілеспрямованої системної інформаційно-культурної політики, спрямованої на формування державницької ідентичності населення цих територій [33].

Початок ХХІ ст. ознаменувався розповсюдженням гібридних війн, що відбувалися між різними протиборчими сторонами, з використанням різних форм і засобів відповідно до переслідуваної мети. Конфлікти нового типу за допомогою гібридного поєднання традиційного планування та нетрадиційної тактики залучають державних акторів та передові інформаційні технології, що включають як звичайні, так й інноваційні способи протистояння. Відтак ми можемо спостерігати конвергенцію різних факторів: як фізичних, так і психологічних, що релевантно впливають на протистояння. Гібридні війни забезпечують синергію та високий ступінь поєднання традиційних та нетрадиційних засобів на стратегічному рівні.

Гібридна війна, розгорнута проти України, стала частиною публічного дискурсу політиків, військових, ЗМІ, та складовою стратегічних оборонних документів передових країн світу. Російську тактику гібридної війни в Україні характеризує використання військових та невійськових інструментів у складі інтегрованої кампанії, розробленої з використанням дипломатичних засобів, інформаційних, електронних та кібер-операцій, а також прихованих військових дій, економічного тиску та ін. Фактично інформаційна війна та кібератаки виявили доволі низький рівень системи державного управління щодо здатності

реагувати на такі інформаційні інтервенції. В той же час, в інформаційному середовищі активно розмивалися межі між війною і миром, правдою та неправдою, створюючи альтернативну реальність, пропаговану ворожою стороною. Отже, аналіз методів і цілей гібридної війни в повній мірі чітко впливає на необхідність зміни підходів і політики державних владних інституцій, які мають максимально інтегруватися у відповідь на гібридні виклики. Пристосування до загроз гібридної війни вимагатиме від державних управлінців значного підвищення професійного рівня, що дасть можливість розробляти концепції оперативних відповідей у більш широкому спектрі можливостей та сприяти всебічній взаємодії між різними рівнями владних інституцій.

2.3. Масова культура як інструмент гібридної війни: модуси інформаційного та ціннісного впливу

Гібридна війна, що протягом останніх років відбувається в інформаційному просторі України, сформувала не лише нові маркери інформаційної безпеки, але й спонукала до перегляду головних принципів і методів державного управління в цьому напрямку з метою протидії інформаційній агресії, що здійснюється російською пропагандою. Феномен гібридної війни висвітлив низку системних проблем і окреслив виклики як у сфері міжнародних відносин, так і в інформаційній політиці, загалом у гуманітарній сфері, оскільки «гібридність» має на меті, найперше, світоглядне, ідеологічне, ціннісне спрямування, що забезпечує різнорівневий контроль над суспільством, на яке й спрямовані такі впливи. В підсумку досягнення деструктивних цілей щодо створення соціального хаосу та дискредитації державної влади в країні стає можливим завдяки ціннісному дезорієнтуванню соціуму, розмиванню та втрати нацією власної ідентичності, сприйняття на рівні масової свідомості пропагованих ідеологем, стереотипів, фейкової інформації тощо. Основним середовищем здійснення гібридних атак і

трансляції гібридних меседжів є інформаційний простір, де завдяки технологічності подання, інтерпретації й засвоєння інформації стають можливими викривлення реальності, маніпуляції, психологічні навіювання і впливи.

Дискурс перебігу, викликів та наслідків гібридної війни в Україні сформувався в напрямку вивчення сфери воєнних дій, політичної та міжнародної діяльності та взаємодій, удосконалення механізмів державного управління протидією, інформаційно-пропагандистського протистояння тощо. Останнє, як свідчать вчені, є ключовою складовою «гібридності» у розв'язанні та перебігові конфліктів на загальносвітовому та регіональному рівнях. Гібридна війна за своєю сутністю є засобом протистояння, що поєднує в собі комплекс різноманітних інструментів політичного, економічного, військового та ідеологічного характеру. В окремих контекстах для визначення цього явища використовують такий термін, як асиметрична війна. Це визначення підкреслює і визначає нетрадиційний, специфічний і творчий характер протистояння, яке відбувається з використанням нестандартних комбінованих стратегій і тактик управління конфліктами [138, с. 96].

Інформаційний чинник за останні десятиліття став ключовим фактором не лише у всіх сферах життєдіяльності суспільств, але й вагомим інструментом у сфері впливів, протистоянь задля досягнення різноманітних бізнес-інтересів, політичних інтересів держав та їх еліт. Інформація стала вектором розгортання напрямів загальноцивілізаційного розвитку людства, і, водночас, індикатором рівня технологічного розвитку, що дозволяє забезпечувати високорозвинутим країнам першість у світових рейтингах розвитку. Разом з тим, саме інформація спричинилася до ряду контраверсійних і негативних явищ, зокрема, гібридної війни, яка значною мірою ґрунтується і розгортається на основі маніпулятивного застосування інформації з метою здійснення тих чи інших впливів та диверсій. Відтак гібридні інформаційні війни набули нового рівня розвитку з появою і поширенням інтернет-комунікації, яка відкрила в

буквальному сенсі «нові горизонти» і можливості для здійснення різноманітних інформаційних операцій та інтервенцій.

Інтернет-середовище як засіб комунікації та розвитку інформаційних технологій і масової комунікації трансформувало ряд феноменів і практик соціального буття суспільства. Віртуалізований простір інтернету спричинився до побудови нової симулятивної реальності, здатної витіснити реальну дійсність з життя суспільства, формуючи натомість нові наративи, стереотипи, цінності, що здатні впливати на суспільну свідомість. Варто наголосити, що такі властивості і характеристики інформаційного середовища інтернету стали визначальними для розробки маніпулятивного інструментарію та технологій і впливів в контексті інформаційного протистояння гібридного типу і мали місце в низці міжнародних конфліктів політичного, економічного і військового характеру. За визначенням О. Курбана, «основою будь-якого інформаційного протистояння є інформаційний процес, що визначається як діяльність із створення, накопичення, зберігання, пошуку та розповсюдження відомостей або даних певного тематичного характеру» [138, с. 97].

Інформаційна агресія, що розгорталася з боку росії в гібридній війні проти України здійснювалася не лише через традиційні засоби масової комунікації (радіо, пресу, телебачення), але й великою мірою через інтернет (соціальні мережі), які поширювали відповідну пропаганду та дезінформацію, яка сприяла створенню психологічної напруги, повній або частковій дезорієнтації суспільства, розмиванню національної ідентичності та цінностей. Оскільки в умовах інформаційної гібридної війни одним з головних завдань є якнайширше охоплення відповідними впливами великої кількості населення, і вживлення у свідомість суспільства пропагованих ідей і наративів, особлива роль відводиться масовій культурі, що завдяки уніфіковано-спрощеному поглядові на світ і більшість речей в ньому, продукування моделей поведінки і практичних зразків для наслідування, може слугувати так само маніпулятивним засобом інформаційних технологій в гібридній війні.

Інформація та комунікація у поєднанні з цифровими технологіями розширили інструменти та засоби впливу на широкі маси суспільств країн, що, своєю чергою, посилює можливості гібридного інформаційного впливу та втручання у сфери внутрішньої та зовнішньої політики та економіки країн.

Глобальна інтернет-мережа сформувала можливості для тотального і масового впливу на людську психіку і свідомість, а численні медіа за допомоги сфабрикованої інформації та методів маніпулювання нею формують іншу, уявну (хибну) реальність, за допомоги якої ретранслюються потрібні ідеологеми, цінності, поведінкові установки та стереотипи, що сприятимуть досягненню деструктивних цілей ворогом. Перш за все, варто говорити про навмисне спотворення інформації (від відкритої брехні – до витіснення поняття в семантичному полі), що дозволяє створити абсолютно хибну картину дійсності, але відповідну очікуванням споживача. Іноді пересічній людині не потрібна правдива інформація про подію, явище, іншу людину чи групу, а хочеться підтвердження своїх уявлень (не завжди правдивих), якими керується її спосіб життя та її бачення світу. Для них порушення усталеного розуміння світу стає більш неймовірним, ніж сприйняття [55, с. 167].

Відтак ми спостерігаємо широкомасштабне розгортання гібридної війни в інформаційному просторі, що формує попередження та ліквідацію викликів, пов'язаних із питаннями інформаційної безпеки, захисту критичної інфраструктури та іншими питаннями управлінського процесу всередині країни. Водночас за масштабами та методами впливу на суспільство гібридна війна належить до сучасних технологій, що трактуються як hi-hume – високогуманітарні технології, які охоплюють комплекс знань, духовних і культурних цінностей, а також методи поширення інформації, яка спонукає людей брати участь у конкретній колективній діяльності [138, с. 96].

На думку дослідників, технології hi-hume пов'язані, в першу чергу, з інформацією: з певною її подачею, переробкою і програмованим її засвоєнням з боку споживача. Hi-hume технології складають основу так званої індустрії свідомості – досить потужної індустрії, спрямованої на маніпулювання

свідомістю споживачів інформації в політичних, економічних чи інших цілях, яка почала формуватися ще в індустріальному суспільстві, поширюється в постіндустріальному суспільстві [221, с. 39].

У питанні, коли ми говоримо про світоглядно-ціннісні впливи на суспільну свідомість, що здійснюються в інформаційному середовищі, сфера масової культури так само продовжує відігравати ключову роль. Адже, пройшовши динамічний шлях еволюційного розвитку, масова культура набула рис тотального соціокультурного феномену, що визначає багато рівнів життя сучасного людства. На сьогодні масова культура пов'язана з питаннями соціалізації, ідентичності, повсякденних культурних практик, дозвіллевої, інформаційної та освітньої діяльності, що формує базові уявлення людини, поняття про істинність та хибність, транслює усталені моделі сприйняття та поведінки, загалом формуючи ціннісно-нормативну систему соціуму. Тобто пересічна людина (і не тільки) є постійно зануреною у різні виміри масової культури, навіть часто цього не усвідомлюючи.

Якщо вдатися до узагальнених теоретизувань щодо постання й поширення масової культури, то варто зазначити, що масова культура, фактично поставши й наростивши основний свій потенціал у ХХ ст., вже у ХХІ ст. як в Україні, так і в усьому світі переживає процес трансформацій, орієнтуючись на розвиток інформаційних технологій цифрового суспільства, у часі переходу від індустріального до постіндустріального стану розвитку. У багатьох суспільствах внаслідок різних процесів відбуваються глибинні зрушення, які супроводжуються кризою традиційних духовних цінностей та ідеалів. Своєю чергою, такі ситуації стають рушійними силами у прискоренні виробництва та споживання уніфікованого масового культурного продукту, таким чином, формуючи у суспільстві й відповідні запити.

Домінуюча роль масової культури знаходить свій прояв у період, що співпадає із добою зрілого і пізнього індустріального суспільства. Сутнісними типологічними характеристиками масової культури є комерційний успіх, усереднення естетичних стандартів, зміщення акцентів в ієрархії видів і жанрів

мистецтва, поєднання непокєднуваного, цїннїсний релятивїзм [59, с. 24]. Загалом масова культура не лише активно виробляє культурні артефакти, але й в цілому формує стиль життя, спосіб культурного споживання, що базується на некритичності й пасивності сприйняття оточуючої реальності.

Якщо з середини ХХ ст., добу свого класичного розквіту, масова культура позиціонувалася як індустрія споживання та розваг, то в подальшому її розвитку увага була зміщена в символно-аксіологічний контекст: споживачам маскультури пропонувалося набути привабливих уявних ідентичностей, цїнностей у вигляді престижних якостей життя, чеснот, що надавали ілюзорного долучення до нібито іншої, бажаної реальності. З розвитком техніко-технологічного прогресу, появою численних медіа та електронної віртуальної реальності, активним охопленням масової культури, феномен останньої зазнав кардинальних змін, розчинивши всі інші прояви та явища культури. Масова культура у поєднанні з технологіями створила цілісне інформаційно-комунікаційне та культурне середовище повсякденного життя людини, яке поєднує в собі всі культурні досягнення та сучасні практики, необхідні для життя в суспільстві [59, с. 29]. Формами її прояву є сучасне кіно, поп- і рок-музика, телебачення, масова література, засоби масової комунікації – FM-радіо, мобільний зв'язок, інтернет-комунікації та комп'ютерні ігри тощо. Широком розповсюдженням та тиражуванням стандартів масової культури у різних сферах суспільного життя займаються сучасні засоби масової інформації й комунікації, для яких є характерними залежність від мас і політико-економічних сил [69, с. 5].

Сьогодні масова культура пронизує майже всі сфери життя суспільства і становить його єдиний семіотичний простір [59, с. 54]. Серед основних проявів і напрямків масової культури в найзагальнішому вигляді дослідники виділяють: індустрію «субкультурного дитинства»; масова середня школа; система національної ідеології; масові політичні рухи; масова соціальна міфологія, що спрощує складну систему людських цїннїсних орієнтацій і розмаїття нюансів світорозуміння до елементарних дуалістичних протилежностей; індустрія

розваг і дозвілля, що включає масову художню культуру (за винятком архітектури), масові постановки та шоу, професійний спорт, споруди для проведення різноманітних шоу; індустрія здоров'я та відпочинку; система організації, стимулювання та управління попитом споживачів на речі, послуги, ідеї індивідуального та колективного користування. Згадані прояви масової культури збігаються з аналізом системи державного управління [65, с. 113–120].

На сьогодні масова культура – це складно організоване багатофункціональне соціальне явище, особлива соціальна реальність, яка транслює суспільний досвід, естетичні смаки, моральні цінності та поведінкові норми. Інтенсивність інформаційних цифрових процесів настільки значна, що ми можемо спостерігати постійне активне використання традиційних елементів локальних культур кожної країни, втискаючи їх в єдину течію масової культури. Таким чином, перед Україною стоїть виклик розмивання цінностей та культурно-інформаційних маркерів держави, особливо цей процес посилюється в умовах гібридної війни.

В інформаційному суспільстві масова культура покликана взяти на себе роль свого роду організатора повсякденної свідомості, яка «об'єднується в єдине вузькоспеціалізоване суспільство, в якому людина інтегрована лише як носій соціального. У цьому сенсі масову культуру можна розглядати як особливу символічну систему, особливу мову, за допомогою якої члени інформаційного суспільства розуміють один одного [59, с. 114]. Мова масової культури здатна передати і донести до широкої аудиторії різноманітні установки, ідеї, цінності, моделі поведінки та ідентичності, подані споживачеві в яскравій, привабливій і доступній формі, яка, крім того, спрямована на некритичність сприйняття і наслідування. Саме такі властивості й можливості масової культури є дієвим інструментом для використання у пропагандою й засобами дезінформації у гібридній війні.

Середовище масової культури, сформоване новими комунікаційними технологіями, що визначають його семантичні поля, активно увійшло в процес

символічного конструювання реальності, де інструментами є культурна цінність і архетипна матриця суспільства, які дозволяють формувати/нав'язувати нові смисли та їх інкорпорувати в колективну свідомість з метою максимальної відповідності духовно-ментальній складовій.

В умовах перенасичення потоків інформації та збільшення каналів і засобів її розповсюдження інформаційні війни стають звичним інструментом впливу на різноманітні політико-економічні процеси та явища з метою досягнення певних цілей, у яких також часто використовуються інструменти впливу масової культури. Отже, індустрія масової культури має значний вплив на економічну ситуацію в країні, розвиток цифрового суспільства, культурну політику та національну безпеку України. В умовах гібридної війни своєї актуальності набуває питання збереження національних цінностей, які притаманні народу країни, матеріальної, інтелектуальної і духовної культури, що становлять основу його матеріального й морального існування і розвитку та справляють вплив на формування системи національних інтересів і цінностей, є їх базовим компонентом і основою національної безпеки [75, с. 718–720].

Масова культура постає як феномен глобальної гібридної війни як новітнього міжнародного протистояння, що виникає в умовах сучасної геополітичної системи, боротьби за перевагу та вплив, що ведеться силами держав, їх коаліцій та недержавних акторів. Сучасні геополітичні реалії України свідчать про неефективність методів традиційної протидії та офіційного спростування представниками влади тієї чи іншої інформації, що надходить у ЗМІ. З цього випливає, що необхідно вживати заходів для активної протидії інформаційним кампаніям проти України, наприклад, шляхом використання наступальних інформаційних операцій з використанням масової культури на кшталт «мем-технологій» [75, с. 200].

Масова культура в межах інформаційного середовища постає не лише як ретранслятор споживацького культурного продукту, але інструмент поширення усереднених цінностей і стереотипів, уявлень, ідеологем. До кола інформаційно-психологічних загроз, трансльованих масовою культурою,

доречно віднести поширення культури насильства, жорстокості, намагання маніпулювання суспільною свідомістю, а також формування відчуття втрати реальності та підміни її віртуальним світом [150, с. 172].

Окрім того, що масова культура виконує важливі функції ціннісної орієнтації, вона також є способом життя сучасної людини, для масової свідомості виступає потужним підсилювачем звичних уявлень. Ідеологічна функція масової культури полягає в її здатності надихати своїх споживачів точками зору, ідеями та уявленнями, які формують розуміння навколишньої дійсності. Ідеологічна функція тяжіє над іншими функціями масової культури, зокрема над процесом передачі пізнавальної інформації. Феномен масової культури пов'язаний з тим, що ми називаємо індустрією свідомості. Його суть полягає в тому, які почуття відчувають люди, коли вони думають, і в підкиданні їм у відповідь нових ідей і рецептів. Саме ця індустрія формує сьогодні людину, створює нові образи, нав'язує їй нові уявлення про світ і про себе [26, с. 48–49].

Необхідно підкреслити, що всі твори масової культури активно експлуатують як архетипну, так й міфологічну матриці, що є наслідком таких їх властивостей, як нереклексивність, стереотипність, серійність, клішованість тощо. Через такі масовокультурні твори/продукти здійснюється символічний обмін, що формує ціннісне тло соціуму.

Масова культура здійснює маніпулювання споживачами інформації, вибудовує в їхній свідомості стереотипи та пріоритети, які канонізують певний світогляд, вибудовує у свідомості реципієнтів семіотичну та символічну «реальність», яка зазвичай не відповідає онтологічно дійсній. Масова культура виконує свою трансляційну функцію, спрямовану на уніфікацію суспільства, на формування у свідомості мас мозаїчного псевдобачення світу, яке фактично постає як прояв панівних ідеологем. Основною причиною привабливості цього ідеологічного проєкту для мас є задоволення потреби в інформації про мінливе середовище, яка вкрай необхідна для оцінки перспектив і психологічної адаптації до реальності [26, с. 140–141]. У цьому зв'язку масова культура

виступає також транслятором ціннісних орієнтирів і поведінкових моделей, що визначають життя соціуму. На думку Н. Доній, масову культуру доречно розглядати як явище, яке трансформує та адаптує набір історично існуючих, універсально «вічних» істин та цінностей [66, с. 57]. Цінності ж, своєю чергою, впливають на людські вчинки, визначають буття людини в соціокультурному просторі. Здатність людини сприймати цінності, які передає суспільство, є запорукою соціальної стабільності і ефективного вирішення конфліктів [281, с. 56].

Сучасний стан українського суспільства вчені визначають як стан аномії, трансформації, що пов'язується з травматизуючим соціально-політичним досвідом, втратою одних цінностей і розпорошеністю та несформованістю інших. Відтак ми спостерігаємо неузгодженості, порушення, протиріччя, які так чи інакше впливають на поведінку людини, визначають її вчинки. Людина живе в полі напруги між попередніми культурними цінностями, значеннями, символами, ідеями та новими соціальними умовами, що виникають [284, с. 56].

Саме тривала присутність російського масового продукту в межах українського соціокультурного середовища створювала ідейно-ціннісний плацдарм для подальшої трансляції та сприйняття гібридних інформаційних установок та фейків російської пропаганди. З початком повномасштабної війни постає питання подальшого продовження цих обмежень і відповідного регулювання національного інформаційно-культурного простору від присутності російської масової культури, яка ґрунтується на наративах та ідеологемах, близьких імперській політиці керівництва рф, та концептів «руського миру» і спорідненими з цим провідних тез, що спрямовані на пропаганду та внесення дезорієнтації та дезінформації в масову свідомість українського суспільства. Серед основних концептів і наративів з початку гібридної війни, пропагованих росією в українському медіа-просторі найбільш поширеними є наступні: реальність існування «власної» цивілізації або «руського миру»; незахідний характер цивілізації, природна взаємна ворожість росії і Заходу; «деміфологізація» татаро-монгольського періоду (навали не

було, а був особливий цивілізаційний розвиток); орда як культурний феномен росії; право москви (ідеологів, істориків, політиків) визначати кордони «власної» цивілізації і боронити їх від Заходу; імперія як природна політично-військова форма «збирання земель» та захисту власного цивілізаційного простору; підготовка до великої битви із західною цивілізацією та ін. [233, с. 62].

На думку дослідників, масова культура, що існує в Україні, не є питомо українською, скоріше – це поєднання варіанту «вестернізації» та варіанту російської масової культури, оскільки Україна не мала чіткого контролю над виробництвом власної масової продукції [1, с. 176]. Зважаючи та тривалий час присутності російського масового продукту в соціокультурному та інформаційному просторі, він сприймається більшістю українського суспільства на рівні упізнаваних образів, моделей поведінки, стереотипів та узагальнених цінностей, які поділяються, і є близькими й знайомими значній частині українського суспільства. Саме цей механізм маскультури активно використовувався й продовжує використовуватися російською пропагандою для експлуатації зручних кліше, що фактично містять сенси і цінності, які належать іншому культурному й аксіологічному середовищу. Разом з тим, виклики гібридної війни актуалізували питання підтримки на державному рівні розвитку українського продукту масової культури, який повинен замінити собою російські зразки та, таким чином, протистояти інформаційним технологіям маніпулятивного впливу, покликаним здійснювати деструктивний вплив на масову свідомість українського суспільства. Проте на сьогоднішній день в законодавчому полі не прописані чіткі механізми реалізації державної політики в сфері національного сектора масової культури [90]. Відповідно розробка законодавчої платформи та цілісної системи розвитку сегменту масової культури і здійснення у цьому ракурсі державної культурної політики (у тому числі й цифрового механізму її здійснення) потребує прийняття відповідних управлінських рішень, до яких повинні долучитись як профільні комітети Верховної Ради України, так і Кабінет Міністрів України та

центральні органи виконавчої влади: Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство молоді та спорту України, Міністерство науки і освіти, Міністерство розвитку громад та територій, Міністерство соціальної політики, Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти, Державне агентство України з питань кіно, Державний комітет телебачення та радіомовлення України, Український інститут національної пам'яті та ін.

Загалом слід розуміти, що в інформаційно-пропагандистській війні, розгорнутій росією проти України, задіяні три простори – фізичний (військові дії), інформаційний та віртуальний (телебачення, інтернет, соцмережі). Основною метою і спрямованістю є, насамперед, особистість та її когнітивна, психологічна, емоційна сфери [139, с. 7].

Гібридна війна, яка відбувається в Україні, має низку особливостей, оскільки у цій війні використовується не лише військова, а й інформаційна зброя, а негативний вплив інформації може бути як прямим, коли повідомляються певні новини чи факти з негативним змістом, так і бути непрямим, коли споживачам масової інформації наводяться недостовірні або спотворені факти, на підставі яких людина робить власні висновки, переважно хибні [176, с. 138].

Тривала присутність російського масового продукту в межах українського соціокультурного середовища створювала можливості для подальшої трансляції та сприйняття гібридних інформаційних установок та фейків російської пропаганди. Тому навіть часткове введення санкцій і заборона радіочастот та російських соціальних мереж не витіснили повністю російську масову культуру з українського ринку та інформаційного простору України. Це можливо підтвердити статистикою звернень в інтернет-мережі за допомоги сервісу Google Trends, розробленого web-додатку, заснованого на пошуку в мережі Google, який показує, як часто певний термін/поняття шукають по відношенню до загального обсягу пошукових запитів у різних регіонах світу і різними мовами [316]. Google Trends є хорошим інструментом

для аналізу вже існуючих і тих, що набирають популярність трендів. Це дозволяє коригувати ті чи інші дії, отримуючи зворотний зв'язок в режимі реального часу. При цьому, не до кінця розкритий потенціал цього сервісу з точки зору кореляції запитів і даних, що відкриває простір для подальшої роботи [306, с. 5].

Слід також зазначити, що наявні в системі алгоритми можуть робити прогнози, але також варто зважати, що кожна оцінка має похибку, а великі вибірки Big Data не завжди можуть забезпечити максимальну точність [280, с. 49]. Веб-додаток Google Trends допомагає порівняти обсяги пошукових запитів за декількома пошуковими словами, аббревіатурами або фразами. Крім того, цей ресурс може допомогти досліднику відстежувати зміст новин, який збігається з певними пошуковими словами (фразами). Результати представлені у вигляді графіка, який відображає особливості впливу новин на формування топових досліджень. Пошукові запити можна проаналізувати на прикладі конкретної країни і з урахуванням різних мов світу [307].

Перевагами цього ресурсу є те, що:

- ресурс збирає великі дані, обробляє інформацію для полегшення аналізу і в підсумку публікує цю інформацію;
- об'єктивність вибірки відносно висока, оскільки число запитів близьке до кількості користувачів;
- надана інформація оновлюється щодня;
- гарячі тренди (Google Hot Trends) оновлюються щогодини;

Інструмент Google Trends дозволяє легко визначити поточні інтереси користувачів. Однак дослідники відзначають і суттєві недопрацювання і обмеження, серед яких слід вказати на певні тенденції, коли відбувається стрімке поширення негативних новин, чуток і емоційних відгуків користувачів [321, с. 182].

Якщо проаналізувати кількісні показники тематичних звернень в Україні щодо запитів на масовокультурний продукт (сюди також слід віднести різноманітні події масового масштабу, окремих популярних публічних осіб,

якими цікавилися користувачі тощо) в пошуковикі Google, то можна побачити, що протягом тривалого періоду, з 2011 до 2022 р. значний відсоток від загальносвітової масової культури та безпосередньо української в межах України займає саме російська масова культура та російськомовний продукт.

Табл. 1. Тренди запитів масової культури в Україні за даними Google Trends (сформовано автором на основі інструменту Google Trends: <https://trends.google.com.ua/trends/?geo=UA>)

Рік	Найпопулярніші інтернет-запити року (за Google Trends)	
2011	1. Vkontakte.Ru 2. Фільми- 2011 3. Гугл 4. Однокласники 5. Холостяк	6. Інтерни 7. Погода 8. Ютуб 9. Ігри 10. Фотоп
2012	1. Дивитися фільми онлайн 2. Євро 2012 3. Ютуб 4. ЦВК 5. Євробачення -2012	6. Оксана Макар 7. Олімпіада- 2012 8. Острів непотрібних людей 9. ВКонтакте, моя сторінка 10. Однокласники ru
2013	1. Свати- 6 2. Фільми- 2013 3. Холостяк -3 4. Сила повернення додому 5. Роксолана. Величне століття	6. Євробачення-2013 7. Форсаж 6 8. Кличко -Поветкін 9. Залізна людина -3 10. Метеорит в Челябінську
2014	1. Фізрук 2. Громадське ТВ 3. 5 канал 4. Новості Україна 5. Цензор нет	6. Новості Донецька 7. Еспресо ТВ 8. Майдан онлайн 9. Русская весна 10. Курс долара
2015	1. Новості Донецька 2. 50 оттенков серого 3. Жанна Фриске 4. Кузьма Скрибін 5. Русская весна	6. Кухня, 5 сезон 7. Форсаж -7 8. Останній москаль 9. Сила кохання Феріхи 10. Холостяк- 5
2016	1. Євро -2016 2. Фізрук 3 сезон 3. Мажор 2 сезон 4. Євробачення-2016 5. Отряд самоубийц	6. Гра престолів, 6 сезон 7. Кухня 6 сезон 8. Холостяк- 6 9. Рокетон Go 10. Олімпійські ігри-2016
2017	1. Фізрук 4 сезон 2. Холостяк- 7 3. НАЗК Україна 4. Фільми-2017 5. Анонімайзер	6. Гра престолів, 7 сезон 7. Євробачення- 2017 8. Ольга, 2 сезон 9. Молодежка-5 10. Київ днем и ночью, 3 сезон
2018	1. Чемпіонат Світу-2018 2. Мажор- 3 3. Євробачення-2018 4. Школа, 2 сезон 5. Поліцейський з Рубльовки	6. Кемерово 7. Фільми-2018 8. Марина Поплавська 9. Холостяк, 8 сезон 10. Олімпіада-2018

2019	1. Гра престолів 8 сезон 2. Зеленський 3. Юлія Началова 4. Заворотнюк 5. Результати виборів 2019	6. Децл 7. Чорнобиль 8. Дебати 9. Порошенко 10. Євробачення 2019
2020	1. Коронавірус 2. Коронавірус рекомендації 3. Вибори в США 4. Google Classroom 5. Симптоми коронавіруса	6. На урок 7. Холостячка 8. Свята-2020 9. Карантин в Україні 10. Zoom
2021	1. Євро-2020 2. Гра в кальмара 3. Холостяк- 2021 4. Класрум 5. Україна-Англія	6. Усик-Джошуа 7. Євробачення- 2021 8. Україна-Швеція 9. Олімпіада-2021 10. Вступ-2021
2022	1. Карта повітряних тривог 2. Новини України 3. «Допомога 4. Карта України 5. Жириновський	6. Арестович 7. Путін 8. Холостяк-2022 9. Байрактар 10. Гостомель

Проте за останні кілька років ми можемо спостерігати зниження в пошуку продукції російського маскульту, з огляду на запровадження санкційного державного регулювання у цій сфері і поступового витіснення запитів українськими та світовими маскультурними трендами. На таку зміну культурних вподобань із відповідних запитів вплинуло законодавче обмеження присутності в телевізійному та інформаційному просторі російської маскультури, підвищення якості і різноманітності українського культурного продукту та загалом наявна альтернатива світових новинок. Такі поступові тенденції дійсно ми спостерігаємо з 2014 р., коли було прийнято Закон України «Про санкції» (2014), який було спрямовано на заборону користування радіочастотним ресурсом України, обмеження надання телекомунікаційних послуг і використання телекомунікаційних мереж загального користування [93].

Наступним кроком стало підписання Указу Президента України в 2017 р., яким запроваджувалося блокування російських соціальних мереж (як середовища активного поширення сепаратистських ідей) ВКонтакті та Однокласники [275]. Новим етапом боротьби із засиллям російської пропаганди стало запровадження санкцій проти прокремлівських телевізійних каналів, що

діяли в Україні: «112», NewsOne і ZIK. Президент ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)», згідно якого передбачено запровадження санкцій строком на п'ять років із блокуванням активів цих телеканалів [275].

Розгорнута російською пропагандою інформаційна війна, що послуговується гібридними засобами впливу на масову свідомість українського суспільства, активно чинить тиск на розмивання ціннісних орієнтирів соціуму, підмінюючи їх квазі-цінностями, що досить вдало ретранслюються через продукцію масової культури. Це стало можливим з огляду на те, що фактично за всю добу державної незалежності українська культура, й особливо масовий її сегмент, постійно був включений в орбіту російської масової культури, до того ж, в українському культурному просторі значну частку складає російськомовний український масовий продукт.

Тривалий час домінувало кліше саме про «російську мову» масової культури, що виправдовувалося попитом і поширенням у цьому особливому форматі. З початком інформаційної гібридної війни, яка позиціонує себе як протистояння смислів і цінностей, постала необхідність формування адекватних відповідей на ці інформаційні та значущі для суспільства виклики та розробки механізмів захисту національного інформаційного простору від деструктивного пропагандистського зовнішнього впливу. Зроблено перші відповідні кроки на законодавчому рівні як у сфері інформаційної безпеки, так і щодо обмеження доступу російської масової культури на український ринок, зокрема, заборона соціальних мереж, інтернет-ресурсів та інших продуктів. Водночас низку зусиль було спрямовано на розвиток масової культурної індустрії України, яка б поширювала національні цінності, ідеї та меседжі та доносила їх до широкого загалу. Однак ця проблема потребує постійного контролю та моніторингу з боку компетентних органів, а також постійного усвідомлення потенційних небезпек для суспільства, які поширюються таким чином. Формування механізмів адекватної протидії гібридним інформаційним

та масовокультурним впливам повинне ґрунтуватися на системному і комплексному підході до проблем гуманітарної та інформаційної безпеки і мати програмні стратегії реалізації.

В умовах повномасштабної війни та інформаційного гібридного протистояння важливого значення набуває сфера ціннісного самовизначення соціуму, що безпосередньо пов'язана з масовою свідомістю і суспільно-політичними процесами суспільства. Гібридні виклики сучасності доводять, що інформаційне та культурне середовища мають найбільший вияв сенсовизначальних протистоянь, що визначає ціннісні орієнтири соціуму. Цілеспрямована інформаційна пропаганда та численна продукція масової культури здійснюють регулярний вплив на повсякденні соціокультурні практики суспільства, формуючи певні ціннісні імперативи, установки, поведінкові моделі, які відповідають внутрішній ідентичності різних прошарків суспільства. Велика кількість інформації, яка поширюється через різні канали комунікації, в тому числі соціальні мережі, часто може мати деструктивний вплив і сприяти поширенню пропагандистських ідей, маніпулятивної неправдивої інформації тощо. У світлі цих факторів питання формування механізмів подолання гібридних викликів є необхідним для суспільства. Тому система державного регулювання розвитку культури повинна сприяти створенню якісних умов для розвитку та конкурентоспроможності національного сектора масової культури, підвищення естетичної якості культурних продуктів, що відносяться до масової культури, залучення масової культури до процесів реалізації державної культурної політики, що загалом сприятиме зміцненню культурно-інформаційного й аксіологічного поля в контексті посилення інформаційних війн та інтервенцій. Перспективними напрямками діяльності публічного управління є вироблення стратегії державної політики регулювання у сфері функціонування масової культури, з акцентуванням на пріоритетності українського масовокультурного продукту, що репрезентує цінності, українського суспільства.

Сучасна ситуація вимагає подальшого недопущення присутності в українському інформаційно-культурному просторі російської мас-культурної продукції, яка в умовах інформаційної війни може впливати на масову свідомість суспільства, національно-культурну ідентичність та сприяти розмиванню національних цінностей. Для вирішення проблем інформаційної стабільності України в таких умовах комплексна інформаційна безпека має бути пріоритетним напрямом розвитку держав, особливо в ситуації прагнення до інформаційного домінування, зокрема в питаннях національної безпеки, носить гібридний характер, об'єктивно вимагаючи впровадження методів системної протидії гібридним ризикам. Недостатньо актуальним є питання запровадження системи інформаційно-психологічної стійкості органів влади, місцевого самоврядування та населення України проти зовнішнього та внутрішнього деструктивного інформаційно-психологічного впливу в умовах ведення інформаційно-психологічної війни проти України. Пропаганда набула величезного поширення в ЗМІ, транслюючи ідеологічне кліше, які формують стереотипи масової свідомості, що своєю чергою, впливають на ціннісні орієнтири та моделі поведінки. Комплекс інформаційно-психологічних впливів утворює спільний соціокультурний простір, і, відповідно, державі необхідно формувати і забезпечувати систему інформаційно-психологічної стійкості та гарантування інформаційної безпеки соціуму.

Висновки до 2 розділу

Гібридна війна за своїми внутрішніми характеристиками й цілями належить до видів новітнього глобального протистояння, що включає низку засобів, породжених і опосередкованих інформаційними технологіями, які здатні чинити вплив на соціуми та держави. Гібридна війна вибудовується в рамках стратегій інформаційної війни, де за допомоги засобів інформаційного впливу формується система альтернативних цінностей, що є викривленим відображенням реалій буття. Феномен інформаційної війни в гуманітарному та ціннісному аспектах і вимірах є практично реалізованим заходом цілеспрямованого інформаційного впливу на масову свідомість з метою трансформації світоглядних, ціннісних і поведінкових засад, що склалися в повсякденній діяльності суспільства. Гібридна війна є частиною російсько-української війни, що має ознаки цивілізаційного протистояння, викликаного тривалою проімперською політикою росії, спрямованою на нівелювання й нищення української нації, її ідентичності, державності й суверенітету. Використання російською федерацією технологій гібридної війни проти України зробило інформаційну сферу центральною ареною протистояння. Гібридна війна стає все більш універсальною і вимагає розробки систематичних заходів протидії. Сучасні стратегії безпеки значною мірою залежать від сформованої системи національних інтересів, державної політики та дій різних акторів, державних і недержавних.

Поряд з цими тотальними загрозами гібридні війни несуть виклики і для управлінської функції держави, системи публічного управління. Методи гібридної війни виявили організаційно-управлінську і почасти освітню невідповідність сфери державного управління до специфічних загроз, викликаних гібридною війною, які загрожували національній безпеці, в цілому державі, з використанням сучасних інформаційних технологій. Особливо це знайшло свої вияви у сферах державної державної інформаційної і безпекової політики, зокрема, нагальною проблемою є вдосконалення роботи з

інформацією з боку держави, що зумовлює посилення когнітивного, антропологічного та аксіологічного підходів у державній інформаційній політиці. У площині протистояння та долання гібридних впливів важливим є вибудовування нової комунікативної стратегії влади і громадянського суспільства із широким залученням міжнародного досвіду для створення дієвої системи комунікацій. З огляду на побудову в Україні цифрового суспільства та спрямування загальнодержавного курсу на діджиталізацію, особливої ваги набуває перехід системи державного управління на цифрові стандарти діяльності.

Оскільки основними об'єктами гібридних впливів є різного роду соціальні процеси, системи суспільно-політичних взаємовідносин, реалізація функцій державного управління в умовах гібридних зовнішніх впливів буде мати більшу ефективність, коли управлінський процес буде відповідним чином моделюватися, узгоджуючи та врівноважуючи цілі, засоби дій та мотивацію і результативність таких дій.

Крім інформаційного середовища протистояння важливим інструментом досягнення гібридних цілей є масова культура, яка досягається через численні продукти (телебачення, фільми, музика, книги, російськомовний інтернет-контент) та спрощені схеми трансляції смислів і цінностей, що здатні охоплювати масову свідомість і впливати на цінності суспільства. Таким чином, перед Україною стоїть виклик розмивання цінностей та культурно-інформаційних маркерів держави, особливо цей процес посилюється в умовах гібридної війни. Масова культура постає як феномен глобальної гібридної війни як новітнього міжнародного протистояння, що виникає в умовах сучасної геополітичної системи та боротьби за перевагу та вплив.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання та розвитку масової культури

Питання державного регулювання та впливу на формування сектору масового культурного продукту країни, його можливості функціонування й поширення, а також розвиток культурних індустрій, що за своїм функціонально-аксіологічним призначенням також належать до сфери масової культури, реалізується через механізм державної культурної політики, де задаються вектори саме державного бачення розвитку означеної галузі. Україні, яка нині лише буде ставити на порядку денному питання регулювання розвитку масової культури на рівні законодавчого поля, яке, як ми переконалися, конче необхідно зробити задля нарощування гуманітарної і культурної безпеки в умовах повномасштабної військової агресії, необхідним вбачається вивчення і впровадження досвіду зарубіжних країн, який себе дієво зарекомендував і виявився ефективним, насамперед у плані формування питомо національного масовокультурного продукту і вибудування довкола цього відповідної політики держави.

Загалом варто відзначити, що в країнах ЄС та інших країнах світу не завжди питання розвитку масової культури та культуріндустрій виокремлюється від загальної національної культурної політики, оскільки є певна практика формування культурної політики держави і відповідні акценти на пріоритетності державного чи недержавного секторів культури. Отже, розглянемо основні моделі культурної політики європейських країн, а також той зарубіжний досвід, що дозволяє забезпечити нормативно-юридичні й фактичні умови для розвитку національної масової культури.

Значення культурної політики все більше відіграє вагому роль у зовнішньополітичній діяльності країн, сприяючи формуванню іміджу (або бренду) країни, де культура, як «м'яка сила» і як складова культурної дипломатії, є здатні вирішити низку глобальних проблем. Розвиток культури як системи, залежної від прогресу глобальної цивілізації людства, доцільно пов'язати з формуванням (чи переформатуванням) векторів загальної культурної політики країн для досягнення конкретних цілей. Формування культурної політики країн різних континентів здійснювалося відповідно до їх політичної історії та тенденцій економічного та соціокультурного розвитку, особливо досвіду країн ЄС, США, країн Азії тощо. Для вітчизняного середовища близькими є адаптивні моделі, втілені в культурній політиці, яка має ґрунтуватися на побудові сучасних культурних стратегій, що відповідають викликам сучасності. Суб'єктами культурної політики є соціальні групи та політичні інститути, нації, класи, держави та створювані ними коаліції. Оскільки культурна політика спрямована на вирішення культурних і політичних проблем, то останні визначають їх зміст, спрямованість, засоби і способи їх вирішення [169, с. 149].

Світовий досвід переконливо свідчить, що значних успіхів у здійсненні економічних реформ досягли ті держави, які у складнікризові періоди свого розвитку здійснювали виважену і послідовну культурну політику в найкоротші терміни і з мінімальними витратами, політичними та соціальними (наприклад, колись Японія, Німеччина) і швидко піднялися до рівня високорозвинених країн. І навпаки, неухвалене ставлення до культури прирікає суспільство на жалюгідне існування та відставання від цивілізованого світу [161, с. 33].

У процесі формування державного механізму регулювання сфери культури період від початку 1960-х до кінця 1980-х рр. характеризувався економічним підґрунтям впливу ЄС до культурної сфери, який виявлялося, передусім у розширенні культурних ринків держав-членів. Визнання ж самими державами ЄС необхідності культурної інтеграції фактично зводилося до виголошення принципових намірів, що втілювалися в життя лише на міжурядовій основі в

рамках зустрічей на вищому рівні. Іншими словами, інституції ЄС практично не відігравали жодної ролі в цьому процесі, а культурна політика залишалася майже винятковою прерогативою урядів держав-членів. Водночас ще в 1973 році в Декларації про європейську ідентичність, прийнятій на Копенгагенському саміті, культура була проголошена одним із фундаментальних елементів формування європейської ідентичності та основою для формування «щодалі тіснішого союзу народів Європи». З особливою увагою було наголошено на необхідності захисту культурних цінностей. У 1974 р. резолюція «Про охорону спільної культурної спадщини» мала на меті усунути адміністративні перешкоди, які заважають культурній співпраці між європейськими державами. Для його реалізації створено Комітет з питань культури 6-ю Конференцією міністрів культури Європи в 1990 р. Прийнята декларація «Багатокультурне суспільство та європейська культурна ідентичність» відіграла важливу роль не тільки на цьому етапі, але й у контексті нових завдань сьогодні [171, с. 227].

У цій Декларції було окреслено принципи та напрями здійснення культурної політики мультикультуралізму, що зводилися до таких вимог: доступ «населення до європейської культури, яка є їхньою спільною спадщиною та прагненням брати участь у її розвитку», повна свобода «для всіх індивідів, усіх суспільств щодо способу життя, саморозвитку, що дає їм свободу особистих характеристик, пов'язаних з повага до інших» та «заохочення дій, спрямованих на співпрацю та взаємне збагачення культур». Однак ключовою ідеєю документа було резюмування того, що реалізація цих вимог можлива на основі гарантії свобод основних прав людини, які є основою європейської історичної та культурної спадщини, а також можливості «вираження власних відмінностей» не лише в духовних, релігійних, політичних, філософських поглядах, а й у «способах життя та самовираження», які повинні ґрунтуватися на «повазі до особистості, толерантності та солідарності» [61].

Правовою основою для розробки єдиної культурної політики Європейського Союзу стала стаття 128 (151) Маастрихтського договору (1992) про заснування Європейського Союзу, де, серед іншого, зазначено, що європейське співтовариство має сприяти розвитку культур своїх держав-членів, сприяти регіональному розмаїттю та пропагувати спільну культурну спадщину. Іншим важливим документом ЄС є Повідомлення Європейської Комісії «Європейський порядок денний для культури в глобалізованому світі» (2007), який визначає три основні напрями діяльності: культурне розмаїття та міжкультурний діалог; культура як каталізатор творчості; Культура як ключовий елемент міжнародних відносин. Дії на рівні ЄС здійснюються у повній відповідності до принципу субсидіарності, і роль ЄС полягає в підтримці та доповненні, а не заміні дій держав-членів, забезпечуючи повагу до їх різноманітності та сприяючи обмінам, діалогу та взаємності [200, с. 345].

У 2008 році для держав-членів Ради Європи було прийнято Білу книгу про міжкультурний діалог, яка забезпечила модель вирішення проблеми культурного розмаїття, одночасно забезпечуючи основи європейської ідентичності, що базується на фундаментальних цінностях, повазі до спільної спадщини та культурного розмаїття.

Логічним продовженням розширення та подальшого розвитку основ культурної політики ЄС стала Лісабонська угода, яка набула чинності у 2009 році, стаття 167 якої зобов'язує країни-члени ЄС налагоджувати співпрацю між своїми культурними інституціями, щоб сприяти розширенню можливостей творчих працівників та збереженню культурної спадщини, що сприяло подальшому розвитку, захисту і збагачення Європи та встановленню сучасних принципів для впровадження культурної політики в ЄС [171, с. 228].

Іншими міжнародними документами, що захищають різні культурні права, є Декларація ЮНЕСКО про принципи міжнародного культурного співробітництва (1966), Декларація Мехіко про культурну політику (1982) і Загальна декларація ЮНЕСКО про різноманітність (2001). Слід зазначити, що європейське культурне законодавство визначає набір принципів, чітких правил

і стандартів управління в культурній сфері, яких повинні дотримуватися держави-члени, а також певну автономію держав-членів у реалізації політики.

Важливим фактором реалізації як культурних прав, так і адміністративних принципів, визначених європейськими законами у сфері культури, є їх правове забезпечення на національному рівні. Однак кожна країна ЄС визначає форми і методи правового регулювання сфери культури відповідно до своїх консолідованих законодавчих і виконавчих традицій і з урахуванням системи культурних і мистецьких інституцій і практик, що виросла протягом десятиліть [200, с. 346].

З 2011 р. починається новий етап культурної політики ЄС, пов'язаної з переосмисленням негативних наслідків її мультикультуралістського складника. Сучасний європейський світ як світ західний у цілому у культурному сенсі не є сукупністю лише «сумісних» з ціннісними засадами європейської ціннісної системи знаково-символічних (культурних) кодів. Мірою зростання кількості іммігрантів з країн, що репрезентують панування протилежної ціннісної системи, стала нова пропонована модель — не мультикультурна, а міжкультурна. Фундаментальним для міжкультурного діалогу є «свобода вибору власної культури... що є фундаментальним питанням прав людини». Ніхто проти своєї волі не повинен бути зв'язаний структурою певної групи, спільноти, способом мислення чи світоглядом, а, навпаки, має бути вільним відмовитися від свого попереднього вибору та зробити новий вибір, якщо він не суперечить загальнолюдським цінностям. прав людини, демократії та верховенства права [171, с. 230].

Об'єднана Європа докладает все більше зусиль, щоб більше використовувати потенціал культурної політики. Тому комплексна та цілісна культурна політика є прерогативою національних урядів держав-членів ЄС. Європейська інтеграція почалася з економічної складової, а культурна політика держав-членів реалізувалася в національному вимірі та на рівні інших міжнародних структур: Ради Європи та ЮНЕСКО. Європейська культурна конвенція Ради Європи (Париж, 1954 р.) започаткувала співпрацю у сферах

освіти, культури, культурної спадщини, молодіжної політики та спорту [257, с. 102].

Наприкінці 1990-х років на основі узагальнення попереднього досвіду була запропонована комплексна програма «Культура 2000». Спочатку вона була розрахована на п'ять років, потім розширена ще на два (2005–2006). Наприкінці 2006 року було прийнято нову «Культурну програму (2007–2013)», основним напрямком якої була підтримка культурних заходів. Продовжувалася увага щодо збереження культурної спадщини Європи – матеріальних культурних пам'яток європейського та світового значення та культурних традицій. Важливим чинником стало також розширення ЄС: кількісне зростання країн-членів з новою силою реалізувало цей напрямок. Програма «Креативна Європа» реалізовується з 2014 року, відкриваючи багато можливостей для розвитку креативних індустрій, що сприяло її продовженню на період 2022–2027 років.

Після 2007 року культурна політика ЄС стала більш ефективною та організованою. Особливістю її розвитку залишається програмний характер реалізації за широкої участі країн-партнерів ЄС, зокрема країн-кандидатів, які беруть участь у Європейській політиці сусідства, зокрема країн Середземномор'я та Східного партнерства, стратегічних партнерів ЄС та основних країн світу. Нові політико-культурні тенденції були задокументовані в «Європейському порядку денному для культури» 2007 р. та в оновленій версії 2018 р. Ці документи встановлюють стратегічні пріоритети та дії, а їхня реалізація регулюється «робочими планами»: перший на 2011–2014; другий – 2015–2018 рр.; поточний – 2019–2022. Три стратегічні цілі Порядку денного на 2018 р. відповідають п'яти пріоритетам поточного робочого плану: сталий розвиток культурної спадщини; згуртованість і благополуччя; екосистема для підтримки професіоналів у креативному секторі; гендерна рівність; культури в міжнародних відносинах [257, с. 103].

План роботи з культури на 2019–2022 роки, прийнятий у листопаді 2018 р., визначає п'ять основних пріоритетів європейської співпраці у галузі

культурної політики та об'єднання зусиль на національному та європейському рівнях у таких сферах, як: стійкість культурної політики; згуртованість та благополуччя; екосистема, що підтримує художників, культурних та творчих професіоналів та європейський контент; рівність статей; міжнародні культурні зв'язки. Виходячи з цих пріоритетів, центральні напрямки діяльності ЄС у цій галузі нині можна позначити як ефективне управління спадщиною, реалізоване на тлі та значною мірою через цифровізацію, а також як сприяння розвитку сучасних форм буття культури [280, с. 6].

Світова практика державної культурної політики визначає такі ролі держави: фасилітатора (при якій творчий процес важливіший за його продукт), мецената (важливим є як процес, так і продукт, з невеликим домінуванням процесу), архітектора (важливі процес і продукт, з низьким превалюванням продукту) та інженера (творчий продукт важливіший за процес створення) [131].

Як наслідок, у сучасних розвинутих країнах світу сформувалися три основні моделі взаємодії/відносини держави зі сферою культури, які відрізняються за ступенем державного втручання в процеси культурного розвитку та за розміром недержавної допомоги суб'єктам культури: 1. Американська модель, яка еволюціонувала, спрямована на децентралізоване культурне фінансування, у якому пожертви та громадські організації відіграють провідну роль у культурному фінансуванні. У таких умовах культивується висока індивідуальна продуктивність культурно-мистецьких заходів. 2. Британська модель передбачає державну підтримку культури з «витягнутою рукою», при цьому бюджетні кошти розподіляються через автономні неурядові та напівдержавні установи. Це означає, що держава виділяє конкретні кошти на розвиток культури, але не бере участі в їх розподілі. 3. Французька модель передбачає потужну і досить централізовану державну підтримку національної культури [124, с. 113]. Кожна з розглянутих моделей характеризується власним типом взаємовідносин держави і культури, тому кожна з моделей працює на

основі власних принципів, серед яких важливе місце посідає принцип відкритості та прозорості.

Управління культурною сферою в державах-членах Європейського Союзу, зокрема в Італії, Франції, Польщі, Німеччині, покладається на представницькі органи чи установи місцевого самоврядування, які представляють інтереси певної громади та діють відповідно до потреби області. Таким, що заслуговує на увагу, є досвід Франції, яка за ринкових умов створила систему державного патронату над національною культурою. Міністерство культури Франції надає фінансову допомогу як органам місцевого самоврядування, так і культурним організаціям різних форм власності, що реалізують проекти в різних сферах культури [45, с. 58]. Міністерство культури та комунікацій Франції має досить чітку ієрархічну структуру: його очолює міністр, який підпорядковується спеціальним колегіальним органам уряду – «Кабінету», декільком функціональним генеральним директоратам і декільком галузевим генеральним директоратам, а також Національний центр кінематографії, який до 1959 року був самостійною установою і з тих пір зберіг свою назву. Усі генеральні директорати надають фінансову підтримку відповідним сферам культури, а деякі напрями опікуються національними закладами культури, як-от: музеями (у Франції діє понад 30 національних музеїв), театрами, бібліотеками, архівами, мистецькими закладами вищої освіти. Слід зазначити, що жоден із національних закладів не фінансується державою стовідсотково [45, с. 58].

З початку своєї діяльності французька система державної культурної політики поступово змінювала пріоритети: від системи субсидій «високої» культури до величезної мережі установ, що підтримують різноманітні форми та напрямки культурної діяльності. Пріоритет надавався популяризації сучасного мистецтва в усіх його формах і доступу громадськості до культурної та мистецької спадщини.

Французька культурна політика зазнала значного розширення у 1980-х роках, що проявилось в розширенні масштабів фінансової підтримки, що

привернуло підвищену увагу до різних форм культурного самовираження; розпочинається активне просування зв'язків із громадськістю, здійснюються процеси децентралізації на користь культури. У наступне десятиліття більше уваги приділялося захисту культурної спадщини, поширенню французької мови та захисту франкомовного культурного простору. Міністерство активно підтримувало розвиток культурних індустрій та активно впроваджувало культурну політику на регіональних рівнях, сприяючи культурним ініціативам у всіх регіонах Франції, забезпечуючи широке залучення до мистецької спадщини [45, с. 60].

У Великій Британії опікування сферою культури покладено на урядове відомство – Департамент цифрової діяльності, культури, медіа та спорту. Існують також неурядові громадські установи, які також реалізують культурну політику. Британська модель культурної політики була сформована низкою соціальних процесів, що відбувалися в економіці та політиці країни наприкінці 1970-х – початку 1980-х років, що збіглося з правлінням М. Тетчер. Цей період характеризувався тенденціями до зменшення ролі та впливу держави в окремих галузях економіки, зокрема в культурі. Так у Британії почався процес залучення недержавного фінансування для культури та творчості бізнесового середовища для культурно-мистецьких організацій для стимулювання їхньої самостійності та збільшення рівня власних зароблених грошей [281, с. 225].

Особливістю британського підходу до культурного менеджменту є те, що держава виділяє кошти на фінансування культури, але не розподіляє їх напряму, а передає автономним державним інституціям, які, у свою чергу, витрачають виділені кошти на підтримку конкретних проектів або культурних закладів. У цьому полягає перевага принципу «витягнутої руки», який передбачає механізм розподілу обов'язків, щоб уникнути надмірної концентрації влади та конфлікту інтересів [45, с. 60]. Основними напрямками реалізації культурної політики Великої Британії є креативні та цифрові індустрії, мистецтво та культурна діяльність, засоби масової інформації та телекомунікації, культурна спадщина та історико-культурне середовище,

туризм тощо [45, с. 60]. Мистецька рада Великої Британії, що проіснувала до 1994 року, визначила свою місію як «просування знань, поглиблення розуміння ролі мистецтва та підтримка практичної діяльності в мистецтві». Ця установа допомогла покращити доступ до мистецьких фондів для широких верств суспільства, допомагала у розвитку регіональним та місцевим радам мистецтв. Усі найважливіші рішення Рада мистецтв приймала колегіально і уряд не мав права втручатися в цей процес. Утворено Художню раду у складі президента, генерального секретаря та голів дорадчих органів з окремих мистецьких жанрів. Дорадчі органи (експертно-дорадчі комісії) створювалися на громадських засадах відомими діячами відповідного виду мистецтва, які також розробляли фінансові та інші рішення щодо цього виду мистецтва, які потім затверджувалися керівним органом. У 1994 році Рада мистецтв Великої Британії була реорганізована з окремими радами для Англії, Шотландії та Уельсу та десятьма регіональними радами мистецтв, які стали окремими напівдержавними органами, а не адміністративними одиницями.

Рада мистецтв Англії регулярно надає пряму фінансову підтримку відомим культурним установам, таким як Королівський Шекспірівський театр, Національний театр, Королівський оперний театр (Ковент-Гарден), Англійська національна опера та багато інших; підтримує мистецькі проекти національного значення в різних видах мистецтва: театр, музика, хореографія, образотворче мистецтво, кіно (також для телебачення), література. Основними сферами реалізації культурної політики є креативні та цифрові індустрії, мистецтво та культурна діяльність, засоби масової інформації та телекомунікації, культурна спадщина та історико-культурне середовище, спорт, азартні ігри, туризм тощо [45, с. 63].

Дещо інший досвід побудови системи інституцій для здійснення державної культурної політики має Польща. Реформування системи державної підтримки культури розпочалося там у 1990-і роки і передбачало децентралізацію управління закладами культури, впровадження ринкових засад в окремі галузі культури (кіно, книговидавництво, аудіовідеоіндустрія), створення

нових культурних інституцій (Інститут книги, Польський інститут кіномистецтва, Інститут Адама Міцкевича та інші). Унаслідок децентралізації в Польщі публічні заклади культури були поділені на кілька груп: 1) складає понад 40 національних закладів (музеї, заповідники, театри, три культурні центри, Національна філармонія, Національна бібліотека та ін.), якими опікується Міністерство, фінансуючи їх із державного бюджету; 2) близько 500 закладів культури «подвійної опіки», які фінансуються з обласних бюджетів (близько 200 музеїв, понад сто театрів і видовищних колективів, 49 бібліотек, 50 культурних центрів тощо), а також частково з державного бюджету; 3) майже 70 000 місцевих культурних організацій, які підтримуються місцевими громадами. Департамент існує під нинішньою назвою Міністерство культури та національної спадщини (МКіНС) з 1999 року, а чинна структура Міністерства була затверджена 2010 року, в ході реорганізації системи вищих органів виконавчої влади. Сьогодні сфера відповідальності Міністерства охоплює: підтримку культури і мистецтва, кінематографії, охорону й популяризацію національної спадщини, промоцію польської культури у світі (спільно зі структурами МЗС) та культурні зв'язки з «Полонією» (польською діаспорою у світі), підтримку польської мови, розвиток культурно-мистецької освіти, медіальну політику, а також забезпечення реалізації європейських допомогових програм, що стосуються сфери культури й культурної спадщини [45, с. 65].

У 2006 році внесок культурної індустрії Польщі у ВВП ЄС становив 1,2%, машинобудування – 1,2%, хімічної промисловості – 1,4% і сектору нерухомості – 1,3%. Розвиток цього сектора як економічного та прибуткового вже у 2006 році після активізації співпраці за європейськими програмами є очевидним.

На основі програми «Культура 2000» уряд Польщі визначив такі принципи державної підтримки культури: державна підтримка культури домінує над приватною; підвищення ролі місцевого самоврядування та неурядових неприбуткових організацій [45, с. 57]. збільшення кількості компаній-посередників у сфері фінансування; запровадження механізму стимулювання участі приватного капіталу у фінансуванні культури; знайти нові

джерела фінансування; державне фінансування установ, заходів та окремих заходів; культурна політика країни включає як традиційні культурні установи, так і орієнтовані на торгівлю галузі; Фінансування інфраструктури та окремих культурних заходів, які відповідають загальній культурній стратегії країни. Невід'ємною частиною управління культурою в Польщі є різноманітні громадські ради та установи. Зростання ролі неурядового сектору створює умови для посилення громадського контролю за використанням державних фінансів та отримання більших повноважень щодо прийняття рішень щодо окремих видів діяльності на місцевому рівні [220, с. 58]. Галузь культури є перспективною сферою економічного підприємництва. Внесок індустрії культури не обмежується кількісно вимірним внеском. Вони є ідеальною ланкою між бізнесом і політикою. Культурні індустрії не лише створюють матеріальне багатство, а й сприяють соціальній інтеграції, консолідації населення, підвищенню рівня освіти, гордості за приналежність до конкретної спільноти та спільного почуття приналежності до певного історичного етапу [220, с. 62].

Якщо звернутися до північноамериканської моделі управління культурою з боку держави, то у США державна культурна політика здійснюється без участі централізованого органу державної влади (міністерства), натомість є багато різних агентств, які мають власні окремі бюджети. Існує також спеціальне державне мистецьке агентство, яке підтримується за рахунок місцевих податків та інших надходжень. У Сполучених Штатах існує три рівні культурного управління (або фінансування): федеральний, штатів і місцевий. Об'єктом культурної політики в США є Arts – високе мистецтво та Humanities – сфера гуманітарного плану. (суспільні науки, мистецька критика, освіта тощо), де обов'язкової підтримки потребує Arts, а вибіркової – Humanities. Цілі американської культурної політики полягають у підтримці Arts та Humanities незалежно від напрямку чи стилю, метою створення умов для існування культур різних етнічних груп, що проживають у Сполучених Штатах. Держава

обмежується не утриманням, а лише фінансовою підтримкою, яка виступає єдиним важелем у проведенні культурної політики [281, с. 226].

Другий принцип американської моделі культурної політики ґрунтується на основі наявності різноманітних джерел фінансування. Основна частина коштів на підтримку культури йде з приватних джерел – від окремих осіб чи інституцій (фондацій). Діяльність фондаций, спонсорів, стимулюється законодавством, яке запроваджує пільгове оподаткування за принципом «simplicity encourages giving» – «нескладність підтримує пожертвування», тобто закон стимулює благодійні внески. Це є механізмом залучення недержавних структур та фінансів до підтримки культури в Америці, що здобув назву Public – Private Partnership (PPP), тобто «суспільно-приватне партнерство». Багато американських фахівців вважають принцип PPP базовим для американської моделі культурної політики. Третій принцип культурної політики в США стосується підтримки в основному не установ, а конкретних проєктів. Кошти надаються не просто в бюджет якогось культурно-мистецького закладу, а на акцію – виставу, фестиваль, виставку. При виборі об'єкта підтримки спонсори керуються особливим підходом. Цей підхід полягає в тому, що, жертвуючи на культуру, бізнес переслідує не культурні, а власні цілі і кошти вкладає туди, де отримує прибуток. Тому гроші рідко надаються самим митцям, а відшукуються структури чи бізнесмени, які мають досвід організації та проведення прибуткових культурно-мистецьких акцій [281, с. 227].

Оцінюючи досвід зарубіжних країн щодо участі держави у фінансовому забезпеченні соціальних гарантій інтелектуального та культурного розвитку людини, важливе значення мають такі аспекти цієї проблеми, як обсяги фінансування та механізми виділення коштів. Водночас поширеною в країнах Європи є форма прямої державної підтримки у вигляді гранту, яку може отримати як організація, так і конкретна особа [47, с. 157].

Одним із найперспективніших методів бюджетування для фінансування сфери культури, що заохочує приватне фінансування, передбачається фінансування на основі партнерства між державою та юридичними особами.

Спільне фінансування культурних проектів з бюджету та спонсорства є поширеним явищем, особливо у Великій Британії та США [47, с. 158].

Особливістю механізмів культурної політики ЄС є також те, що її інститути мають набагато менше важелів культурного регулювання, ніж будь-яка окрема національна держава, частиною якої вона є. Водночас ЄС має справу з набагато більшим культурним розмаїттям, ніж національні країни-члени ЄС. Таким чином, культурна політика ЄС зосереджена на аспектах координації культурного розвитку, що здійснюється в кожній державі-члені, але не обмежується цим. [171, с. 235].

Центральні бюджети європейських країн підтримують культуру та мистецтво через такі канали: пряме фінансування; система загальних та цільових міжбюджетних трансфертів коштів; спільна участь у фінансуванні органів влади різних рівнів; фінансування через незалежні брокерські структури; Партнерство на основі змішаного державно-приватного фінансування. Культурні блага визнаються в більшості європейських країн особливими економічними благами, що потребують особливого режиму. Це відображено у фіскальній політиці [220, с. 52–53].

Серед секторів культури, що нині набуває нарощування свого розвитку під впливом практики ЄС, є креативні індустрії, що до певної міри суміжні з продукцією масової культури. Сьогодні інтерес до культурних та креативних індустрій в Україні стрімко зростає. Вони розглядаються як альтернативний ресурс розвитку соціально-економічного потенціалу країни та регіонів, як фактор підвищення їх конкурентоспроможності та модернізаційних змін у національній економіці України [220, с. 53].

У позаєвропейському просторі прикладом успішної державної культурної політики є Південна Корея, де на період 1990-х – 2000-х припадає пік зародження і поширення культурної «корейської хвилі» (або «халлю»), що набув розвитку за підтримки державного протекціонізму. Це передбачало популярність всього корейського – від музики, фільмів, моди – до кухні, косметики тощо. Основну увагу було зроблено на продукт масової культури,

оскільки, на думку експертів, в епоху глобалізації та інтернет-технологій масова культура та ЗМІ відіграють ключову роль у формуванні національного іміджу країни [311, с. 78]. Саме завдяки масовокультурному продукту відбулося своєрідне брендування Кореї та корейської культури поза межами країни. Корейський маскульт без перебільшення став інструментом культурної дипломатії, тієї «м'якої сили», що сформувала певний культурний імідж і бренд країни. У цьому зв'язку слід зазначити, що брендингова продукція є не просто товарним знаком та містить в собі певний читабельний культурний меседж, а й є універсальним культурним кодом сучасного глобального суспільства та способом соціального досвіду. Сучасні світові бренди ведуть боротьбу в площині масової культури за можливість диктувати та поширювати історії та меседжі, які будуть переконливими та конкурентноспроможними, та з якими кінцевий споживач захоче себе ідентифікувати. Що є важливим у цьому контексті – сучасні тенденції взаємодії брендингу та маскультури створюють нові унікальні форми суспільної комунікації, в яких споживач припиняє бути тільки споживачем, але й стає автором та відтворювачем цінностей, ідей, поглядів, поведінкових моделей, що циркулюють в просторі масової культури. Крім того, становлення сучасної соціокультурної реальності, в якій поняття бренду відіграє провідну роль в поширенні бажаних суспільством міфів та наративів, свідчить про зростаючу роль бренду у становленні особистості в суспільстві, що є ознакою динамічного розвитку глобального суспільства споживання.

Успішне формування «корейської хвилі» як яскравого прикладу успішно функціонуючої «м'якої сили» докорінно змінило світове уявлення про корейський національний образ. Спочатку виникла «корейська хвиля», яка була лише культурним явищем в одному регіоні, посилюючи своє зростання і вплив, розширившись до політичної та економічної областей. «Сьогодні Арéal поширення «корейської хвилі» не обмежується територією Південно-Східної Азії, а включає всю Європу, Америку, Близький Схід і навіть деякі країни Африки. Сьогодні в сучасній Південній Кореї це явище стало національним

брендом, який асоціюється з державною ідеологією, політикою, бізнесом, іміджем країни та народу» [263, с. 91].

Явище «Корейської хвилі» виникло наприкінці 1990-х років і триває до сьогодні, набираючи обертів та капіталізації. У цей період Південна Корея скасувала правила цензури ЗМІ та фінансово підтримала розвиток розважального сегменту телевиробництва. Музичний медіапростір одразу захопили нові виконавці, відбір яких відбувався на численних телевізійних реаліті-шоу. Якщо спочатку це виглядало як реалізація внутрішньої молодіжної політики, то згодом популярні корейські виконавці почали з'являтися на високих позиціях світових музичних чартів. Це явище отримало назву К-поп. Музична естетика К-поп орієнтована на американські зразки 90-х років: ритмічна проста музика, яскрава візуальна картинка, гурт молодих виконавців, котрі одночасно забезпечують вокал та хореографію. Загалом К-поп є продуктом змішання популярних західних жанрів – електро-попу, хіп-хопу, ритм-ен-блюзу. Тому ця музика близька американському та європейському споживачу, але текстовий компонент зазвичай є корейським зі вставками англійських фраз [191, с. 51].

Так питома корейський сегмент креативної індустрії обростає інтернаціональною інфраструктурою. Паралельно зростає запит на корейські одяг, косметику, побутову техніку, харчові напівфабрикати. Саме в цьому полі Південна Корея конкурує з Китаєм, але на відмінну від останнього, що досі вважався «світовою майстернею» із втілення іноземних технологій, вона розробляє та виготовляє власний технологічний продукт. Таким чином, культурно-мистецько-споживчий ореол Південної Кореї сприяє не лише інформуванню світу про неї, а й допомагає претендувати на лідерство в Далекосхідному регіоні (з-поміж решти країн, що складають умовну групу «Азійських тигрів» – Сінгапур, Тайвань, Гонконг). Таким чином, Корейська хвиля є явищем, що справляє одночасно соціальний, економічний та дипломатичний ефекти на власну та іноземні культури [191, с. 50–51].

З 1960-х років цей зв'язок зміцнював переважно корейський уряд шляхом просування національної культурної політики. З огляду на успіх «корейської хвилі» або «халлю» (hallyu), уряд підтримував її як національне культурне досягнення та інструмент культурної дипломатії або м'якої сили – для створення позитивного іміджу Кореї за кордоном. Цей феномен пов'язав в одне ціле засоби м'якої сили, брендингу нації та халлю, що сформувало інструмент для взаємодії на рівні міждержавних зв'язків. У цьому контексті всі шанувальники К-поп стають не просто прихильниками, але також часткою субкультур, що сприятиме позитивному закордонному іміджу Кореї. Зірки К-поп, у свою чергу, також зазнають певного тиску з боку як вітчизняної аудиторії, так й від корейського уряду, щоб бути зразковими корейськими патріотами у представленні своєї країни за кордоном [319, с. 3766].

Головний базовий елемент у феномені «корейської хвилі» полягає у застосуванні нового підходу до зовнішньої політики – національного брендингу, який бере свій початок у 1990-х рр. після приходу до влади президента Кім Енсама (1993–1998). Це практична діяльність, спрямована конструювання і управління іміджем держави. Розвиток його концепції передбачає адаптацію для різних областей, включаючи некомерційну та політичну сфери. Культурна політика зазначеного глави держави радикально відрізнялася від політики попередніх президентів, оскільки він наголошував на значенні культури у розвитку країни.

У роки правління Кім Дечжуна (1998–2003) ініціативи у сфері культурної політики було продовжено. Було прийнято «План культурної політики нового уряду» 1998 р. та «П'ятирічний план розвитку культури» 1999 р. Уряд президента, вибудовуючи відносини із сусідніми країнами, сформулював політику «сонячного тепла», що стало символом підтримки космополітичних цінностей. Також з ініціативи Кім Дечжуна було створено Форум демократичних лідерів Азіатсько-Тихоокеанського регіону. У розвитку ситуації південнокорейський уряд використав проведений у 2002 р. Чемпіонат світу з футболу як поворотний момент, щоб наголосити на позитивному іміджі країни

в міжнародному співтоваристві. Основними напрямками в діяльності нового уряду стали: створення Комітету з національного брендування та здійснення культурної політики, спрямованої на просування продуктів корейської масової культури на світовий ринок.

Президент Лі Мьонбак (2008–2012) значно посилив динаміку, задану його попередниками, і продовжив політику, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності корейської культури як на внутрішньому, так і світовому ринку. Корейський уряд вважав, що глобальний імідж Кореї значно відстає від того, на що Корея заслуговує як нація. Корейський уряд вважав, що «халлю» можна використовувати для модернізації образу Кореї. У 2009 році при президентові була створена Національна рада з брендингу для просування глобального іміджу та бренду нації. У тандемі з Міністерством культури, спорту та туризму обидві установи запропонували більш детальну політику для поширення «халлю» у всьому світі. Завдяки цій підтримці та політиці «халлю» за короткий час набула успішного розвитку та поширення. Залучення і поєднання таких інструментів, як інтернет-простір та традиційних державних інституцій, наприклад, активна державна політика через урядові та приватні установи в Кореї, відіграли вирішальну роль у поширенні «корейської хвилі» [311, с. 93].

Іншою інституційною формою реалізації потенціалу «м'якої сили» стало формування «зразкових» корейських етнічних спільнот за кордоном. В результаті активного використання діаспоральних стратегій та практик у сфері культури, освіти та «м'якого впливу» відбулося формування широкої мережі корейських національно-культурних центрів та суспільств діаспоральної взаємодії. Актуалізація зв'язку Республіки Корея та світової корейської діаспори у культурно-освітній сфері, головним чином, спрямована на підвищення статусу закордонних співвітчизників у спільнотах, що приймають, для подальшого використання їх потенціалу у здійсненні національних програм розвитку.

У Південній Кореї було започатковано та забезпечено появу власного ринку масової культури, що дало можливість для подальшого розвитку людського капіталу та його продуктів і дозволило країні утвердитися на міжнародному ринку масової культури. Таким чином, вплив державної підтримки був значним, що дозволило Південній Кореї закріпити за собою високі позиції в наступних рейтингах: країни з найвищим індексом розвитку людського потенціалу (18 місце); глобальний індекс конкурентоспроможності кадрів (29 місце); глобальний індекс талантів (21 місце). Найпомітнішим ефектом корейської хвилі для Південної Кореї, безсумнівно, є покращення національного іміджу, що в кінцевому підсумку можна розглядати як можливість для держави підвищити свою конкурентоспроможність шляхом державного ребрендингу або прояву політики «м'якої сили». Ця стратегія ґрунтується на спостереженні, що імідж і бренди країни так само важливі для її успіху на світовому ринку, як і продукти та послуги, які виробляються та пропонуються в даній державі [114, с. 81].

Хоча К-рор більш відомий у західному світі, спочатку корейський маскульт набув поширення в Азії та в багатьох країнах Близького Сходу й Південної Америки. Корейський хвиля вперше почалася в Китаї в 1997 році, потім прибула до Японії в 2003 р., де попри географічну близькість, раніше на корейський культурний контент майже не звертали уваги. Корейська культура протягом 2007–2012 рр. досягла Америки, а також Близького Сходу та Європи [307, с. 2–3]. Насправді цей феномен, спровокований культурною політикою країни, проклав більш глибокі зміни, що відбулися в контексті глобальних культур і «корейської хвилі», зокрема, в процесах виробництва та обігу міжнародних культурних потоків. Відповідно індивідуальні аудиторії «корейської хвилі» стали потужними культурними агентами. Цей сегмент аудиторії замінили традиційно впливові інститути, такі як держава, уряди за вибір, розповсюдження та створення культурних продуктів. Незважаючи на те, що прихильники корейської маскультури знаходяться в різних країнах, за допомоги сучасних комунікацій та соцмереж вони формують спільноти,

споріднені за схожими культурними інтересами та смаками. Таким чином ці культурні агенти підтримують та розширюють сфери корейського культурного впливу за кордоном, створюючи активний культурний простір за допомоги мережевих комунікаційних технологій та методів формування міжнародного потоку популярної культурної продукції.

Зміст поняття халллю, в першу чергу, включає в себе популярні серед молоді південнокорейські кінофільми, телесеріали та поп-музику. «Корейська хвиля» являє собою одночасно національний та міжкультурний феномен. Як культурний феномен «корейська хвиля» представляє собою сплетіння протилежних світоглядних засад: традиційних східних (конфуціанських) та західних цінностей. Південна Корея, розвиваючи економіку та проводячи політику модернізації, одночасно розвивала свої базові традиції, особливо систему цінностей конфуціанства [263, с. 90–91].

Якщо детальніше звернутися до особливостей застосування державної культурної політики і трансформування масової корейської культурної індустрії, то, тут ми побачимо, що наприклад, з 1980 р. політика в галузі культури та створення фільмів Південної Кореї фокусується на створенні та підтримці функціонування дійсно суворих механізмів не тільки збереження, а й заохочення створення фільмів. Наприклад, Закон про кіно, прийнятий 1985 р., передбачав той факт, що імпортери іноземних фільмів можуть отримати ліцензію на імпорт лише тоді, коли ними виробляється чи підтримується прибуток від кіноіндустрії місцевого регіону. У Законі про кіно існувала так звана «екранна квота», спрямована на обмеження кінотеатрів у виборі власного розкладу. Починаючи з 1996 р., певну кількість днів у кінотеатрах має бути зарезервовано для показу лише південнокорейських фільмів. Подібну «екранну квоту» мають близько 11 країн. Якщо зазвичай квота утримується лише на рівні 50 днів у середньому, то у Південній Кореї цей показник суттєво відрізняється – обов'язкова мінімальна квота становить 106 днів на рік і держава заохочує кінотеатри, які збільшують термін до 146 днів, протягом яких кінотеатр показує кіно, зроблене лише всередині країни.

Натхненний успіхом корейського кіно, корейський уряд розпочав амбітну кампанію з пропаганди «Хан (корейського) стилю», який повинен би включати не лише кіно, а й корейську писемність «хангиль», корейський традиційний одяг «ханбок» (хоча б на рівні вставлення її елементів у сучасну моду), корейську традиційну кухню «хансік», корейське традиційне житло «ханок» (тут швидше мається на увазі мода на підігріті підлоги), корейський традиційний папір «ханчжі» та «хангук имак» – корейську традиційну музику.

Національна організація туризму Кореї (НОТК) навіть оголосила 2004 роком Халлю. Також у Південній Кореї діє Закон про трансляцію від 2003 р., який свідчить, що 60% загального часу на телеканалах, присвячених популярній музиці, має бути наповнено програмами, виготовленими у Південній Кореї.

Успіх Республіки Корея у модернізації та Корейська хвиля як яскравий приклад успішного функціонування «м'якої сили» кардинально змінили світове уявлення про національний образ Республіки Корея. Корейська хвиля, яка спочатку була просто культурним явищем у певному регіоні, показала зростання зростання і вплив, очікування, що значно перевершили сподівання, розширившись до політичної та економічної областей, головним чином, завдяки тому, що південнокорейський продукт має загальносвітовий базис, тренд, іманентність глобальної масової культури, максимально наближеній до даних тенденцій. Якщо загалом оцінювати феномен «корейської хвилі», то слід зазначити, що він представляє не суто Республіку Корея, а скоріше він представляє успіх (частково) популярної культури, створеної в Кореї, яка є експортно-орієнтованою та відкритою для зовнішніх впливів, уподобання та інтерпретації.

На думку дослідників, явище «корейської хвилі» дозволяє побачити в ньому реалізований приклад культурної хвилі як константи руху культури, викликаного процесами людського саморозвитку, що виявляє закономірність формування та дії хвильової потуги в її залежності від масштабу духовного стимулу. Традиційна корейська культура, внутрішній двигун «корейського

дива», у своїй діахронії і синхронії демонструє здатність зберігати та відтворювати свій духовний субстрат, відновлюючи його активність в залежності від обставин історичної суттєвості. Більш того, як засвідчують розглянуті факти, її агенти при зустрічі з іншими культурними потоками виказують свою всепроникність, домінантність свого внутрішнього впливу, невідчужуваність процесам акультурації, незмінність своєї культурної локальності [49, с. 16].

Світовий та європейський вектори державної культурної політики пройшли значні етапи становлення та розвитку, сформувавши такі моделі культурної політики, в яких роль центрального регулятора на різних рівнях відводиться державі. З іншого боку, зростає участь недержавних акторів, залучених до культурного розвитку країни, у підтримці як окремих секторів, так і галузей і автономних проєктів. Водночас в епоху інформаційних технологій все більшого поширення набуває просування національних брендів країн на основі впливу культурного продукту, що виступає своєрідним елементом культурної дипломатії та «м'якої сили». Прикладом успішного просування продукту та бренду національної масової культури є південнокорейський досвід («Корейська хвиля»). Отже, коли йдеться про оновлення базових засад і стратегій реформатування національної державної культурної політики, необхідно враховувати оптимальні моделі закордонного досвіду, які вже добре зарекомендували себе та придатні для впровадження на українських просторах.

Для України більш прийнятною є помірковано патерналістська модель культурної політики, яка існує у Франції. Ступінь поміркованості має визначатися вимогами вільного культурного розвитку особистості, різних соціальних груп і нації в цілому, без чого життєздатність і конкурентоспроможність української культури буде під загрозою. Важливо розробити модель такої культурної політики, яка буде адаптованою до українських потреб, завдяки якій Україна стане повноправним учасником торгівлі між європейськими державами. Культурна політика Європейського

Союзу – це, перш за все, повага до цінностей, помножена на повагу до технологій. Через невизначеність цілей чи брак ресурсів завжди є «буксування», яке помножується на ціннісний нігілізм і відмову від сучасних технологій. Тому культурну сферу необхідно вважати одним із першочергових завдань національного розвитку в умовах глобалізації. Лише наповнивши українську культуру сучасним національним змістом, він зможе відкрити її світові [169, с. 154].

У нинішній складній ситуації війни, разом з тим, спостерігається підвищення хвилі інтересу у світі до всього українського: української культури, мови, країни загалом. Відповідно це є нагодою або тим самим вікном можливостей, коли можна і варто вибудувати власну культурну парадигму-стратегію поширення української культури у світі, у тому числі за допомоги культурних індустрій, сучасної якісної масової культури, яка, ґрунтуючись на принципах популярного формату, комунікативних та технологічних чинниках, все ж, матиме в основі питома український субстрат, приширюючи наративи українського світогляду, цінностей, суспільних відносин, партіотизму тощо. Така «українська хвиля» має працювати як інструмент «м'якої сили» й культурної дипломатії, реалізуючи державну культурну політику, насамперед, на міжнародному рівні, але яка працюватиме також і на внутрішньому ринку.

Цей процес має відбуватися за повної державної підтримки й протекції, відповідно механізмами його реалізації на законодавчому рівні виступають Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та інформаційної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство молоді та спорту України, що мають розробити відповідні законодавчі документи та дорожні карти щодо реалізації ідей і проєктів, спрямованих на популяризацію української культури у світі, у тому числі шляхом інституційних відгалужень, створення мережі культурних закладів, творчих хабів тощо; за рахунок конкурентоспроможних культурних індустрій, популярної музики, кіно та ін., що зробить українську культуру впізнаваною і привабливою у світі.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу, можемо констатувати, що на основі кращих напрацювань зарубіжного досвіду в галузі культурної політики загалом, так і розвитку сегменту масової культури зокрема, Україні необхідно випрацювати власну модель культурної політики з урахуванням досвіду як гібридної війни, так і ситуації нинішнього повномасштабного збройного вторгнення, засилля російської пропаганди та необхідності відновлення і збереження національного інформаційно-культурного простору. У своїй основі (фундаменті) така модель має містити як патерни гуманітарної безпеки, так і розвитку, які б ґрунтувалися на національних та загальнолюдських цінностях.

3.2. Державна інформаційна та культурна політика як інструменти державного впливу на масову культуру в умовах гібридної війни

Досліджуючи механізми державного впливу на регулювання сфери культури, в тому числі й сегменту масової культури, зазначимо, що інструментами досягнення таких цілей є питання формування й реалізації державної політики у сфері культури та державної інформаційної політики. Ми не випадково поєднуємо ці дві сфери, оскільки нині в умовах розвитку інформаційних технологій та комунікацій, інформаційний і культурний простори не просто перетинаються, а фактично утворюють єдине середовище, у межах якого відбувається обмін і продукування культурних сенсів, цінностей (масової культури), інформації, яка щоденно впливає на суспільство, масову свідомість, формуючи світоглядні установки, переконання, поведінкові моделі тощо. І саме інформаційна й культурна політика є важливими інструментами механізмів державного впливу у протидії інформаційним загрозам, гібридній війні та російській пропаганді, що намагається дестабілізувати не лише українське суспільство, але й світову спільноту. Окреслені питання є дотичними також і до більш узагальнюючого поняття гуманітарної політики,

яка в умовах військової збройної агресії також потребує перегляду ключових позицій з точки зору безпекових факторів, які мають для суспільства надзвичайно вагоме значення.

Загалом державне управління у сфері культури має бути спрямоване на створення умов для охорони, розвитку та збереження такої суспільно значущої інформації, яка визначає національну ідентичність українців, а також охорони та розвитку об'єктів і явищ матеріального та нематеріального характеру. Однак для цілей державного управління під поняттям культури найчастіше розуміють сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених суспільством і які характеризують певний етап його розвитку. До культурних цінностей належать матеріальні об'єкти (концертні організації, музеї, бібліотеки, будинки культури тощо) і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. До цієї галузі належать театр, музика, хореографія, образотворче, декоративно-ужиткове мистецтво, естрадно-циркове мистецтво, кінематограф, книговидання тощо [288, с. 18].

У вузькому, державно-управлінському контексті, державна гуманітарна політика (антропологічна політика держави) – це цілеспрямована, планомірна, безперервна і скоординована система спільної діяльності державних, регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства з інтегрованого та синхронного здійснення комплексу гуманітарних, людино-орієнтованих політик, (у їх єдності, взаємозв'язку і взаємодоповнюваності, з метою практичної реалізації її стратегічної мети – створення умов для вільного розвитку людини, формування гармонійно розвиненої особистості, підвищення якості характеристик населення, розвитку людського потенціалу, антропологічного перетворення країни, формування основ соціогуманітарного, людино-орієнтованої держави, створення умов для досягнення ціннісно-цільових параметрів успішності гуманітарного розвитку країни (гуманітарної успішності країни) [157, с. 88].

Гуманітарна політика є набагато ширшим поняттям, ніж культурна політика, і, окрім конкретних економічних і фінансових заходів, вона також

включає адміністративні, політичні та правові заходи, міжнародне співробітництво з метою досягнення, підтримки та фундаментального розвитку високого духовного та інтелектуального рівня людини, загальнолюдських та національних цінності [57, с. 26].

Гуманітарна політика держави – це систематична та узгоджена діяльність держави у відносинах з людьми зокрема та суспільством у цілому, що здійснюється через органи державної, законодавчої та судової виконавчої влади за участю громадськості та враховує основні права і прагне як у власних інтересах, так і в інтересах держави досягти високого рівня життя, духовності та інтелектуального розвитку [57, с. 30].

Гуманітарна сфера є предметом гуманітарної політики держави, це система, що включає єдність об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільного життя з метою створення умов для соціально-гуманітарного розвитку суспільства, соціального, інтелектуального і духовного розвитку людини, реалізації їх соціальних і духовних потреб, формування і збагачення творчого потенціалу особистості, повної реалізації її життєвих сил, соціодинаміки освіти, науки, культури [57, с. 34].

Гуманітарний розвиток – це модель розвитку, яка орієнтована на максимальне використання потенціалу кожної людини та суспільства в цілому, створення належних умов для реалізації всього інтелектуального, культурного та творчого потенціалу людини та нації. Сприяння та забезпечення гуманітарної безпеки на регіональному та глобальному рівнях лежить в основі ряду національних політик. Необхідно окремо зазначити, що особливе місце в системі управління гуманітарною сферою належить різного роду громадським організаціям і об'єднанням громадян. Провідне місце серед органів співпраці влади та громадськості займає Громадська гуманітарна рада при Президентові України, яку було створено 2 квітня 2010 р. відповідно до Указу Президента України як дорадчо-консультативний орган при Главі держави [157, с. 90–91].

Проблематика формування інституційних механізмів діалогової комунікації держави і громадянського суспільства для провадження

гуманітарної політики в Україні базується на теорії і практиці взаємодії держави і громадянського суспільства. Інститути громадянського суспільства можуть брати участь в управлінні, взявши на себе ряд державних функцій. Цілями державної гуманітарної політики є: зміцнення громадянської ідентичності; створення умов для виховання громадян; збереження історичної та культурної спадщини і її використання для виховання та освіти; передача від покоління до покоління усталених для цивілізації цінностей та норм, традицій, звичаїв і зразків поведінки; створення умов для реалізації кожною людиною її творчого потенціалу; забезпечення доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей і благ. В системі державного управління гуманітарним розвитком формується об'єктивно необхідна інтегральна, комплексна державна концепція, стратегія гуманітарного розвитку, стратегія розвитку людського потенціалу [157, с. 87].

Формування та реалізація такої безпекової політики потребує вироблення науковим та експертним середовищем єдиного понятійного апарату та розробки напрямів розвитку гуманітарної сфери, що враховували б специфіку стану розвитку різних регіонів держави та, водночас, сприяли збереженню і зміцненню загальнонаціональних цінностей, забезпечували прогресивний розвиток людини, суспільства і держави [121, с. 13].

Українські дослідники визначають певні прогалини в державній політиці (із чим ми погоджуємося), що спричинили деструктивний вплив на стан гуманітарної сфери та уможливили гібридну війну та російську агресію. Серед них особливо важливе місце посідають наступні:

1) довгочасне ігнорування потреби формування державницької ідеології та національної ідеї, що призводить до руйнації традиційних підвалин світосприйняття та панування в суспільній свідомості чужорідних ідеологем;

2) відсутність виваженої політики історичної пам'яті, що перетворило цю сферу у поле постійного політичного протиборства;

3) втрата національних орієнтирів в культурній політиці, незахищеність інформаційного простору, де переважає розважальний низькоякісний контент, що призводить до занепаду суспільної моралі;

4) зниження доступності та якості освіти, охорони здоров'я, рівня задоволення культурних потреб, що призводить до поляризації населення за політичною, регіональною, мовною, етноконфесійною ознаками, а часом і до конфлікту регіональних ідентичностей, що не сприяє загальнонаціональній консолідації [121, с. 19–20].

Якщо ж говорити про інформаційну політику, яка в останні роки значно оновилася, з огляду на поглиблення тенденцій розвитку інформаційного суспільства, цифровізацію різних сфер суспільного буття, а також на посилення різного розу гібридних впливів та інформаційних операцій та інтервенцій, на сьогодні інформаційна політика України реалізується в умовах, коли ще потребує вдосконалення концепція інформаційного суверенітету, посилення нормативно-правового забезпечення тощо. Водночас інформаційна економіка є одним із стратегічних інтересів кожної країни, а тому сьогодні необхідно приділити особливу увагу темі державної інформаційної політики в умовах воєнного стану й гібридної війни, що триває, є надзвичайно актуальним, оскільки у її межах є можливим здійснення контрпропаганди як важеля впливу на відбиття загроз безпеки в інформаційному полі країни. До того ж, якщо ми говоримо про використання засобів маскультурного характеру для впливу на масу суспільства в частині нав'язування йому альтернативної викривленої реальності, цінностей і пріоритетів, то на сьогодні фактично всі артефакти, культурна продукція масового, популярного характеру зосереджена і опосередкована саме інформаційними технологіями, комунікація, гаджетами, за допомоги яких відбувається споживання культурного продукту, засвоєння його цінностей і установок, ретрансляція та інтерпретація. Національний інформаційно-культурний простір в умовах війни є плацдармом боротьби за національну ідентичність, державність та єдність суспільства. Тому в нашому

дослідженні важливим аспектом є звернення й до питань державної інформаційної політики.

Інформаційна політика визначає умови, за яких реалізуються всі управлінські рішення та політична діяльність. Він забезпечує надійну концептуальну основу для вивчення широкого кола питань на національному та регіональному рівнях.

Державна інформаційна політика спрямована на формування стратегічного шляху держави в інформаційній сфері та управління цією сферою на рівні правового регулювання з метою забезпечення громадянам належного доступу до інформації, посилення можливостей і засобів її гарантування, використання, зміцнення безпеки, сприяння захисту інформаційних ресурсів, міжнародне співробітництво у цій сфері, рівноправне входження України у світовий інформаційний простір [133].

Загалом державна інформаційна політика – це діяльність із поширення та донесення інформації, яка служить інтересам держави та громадянського суспільства. Основоположними принципами інформаційної політики є задоволення та захист інтересів держави, громадянського суспільства та особи. Відтак для формування виваженої та оптимальної державної інформаційної політики, яка б ґрунтувалася на довготривалій стратегії, та її реалізації як комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів в цій сфері, необхідним є організація та функціонування такої системи інформаційної безпеки, складовими компонентами якої є як національні інтереси в інформаційній сфері, так і загрози та небезпеки цим інтересам, сама інформаційна безпека як базовий інструмент зі створення сприятливих умов для їх реалізації, розвинена система її забезпечення (суб'єкт управління), а також внутрішнє та зовнішнє середовище.

Інформаційна безпека організовується комплексом заходів, що належать до системи забезпечення національної безпеки України. Сюди відноситься сукупність державних органів, громадських організацій, посадових осіб та

окремих громадян, що мають повноваження та професійну відповідність на діяльність в цій сфері.

Центральну роль в цьому процесі відіграє цілеспрямована й правильно побудована державна інформаційна політика, що є особливою формою вираження національної політики безпеки. В комплексі вагому роль відіграє діяльність органів влади, що спрямована на створення механізму ефективного правового регулювання загальної стратегії та процесу нарощення інформатизації, а також існує як засіб закріплення та реалізації напряду становлення в країні інформаційного суспільства.

У загальному розумінні інформаційна безпека являє собою сукупність інтересів і потреб усіх соціальних суб'єктів. Серед ключових факторів її становлення виокремлюють чинники військової сфери, що пов'язуються зі станом боєготовності військових підрозділів, наявність збройних конфліктів, загальна стратегія та мобілізаційні можливості; кількість військових союзників; професійність особового складу армії, розміри бюджетних витрат, загальний стан військової стратегії і воєнної доктрини; а також фактори невоєнного ґатунку: тут виокремлюють природно-економічні умови, геополітичне становище та геостратегічну інфраструктуру, соціальні фактори (життєвий рівень, культурні, етнічні, демографічні характеристики); стан та рівень інформаційної безпеки держави.

Державна інформаційна політика формується під впливом економічних, політичних, інформаційних, культурних і глобальних факторів, що визначають динаміку інформаційних процесів у суспільстві. Вони також визначають рівень інформаційної конфліктності в глобальному інформаційному просторі та прийняття заходів національної безпеки особистості та суспільства.

Інтереси держави в інформаційній сфері визначаються створенням умов для розвитку інформаційної інфраструктури України, реалізації конституційних прав і свобод громадян у сфері збору інформації та її використання для забезпечення недоторканності конституційної порядку, суверенітету та територіальної цілісності України, утвердження політичної, економічної та

соціальної стабільності, безумовного забезпечення законності та правопорядку, розвитку рівноправного та взаємовигідного міжнародного співробітництва на засадах партнерства [134, с. 24]. Для забезпечення інформаційної безпеки на основі врахування національних інтересів України в інформаційній сфері необхідно сформулювати постійні стратегічні завдання внутрішньої та зовнішньої політики держави [184, с. 79].

Одним із пріоритетних завдань державної інформаційної політики є створення сприятливих умов для формування, розвитку, модернізації та використання національних інформаційних ресурсів, інфраструктури та інформаційно-телекомунікаційних технологій. Державна інформаційна політика має сприяти розвитку внутрішнього ринку інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій. Важливе місце в державній інформаційній політиці відводиться нормативному регулюванню функціонування міжнародних інформаційних систем в Україні, а також електронних і друкованих ЗМІ.

Державна інформаційна політика займає центральне місце в системі регулювання соціальних і політичних відносин. Нині й з початку військової агресії й вторгнення російських військ у 2014 р. ми спостерігаємо постійну трансформацію державної інформаційної політики, її правове удосконалення, де окрема увага приділяється інформаційній безпеці.

З початком інформаційної війни проти України відсутність цілісної та системної інформаційної політики в нашій державі призвела до того, що сьогодні Україна змушена проводити оборонну інформаційну кампанію, щоб протидіяти інформаційним викликам і загрозам з боку росії. Про це, зокрема, йдеться у Стратегії національної безпеки України, де наголошується, що реальними загрозами національній безпеці України є агресивні дії росії, зокрема інформаційно-психологічна війна, приниження української мови та культури, фальсифікація української історії, формування масової комунікації шляхом створення альтернативної реальності, спотвореної інформаційної картини світу [21, с. 52].

Удосконалення державної інформаційної політики щодо забезпечення інформаційної безпеки України в умовах гібридної війни, окрім нормативно-правових та інституційних приписів, передбачає також використання можливостей громадянського суспільства [153, с. 84].

Державна інформаційна політика в особливих умовах (якими на сьогодні є воєнний стан, а також безперервна інформаційна гібридна війна) є абсолютно необхідним елементом системи державної інформаційної політики у тих випадках, коли різкі зміни в системі суспільно-політичних відносин не завжди передбачувані, можуть викликати реальну небезпеку порушення існуючої стабілізаційної рівноваги і деструктивних політичних чинників, що забезпечує збереження цілісності соціальної системи. Через інформаційну політику держава забезпечує захист в інформаційній сфері, що призводить до початку інформаційного протиборства і стосується інформаційної безпеки інформаційних воєн. Вагому роль у цьому процесі може відігравати контрпропаганда, що змістово може відобразитися у розробці державних стратегій в інформаційній та безпековій сфері. Інформаційна безпека – це «захищений стан інформаційного простору, що забезпечує його створення і розвиток в інтересах громадян, організацій і держави. Цей стан інфраструктури системи, при якому інформація використовується суворо за призначенням і не робить негативного впливу на систему при її використанні, а також виключається або суттєво ускладнюється порушення таких її властивостей, як секретність, цілісність і доступність» [163, с. 43].

Збалансована інформаційна політика є невід'ємною частиною системи управління в умовах переходу від індустріального суспільства до інформаційного. Інформаційна політика визначає умови, за яких реалізуються всі управлінські рішення та політична діяльність. Державна інформаційна політика є міцною концептуальною основою для розгляду багатьох питань на національному та регіональному рівнях [235, с. 122].

Інформаційна політика – це сукупність усіх законів, правил і державної політики, які заохочують, перешкоджають або регулюють створення,

використання, зберігання, доступ, передачу та поширення інформації. У більш широкому розумінні інформаційна політика включає три основні напрями:

- урядове виробництво та розповсюдження інформації – включає державне фінансування досліджень і розробок, а також державне виробництво інформації, такої, як економічна статистика, розповсюдження адміністративних законів і рішень, культурних матеріалів тощо;

- розвиток, регулювання та використання інформаційної інфраструктури – це включає такі питання, як регулювання телефонії та мовлення, інфраструктура для шкіл та бібліотек, безпека та цілісність інфраструктури тощо;

- інституційно-правова інфраструктура – включає участь держави в міжнародних договорах та організаціях, правила конфіденційності, антимонопольну політику, політику безпеки та інтелектуальної власності [153, с. 84].

Державна інформаційна політика є важливою частиною зовнішньої та внутрішньої політики країни та охоплює всі сфери суспільного життя. Основним завданням державної інформаційної політики щодо забезпечення національними інформаційними ресурсами є створення необхідних економічних і соціально-культурних умов, а також правових і організаційних механізмів для формування, розвитку та забезпечення ефективного використання національних інформаційних ресурсів у усі сфери життя і діяльності громадян, суспільства і держави. Інформаційну політику можна розділити на два її основні аспекти. Перший – технологічний, тобто розвиток різних комунікаційних систем поширення інформації, другий – змістовний, тобто поширення самої інформації. До пріоритетних завдань державної інформаційної політики слід віднести створення сприятливих умов для формування, розвитку, модернізації та використання національних інформаційних ресурсів, інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури та технологій. Державна інформаційна політика має сприяти розвитку внутрішнього ринку інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій

[251, с. 192]. Важливе місце в державній інформаційній політиці має відводитися нормативному регулюванню функціонування міжнародних інформаційних систем в Україні, а також електронних і друкованих ЗМІ. Необхідно гарантувати вільний потік інформації та конституційне право громадян на її пошук, отримання, виробництво та поширення. Проблема визначення засад захисту від зовнішніх впливів на внутрішньополітичну ситуацію в Україні в державній інформаційній політиці стає все більш актуальною [235, с. 120].

Суб'єктами інформаційних повідомлень є: громадяни України, юридичні особи, держава. Відповідно до Закону України «Про інформацію» інформаційними відносинами можуть бути також інші держави, їх громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства. Від імені держави виступають: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення та Держкомтелерадіо України. Предметом інформаційних повідомлень є: задокументована або оприлюднена інформація про події та явища у сферах політики, економіки, культури, охорони здоров'я, а також у соціальній, екологічній, міжнародній та інших сферах. Об'єктом інформаційної політики є сфера національної інформації з усіма її складовими.

З початком розв'язання гібридної інформаційної війни великі зусилля були спрямовані на оновлення законодавчої бази щодо нового вектору формування інформаційної політики держави. У розрізі нормативно-правового забезпечення та регулювання значним досягненням в цьому напрямі стало затвердження Указом Президента рішень Ради Національної безпеки та оборони: зокрема, «Про Стратегію кібербезпеки України» – Указ Президента України від 15 березня 2016 року № 96/2016 [14]; затвердження Доктрини інформаційної безпеки України – Указ Президента України №47/2017 від 25 лютого 2017 року [271], і пізніше, у 2021 р., затвердження і уведення в дію Стратегії інформаційної безпеки [272]. Саме цими основоположними

документами визначаються пріоритетні цілі й завдання в сфері інформації та інформаційної політики.

Так, Стратегія кібербезпеки України, що визначає кіберпростір як окрему сферу впливу із застосуванням сучасних інформаційних технологій, називає в якості пріоритетно-вразливих сфер, що підпадають під можливості такого впливу і ймовірної загрози втручання економічну, науково-технічну, інформаційну сфери, а також область державного управління, оборонно-промисловий і транспортний комплекси, загалом інфраструктуру електронних комунікацій, сектор безпеки і оборони. Саме ці сфери діяльності належать до критичної інфраструктури країни та є потенційно вразливими. На них, в першу чергу, може спрямовуватися вплив для завдання шкоди та виведення з ладу інформаційних систем і мереж. Так само інформаційно-комунікаційні технології можуть використовуватися для здійснення терористичних актів, зокрема шляхом порушення штатних режимів роботи автоматизованих систем керування інформаційними процесами. Особливого поширення набувають різного роду хакерські атаки в мережі інтернет, що мають на меті проникнення в інформаційні системи, крадіжку або пошкодження інформації чи іншу диверсію [269].

У прийнятій Стратегії кібербезпеки вперше визначено принципи та окреслено головні напрями щодо її забезпечення в сучасних умовах загроз та з урахуванням пріоритетності національних інтересів України. Так, головними принципами забезпечення кібербезпеки визначено наступні:

- верховенство права і повага до прав та свобод людини і громадянина;
- дотримання національних інтересів України;
- відкритість, доступність та захищеність кіберпростору; широка співпраця з громадянським суспільством щодо забезпечення кібербезпеки та кіберзахисту;
- вжиття адекватних заходів кіберзахисту щодо реальних та потенційних загроз;

- пріоритетність запобіжних заходів; невідворотність покарання за вчинення кіберзлочинів;
- розвиток та підтримка вітчизняного наукового та науково-технічного й виробничого потенціалу;
- міжнародне співробітництво у сфері кібербезпеки з метою вироблення спільних стратегій щодо протидії кіберзагрозам, консолідація зусиль щодо розслідування й запобігання кіберзлочинам, недопущення використання кіберпростору в протиправних та воєнних цілях [269].

Іншим важливим документом в питанні інформаційної політики та безпеки є Стратегія інформаційної безпеки, прийняття якої у жовтні 2021 р. замінило дію Доктрини інформаційної безпеки, що діяла впродовж 2016–2021 рр. В межах Стратегії інформаційна безпека тлумачиться як складова частина національної безпеки, і має на меті формувати ефективну систему протидії поширенню негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивна пропаганда, інші інформаційні операції, несанкціоноване розголошення, використання та порушення цілісності інформації з обмеженим доступом. Реалізація Стратегії розрахована до 2025 р. Серед глобальних викликів і загроз – технології гібридної війни проти України, включаючи моделі та механізми інформаційного втручання; соціальні мережі як суб'єкти впливу в інформаційному просторі; недостатня медіакомпетентність (медіакультура).

Натомість перелік викликів і загроз національного гатунку набагато більший і майже всі вони пов'язані із загрозами з боку російської федерації, зокрема це інформаційний вплив на населення України, особливо на тимчасово окупованих територіях; відсутність цілісної системи реагування на дезінформаційні кампанії; несформованість системи стратегічних комунікацій; недостатній рівень інформаційної культури суспільства у протидії маніпулятивним та інформаційним впливам. Разом з тим, однією із стратегічних цілей є забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності. Досягнення цієї цілі є

можливим шляхом «виконання таких завдань: забезпечити всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України; сприяти розвитку українського кіно-, теле- та радіовиробництва, особливо у співпраці з європейськими країнами, у тому числі створенню якісного та сучасного кіно- та медіа-контенту для дітей та молоді; Підтримка місцевого книговидавництва» [272]. Тобто тут мовиться фактично про національний масовокультурний продукт, який має ґрунтуватися на національних культурних цінностях.

З метою своєчасного виявлення і протидії загрозам національної безпеки, а також оцінки ризиків і здатності функціонування держави і суспільства за таких умов було розроблено і затверджено Указом Президента України систему національної стійкості, яка являє собою «комплекс цілеспрямованих дій, методів та механізмів взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, інститутів громадянського суспільства, що забезпечують безпеку та безперервність функціонування основних сфер життєдіяльності суспільства і держави до, під час і після настання кризової ситуації» [268]. Серед базових елементів, функціонування яких має бути забезпечене системою національної стійкості, – функціонування системи державних органів, їх інституційна стійкість; захищеність об'єктів критичної інфраструктури, функціонування державної системи цивільного захисту, а також суспільна стійкість, зокрема, до інформаційних впливів [268].

У контексті прийнятих законодавчо-нормативних актів, що сприятимуть подальшому формуванню інформаційної політики, визначено основні засади розвитку демократії та урядування, оскільки питання інформаційної безпеки постає одним із актуальних для розбудови та функціонування відповідної інформаційної інфраструктури, що вимагає законодавчого регулювання даних питань.

Актуальними пріоритетами/цілями довгострокового характеру, досягнення яких дійсно спричинить якісні зміни в інформаційному просторі держави, можуть бути наступні:

- адаптація законодавства, що регулює інформаційну сферу та інформаційні відносини, до реалій гібридного протистояння;
- розробка нової функціональної моделі медійного середовища, що відповідає сучасному рівню розвитку українського суспільства;
- створення ефективної інформаційної політики держави щодо окупованих територій та лінії розмежування;
- розвиток медіа та цифрової освіти на всіх рівнях;
- реформування системи інформаційного позиціонування України на міжнародній арені в напрямку більшої гнучкості та ефективності;
- провести реформу внутрішньої комунікаційної діяльності держави та реформу урядового зв'язку;
- розвиток потенціалу стратегічних комунікацій як механізму протидії деструктивній інформаційній діяльності щодо України [70, с. 92].

Система органів державної влади і управління, будучи основним фактором, що регулює суспільні відносини в інформаційній сфері, поряд з основним і пріоритетним об'єктом зовнішньої агресії центральною ланкою забезпечення інформаційно-психологічної безпеки та основним інструментом відображення та припинення будь-яких посягань іноземних держав на суверенітет, територіальну цілісність і громадянську єдність суспільства, його цілі та життєво важливі інтереси.

Аналіз вивчення основних засад формування інформаційної політики в умовах гібридної війни в повній мірі впливає на необхідність зміни підходу до політики органів державної влади, які повинні продемонструвати максимальну здатність до інтеграції у відповідь на гібридні виклики. Пристосування до загроз гібридної війни вимагає від державних управлінців значного підвищення професійного рівня, що дасть можливість розробляти концепції оперативних відповідей у більш широкому спектрі можливостей та сприяти всебічній взаємодії між різними рівнями владних інституцій. В ході реформування організаційно-правових механізмів реалізації державної інформаційної політики та механізмів управління розвитком інформаційної інфраструктури

необхідно враховувати такі загальні тенденції, як глобалізація, конвергенція інформаційних і телекомунікаційних технологій, їх динамічний і масштабний розвиток та впровадження в усі сфери суспільного життя, розмежування державних управлінських і регуляторних функцій у сфері інформаційно-комунікативних технологій та покладання їх на окремі державні органи, децентралізацію та дерегуляцію влади, широке впровадження в управлінську діяльність сучасних управлінських методів, насамперед стратегічного управління, державного менеджменту, мережевого державного управління тощо.

Розглядаючи динаміку культурної політики, слід зазначити, що культурну політику в сучасній Україні можна охарактеризувати як політику перехідного типу, головним суб'єктом якої є держава. У щорічних посланнях Президента до Верховної Ради України наголошується особлива важливість розвитку культури та ефективної культурної політики в модернізації України та консолідації суспільства в цілому, формулюються її основні концептуальні засади [104].

Основною метою культурної політики в демократичному суспільстві має бути забезпечення вільного доступу та активної участі всіх громадян у культурному житті. Крім того, культурна політика має забезпечувати розвиток культури як частини розвитку суспільства в цілому та як частини світового культурного процесу. І, нарешті, головна мета – збереження самобутності національних культур. Фактичні цілі, закладені в поняття культурної політики, як правило, впливають із суто політичних цілей і пріоритетів державної політики в цілому [161, с. 33].

Останнім часом дещо змінюється конфігурація щодо залученості недержавних акторів до реалізації культурної політики. З'являються незнані раніше суб'єкти культури, діяльність яких пов'язана з недержавними формами культурно-дозвіллевої діяльності, креативних індустрій, задоволенням нових потреб молодіжної сфери тощо. Формуються сучасні конкурентоспроможні культурні структури (компанії, підприємства, культурні центри, дирекції свят і

фестивалів тощо), які відкривають нові шляхи вдосконалення культурної діяльності в суспільстві. Суттєві зміни відбуваються в системі художньої культури, в художньому житті суспільства. Виникають нові стосунки між головними акторами цього процесу, між митцем, творчими об'єднаннями, публікою, критикою, державою та громадськістю. У процесі становлення нового культурного способу життя, насиченого національним змістом і постмодерністськими інноваціями, змінюються смаки, уподобання та критерії оцінки явищ культури та мистецтва. На перший план висуваються критерії мистецтва, естетичної довершеності, новаторства, авангарду, народності. Українська культура нині переживає період оновлення, національного утвердження нових цивілізаційних цінностей. Ідея національно-культурного відродження стимулює появу нових течій у культурному просторі України, а саме:

- формування тенденцій посилення уваги до культури, її гуманізації та демократизації сфери культури;
- розширення культурного простору України, поява нових тем і центрів культурного життя;
- виникнення недержавних культурницьких структур (фірм, малих підприємств, дирекцій свят, фестивалів);
- відродження й розвиток культур національних меншин України;
- активізація культурного життя в регіонах;
- утворення та розвиток міжнародних культурних зв'язків, зміцнення престижу української культури у світі [161, с. 33].

Децентралізація державного управління, що почала здійснюватися поетапно у всіх сферах центральних та місцевих органів влади, безперечно позначилася й на сфері культури, де вона має здійснюватися на основі послідовної демократизації всієї системи управління. Одним із доцільних варіантів, на нашу думку, є заміна системи державного управління у сфері культури на державне публічне управління, в якому головну роль відіграватиме громадськість: громадські, неурядові організації – творчі об'єднання, фонди,

спілки митців, національно-культурні центри тощо. У такій адміністративній моделі публічні структури мають пріоритет у виробленні державної політики та управлінських рішень, а органи державної влади та державного управління залишаються виконавцями рішень, прийнятих демократичним шляхом. Суттєвою перевагою державного управління у сфері культури є залучення до управлінської діяльності максимальної кількості громадян, підвищення інтересу суспільства до проблем розвитку сфери культури та сприяння реалізації конституційного права людини на участь в управлінні, що значно прискорює їх демократизацію [161, с. 34].

Загалом держава за допомогою організаційно-правового механізму, системи інституційного забезпечення має створити належні умови для розвитку культурного середовища, здатного об'єднати та підвищити впевненість української нації, що дозволить переформувати політичний дійсності за принципами демократії та високої моралі. І саме інституційна складова державної культурної політики має забезпечити реалізацію відповідної політики та стати захисним механізмом на шляху поширення культурного продукту, спрямованого на розкол українського суспільства та формування думки про його неповноцінність у концепціях «руського миру». Державне управління культурою – це інтегрований комплекс заходів і засобів державного контролю для імперативного та диспозитивного впливу на всю мережу відносин, об'єктом якої певною мірою є культура [288, с. 19].

Під інституційним забезпеченням державного управління у сфері культури слід розуміти здатність влади реалізовувати ефективну політику, зокрема запроваджувати інновації та нові форми суспільних відносин, що досягається через ієрархію та впорядкованість відносин між різними інституціями у рамках реалізації єдиних цілей державної політики реформування сфери культури. Це означає, що інституціоналізація через наявність чітко визначених принципів і засад створює умови для того, щоб державні та недержавні інституції та структури могли солідарно формувати державну культурну політику, здійснювати адекватні програми фінансування

та підтримки, здійснювати моніторинг стану розвитку культури, визначати вектори її розвитку, запобігати погіршенню та деформації культурного середовища. Світовий досвід державного контролю за культурним розвитком країни дає змогу визначити базову модель, яка формує концептуальну основу модернізації державної культурної політики та державного управління у вказаній сфері. Це так звана модель раціональної бюрократії (Public Administration), основною ознакою якої є дихотомія між політикою та адміністрацією. Відповідно до цієї моделі державний апарат лише реалізує політичну волю еліти [288, с. 19].

Важливо також розуміти інтегрування проблематики державної політики в питанні стратегічних комунікацій як критично важливих чинників забезпечення інформаційної й гуманітарної безпеки суспільства та його стабільного розвитку. Стратегічна комунікація передбачає певний план дій, розроблений сценарій, реалізація яких має здійснюватися з використанням традиційних та інноваційних комунікаційних каналів, засобів та інструментів. Тому основне місце в теорії стратегічної комунікації посідає нарратив, який є її змістовним стрижнем – переконливим ходом дій, що забезпечує системність комунікаційного процесу та цілеспрямованого впливу, а методологічний інструментарій – органічним цілим і цілісним. взаємопов'язаний набір принципів, методів, технік, шляхів і засобів створення значень, ідей та повідомлень для переконання цільових груп [242, с. 161].

Особливу увагу слід звертати також на стратегічні нарративи, що ретранслюються головними акторами, що реалізують засади державної політики в інформаційній та культурній сферах. Адже стратегічні нарративи і метанаративи мають фігурувати на рівні державних засад культурної та інформаційної політик. У загальноприйнятому розумінні стратегічні нарративи – це засоби, за допомогою яких головні актори конструюють значення та смисли «великої політики» – як внутрішньої, так і зовнішньої, державної та корпоративної, публічної тощо. Цінність таких нарративів полягає в їх здатності поширюватися більш-менш безконфліктно. І, таким чином, вони організують

поведінку політичних акторів на основі прихильності до певних систем цінностей, які формують «тіло» конкретного наративу. Таким чином, стратегічні наративи є інструментами, за допомогою яких національні держави, корпорації, громадські та партійні структури тощо формулюють свої інтереси, цінності та прагнення відповідно до домінуючого напрямку світового культурно-інформаційного розвитку на тій чи іншій території [188, с. 30]. Справжня проблема наративів і нараторів (історій і нараторів), які мають на меті донести до іноземної аудиторії правду про свою країну, її політику, збройні сили, корпорації, культурні організації тощо полягає у тому, що вони часто демонструють неспроможність адекватно «перекласти» свої меседжі на мову наративів, типових для інших культур і народів. Але без такого адекватного «перекладу», з його недостатнім сприйняттям правда дійсно має всі шанси перетворитися на брехню. Незалежно від культури, до якої належать люди, вони засвоюють свої смисли та смисли цієї культури, здійснюють формування смислу у формі засвоєння різних наративів, історій, розказаних різними оповідачами [188, с. 32].

Метанаратив – це конструкція, схема, набір понять, ідей, символів, це не конкретний текст, це система координат, у якій написані тексти, навіть якщо завжди є окремі тексти, в яких велика розповідь, розкривається якнайшвидше або якнайповніше. Метанаратив – це не лише спосіб упорядкування доступної інформації з минулого, а й визначення того, що є важливим, а що не є важливим в історії — фактично, визначення компонента історичного наративу [242, с. 163].

Для суб'єктів публічного управління, які діють спільно у досягненні визначеної стратегічної цілі, ці наративи мають доповнювати, а не суперечити або суперечити один одному, відповідати очікуванням зацікавлених сторін і враховувати їх культурні, особисті, рольові, релігійні та структурні характеристики середнього рівня. Ці підходи лягли в основу визначення стратегічних наративів, які посідають чільне місце в стратегічній комунікації. Так, за В. Горбуліним, стратегічний наратив визначається як метанаратив, на

встановлення якого в цільових групах спрямована вся стратегічна комунікаційна діяльність [242, с. 168].

Наративи, враховуючи вищевикладене, є суттєвим стрижнем, методологічною основою стратегічної комунікації, заснованої на вірних переконаннях, реальності та комунікації через дії, на відміну від пропаганди як форми комунікації тенденційного або оманливого характеру, спрямованої на вплив на думки, емоції, ставлення або поведінку, від яких кожна група отримує вигоду (пряму чи опосередковану).

Таким чином, метанаратив у державному управлінні – це, в загальному розумінні, макронаратив про державу, її історію та перспективи розвитку, який є основою ідеології. Чіткий зв'язок між художньою літературою та ідеологією полягає в тому, що ідеологія проявляється в історіях про світ, у певній системі пояснення цього світу, його причинно-наслідкових зв'язків. Отже, можна припустити, що стратегічний наратив є своєрідним інструментом ідеології, де метою як першої, так і другої є певна суб'єктивізація, формування так званої «картини світу» – ментальної репрезентації держави. Використання стратегічного наративу можливе в усіх сферах суспільного життя, в яких держава вважає за потрібне досягти певного спільного розуміння процесів, ставлення до ситуацій чи подій і консенсусу [242, с. 169].

Головною цінністю стратегічних наративів є їх здатність пропагувати базові ідеї, організовувати, адаптувати та конструювати поведінку акторів на основі прихильності певним цілісним системам, які формують основу наративу та ідеології у відносно неконфронтаційному режимі. Тобто стратегічні наративи – це ті інструменти, які держави, корпорації, недержавні структури тощо використовують для формулювання власних інтересів і цінностей. Суспільне ідеологічне поле є складною системою, структурні елементи якої перебувають у певній ієрархії та взаємодії. Це середовище, де під впливом громадської думки та масової свідомості виникає суспільна ідеологія, це поле суспільної психіки. Суспільна ідеологія, у свою чергу, є багаторівневим утворенням, яке перетинається з ідеологічним полем глобальних цивілізаційних

цінностей. Тобто ідеологія держави має ґрунтуватися на національних цінностях, що визначають об'єкти, явища та їх властивості, які задовольняють потреби особистості, суспільства та держави для безпечного існування та поступального розвитку [242, с. 170].

На думку дослідників, питання відмінності стратегічної комунікації від пропаганди досі залишаються дискусійними, оскільки вони мають певну спільність результатів і цілей: вплив на свідомість/підсвідомість суспільства, а також майже ідентичні інструменти та складові (інформаційні, психологічні операції, тощо). Основна відмінність полягає в змісті і формі інформації, що використовується для здійснення впливу, і в орієнтації на об'єкт (одержувач інформації). Справа в тому, що стратегічна комунікація спрямована на конкретні цільові групи (визначаються певні групи людей), а пропаганда в основному спрямована на суспільство в цілому і на протиставлення іншим компаніям, наприклад «домашнім» і «зарубіжним». Г. Почепцов поділяє пропаганду на 1.0 і 2.0. Пропаганда 2.0 є покращеним варіантом пропаганди 1.0 і спрямована на підтримку «картини світу» за допомогою естетично візуалізованих методів (мистецтво, кіно), а 1.0 — вербальної естетики. Пропаганда 2.0 небезпечніша, тому що справжні ідеологічні цілі приховані, на відміну від 1.0, який є більш прозорим. Український стратегічний наратив не є тотожним «національній ідеї», це не конкретне повідомлення чи меседж, і тим більше не окремий текст, це насамперед непублічний посібник, як використовувати існуючий конструктор історичних міфів, різні підходи маркетингу та популярні ідеї, суспільне ставлення тощо, аби створити механізм продукування історій успіху, які будуть позитивно сприйняті як українською, так і іноземною аудиторією. На державу в процесі її розвитку покладено завдання підтримувати українських митців, представників культурно-мистецької, освітньої та наукової еліти, здатних генерувати ідеї у вигляді мистецьких, наукових і культурних продуктів і проєктів у рамках встановленої держави. кордонів системи координат, що може бути довгостроковим баченням майбутнього України [209, с. 177].

Таким чином, можемо підсумувати, що в умовах воєнного стану та безперервної гібридної війни, інформаційно-психологічних операцій та інтервенцій, що розгортаються в її межах, для збереження національної ідентичності, стабільності українського суспільства та його розвитку, вагомого значення набуває провадження державою культурної та інформаційної політики, оскільки ці сфери без перебільшення постають простором для поширення пропаганди та деструктивних ідей, спрямованих на розхитування української державності, суспільства та його цінностей. Інформаційний простір безпосереднім чином включає в себе циркулювання всіх культурних цінностей, артефактів, об'єктів і продукції масової культури, тому акцентування уваги саме на цих сферах має першочергове значення у розробці та впровадженні безпекових стратегій, що стосуються належного розвитку суспільства на засадах національних цінностей, інтересів, національно-культурної ідентичності та ін. Фактично інформаційна й культура політики виступають інструментами механізмів державного впливу на формування простору масової культури, і відповідно, від засад, на яких ґрунтуватиметься така політика залудить подальша стратегія розвитку культури, у тому числі сегменту масовокультурного продукту і креативних індустрій з позицій безпеки для суспільства.

Державна інформаційна та культура політика має будуватися на дієвих засадах, що включають механізми європейського та світового досвіду у протидії гібридній агресії з урахуванням сучасних засобів ведення гібридних війн, аби в довгостроковій перспективі сформувати ефективні моделі управлінської діяльності. Гуманітарна сфера українського суспільства, будучи стратегічним ресурсом забезпечення національних інтересів країни, створює і нарощує її духовний, інтелектуальний та економічний потенціал, в цілому виступає як культурний фундамент суспільства, як своєрідний генетичний механізм трансляції накопиченого соціального досвіду, завдяки якому стає можливою повномасштабна реалізація сутнісних сил людини, закладених в нього самою природою.

3.3. Практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів державного управління у процесі формування масової культури в Україні в умовах гібридної війни

Виклики і проблеми державного управління сфери культури, що були окреслені нами вище, накопичувалися протягом тривалого часу і виникли не раптово, але стали наслідками непродуманої і несистемної державної політики у цій царині і не лише в ній. Розв'язана проти України збройна агресія росією у 2014 р., період тимчасового притлумлення гарячої фази війни і нове повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 рр. в черговий раз актуалізували не лише гібридні війни і впливи, що ведуться проти України, у тому числі за допомоги інструментарію масової культури, але й той спектр проблематики, яка напряму пов'язується із гуманітарною безпекою суспільства та стає необхідним у боротьбі за національну свідомість та ідентичність. Тому зараз постає питання пошуків і впровадження дієвих механізмів державного управління і регулювання сфери національної культури, сегменту популярно-масового її формату, яка є найбільш доступною і поширеною серед масового споживача, що ретранслюється через численні засоби масової комунікації, інтернет, гаджети і т.д. Перебування частини суспільства в іншомовному (російському) інформаційному і масовокультурному середовищі і споживання цінностей російської пропаганди спричинилося до розмивання меж національної ідентичності, підміни базових понять, нав'язування пропагандистських міфологем тощо, які формувалися поза українським контекстом, нарративом і цінностями української держави і суспільства. Тому нині необхідно формувати дієві управлінські механізми для забезпечення функціонування україноцентричного нарративу в інформаційному і масовокультурному просторі, який здатен безпосереднім чином впливати на масову свідомість суспільства, національну приналежність, патріотизм тощо. Адже гібридизація, яка нині продовжується і активно застосовується в інформаційному середовищі, спрямована на ті ментальні, психічні структури,

які найлегше засвоюють цінності і установки, продуковані з популярної, масової культури.

Нині, у сучасному технологічному суспільстві інформація набуває стратегічного значення, що в свою чергу, вимагає перегляду розуміння інформації та інформаційних технологій у сфері соціально-економічного, політичного та соціокультурного життя. Комп'ютеризація суспільства здатна радикально змінити сучасне соціальне життя, в тому числі політичну сферу суспільства і структуру суспільних відносин. Особливу роль в умовах гібридної війни та розвитку інформаційного суспільства набуває державна політика в сферах культури та інформації й інформаційної безпеки, яку можна визначити як управлінську діяльність органів державної влади у сфері контролю над потоком інформації та забезпечення реалізації права населення на доступність інформації та інформаційних ресурсів, а також задоволення культурних потреб суспільства. У сучасному суспільстві право на доступність інформації набуває характеру фундаментального права, що передбачає необхідність формування відповідної державної політики в інформаційній сфері. Культура також належить до базових засад у розвитку людини і суспільства, забезпечуючи задоволення людиною базових культурних потреб.

Сучасна ситуація повномасштабної війни, воєнного стану країни та безперервної гібридної війни поставила на порядок денний перегляд загальних підходів до безпекової політики, у тому числі державної політики сфер інформаційного та культурного простору, які дещо недооцінювалися з точки зору впливу на суспільство й продукування деструктивних ідей, спрямованих на розкол суспільства й державності, розмивання цінностей й національно-культурної ідентичності. З огляду на це, необхідно відзначити, що головними пріоритетами державного управління у сфері культури мають стати ухвалення довгострокових та середньострокових державних програм культурного розвитку, а також формування сприятливої нормативно-правової бази для всіх, хто бере участь у культурному процесі: авторів, митців, продюсерів, інвесторів, спонсорів, меценатів, державних та неурядових і неприбуткових культурно-

мистецьких організацій, а також ЗМІ, які насправді є головними промоутерами культурного процесу і нових мистецьких творів та подій.

З метою вдосконалення державного управління у сфері культури, наприклад, дослідниками пропонується (і ми підтримуємо такі тенденції) започаткувати нові культурні практики та методи управління у створенні сучасних культурних закладів, таких як: Національний фонд інноваційної культури України (фінансуватиме національні стратегічні культурні програми), Національне агентство з питань сприяння культурі України (поширення інформації про культуру України, їхні культурні цінності), Центр проектного менеджменту української культури (розробкою та реалізацією національних культурних проєктів), Національна академія менеджменту мистецтв і культурних індустрій (дослідження, професійна підготовка), Інститут культурних стратегій (дослідження культурних тенденцій та розробка стратегії) тощо. Окрім традиційних інструментів державного управління, таких як пряме адміністрування та бюджетне фінансування, ще один не менш важливий інструмент нової культурної політики, який потребує впровадження та є надзвичайно актуальним для демократичного суспільства, особливо в умовах інформаційної доби, – соціальний маркетинг [195, с. 159].

В інформаційні сфері для успішного протистояння гібридним загрозам слід виділити кілька основних напрямів цієї боротьби: уніфікація та гармонізація національного законодавства та міжнародних актів; наукові розробки в галузі створення сучасних технологій щодо виявлення та запобігання злочинним і терористичним впливам на інформаційні ресурси; створення спеціалізованих підрозділів у сфері протидії кіберзлочинності та кібертероризму; удосконалити міжнародне організаційно-правове співробітництво для боротьби з кіберзлочинністю та кібертероризмом; Удосконалення багаторівневої системи підготовки кадрів у сфері інформаційної безпеки [174, с. 138].

У цьому розрізі актуальним є затвердження Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 Стратегії національної безпеки, що визначає

основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Стратегія базується на трьох основних принципах державної політики у сфері національної безпеки: стримування – розвиток обороноздатності та безпекових можливостей для запобігання збройному нападу на Україну; стабільність: здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін середовища безпеки та підтримувати стале функціонування; взаємодія – розвиток стратегічних відносин із важливими іноземними партнерами на основі національних інтересів України [271].

Модернізація системи державного управління вимагає розробки нових концептуальних основ культурної та інформаційної політик, що є однією із стратегічних складових національної безпеки. Саме завдяки правильно створеній системі політики у сфері культури та інформаційної безпеки забезпечуються структурні, організаційні, змістовні, динамічні зміни в суспільстві, здатні протистояти зовнішнім впливам та агресії.

Інтенсивність розвитку технологій, а з цим і підвищення ролі інформаційної складової в багатьох процесах людської діяльності зумовили вирішальне значення останньої як інструменту маніпулятивного впливу для досягнення певних цілей. Тому саме в епоху інформаційних технологій поняття «гібридність» набуло нового змісту як істотної ознаки та ефективного засобу боротьби, ведення війни, яка відтепер розглядається як низка багаторівневих процесів, у тому числі впливів. Велике значення надається впливам на свідомість, психологічній обробці і «м'якій силі» (на перший погляд, непомітній) які, однак, впливають на ситуації в потрібному напрямку, приймають відповідальні рішення, можуть впливати на ціннісну матрицю суспільства.

Поширення численних зразків масової культури через електронної комунікації та мобільний зв'язок, постійне залучення значної частини суспільства до регулярного спілкування в соціальних мережах – усі ці чинники є стверджувальними для здійснення постійних маніпулятивних впливів, які виявляються в інформаційний простір з тією чи іншою метою, навіть через

масову культуру, яка трансліює певні цінності. Інформаційні війни насамперед спрямовані на зміну в потрібному напрямку особливостей суспільної свідомості та аксіосфери культури, стрижнем якої є управління інформаційними потоками. Результатом такого протиборства є зіткнення культурних пластів, що створює «нову інформаційно-пропагандистську антропологічну реальність» [99, с. 374].

За визначенням аналітиків, інформаційна війна – це узгоджена діяльність із використання інформації як зброї для ведення бойових дій, у якій основним стратегічним національним активом стає інформаційний простір, тобто інформація, інфраструктура мережевих та інформаційних технологій. За таких умов проблемою є не лише продукування численних фейків, «зливи» інформації (часто умисні), а й маніпуляції на рівні впливу на масову свідомість (які можуть бути як коротко, так і довготривалими), формування громадської думки, заохочення активних соціальних груп до певних дій/бездіяльності тощо. За таких умов значення специфічного чинника протидії набувають засоби державного регулювання поширення та споживання масової культури, особливо країною-агресором, яка активно пропагує цінності, засновані на деструктивному збуренні суспільства.

Проблема на теоретичному рівні вимагає складного поєднання різних підходів до реалізації культурної політики, серед яких можна виділити два основні підходи: традиційний структурно-інституційний підхід (його також називають системним або ресурсно-орієнтованим), коли йдеться про розгляд політичної культури крізь призму повноважень, що здійснюються державними та місцевими органами влади, а іноді державними та функціональними адміністративними органами, пов'язані з більш сучасною концепцією існування політико-культурного процесу. Справді, йдеться про існування двох парадигм державної культурної політики, названих «патерналізмом» і «партнерством», жодна з яких, очевидно, не існує в «чистому» вигляді, а складові елементи якої перебувають у постійній взаємодії. Більш детально ми розглянули їх у попередніх розділах дисертації.

Відповідно до першого з цих підходів, який відповідає так званій «французькій», або «патерналістській» моделі державної культурної політики, другий є результатом дії державних інститутів (парламенту, уряду) із застосуванням певних адміністративних процедур. В історичній ретроспективі європейські країни такого типу використовували різні комбінації інституційних принципів (пов'язаних із структурою системи органів управління культурою) культурної політики, найважливішими з яких були централізація та децентралізація. Поняття децентралізації, яке частіше визначають як форму організації державної влади в процесі реалізації культурної політики, можна трактувати двояко, а саме: функціональну (або технічну) децентралізацію через відокремлення певних типів культурної спадщини; діяльність і створення спеціальних державних інституцій, відповідальних за управління певними послугами у сфері культури («децентралізація через послуги», наприклад, шляхом організації діяльності на місцях у сфері театру та музики чи виставкових обмінів) та територіальна (або політична) децентралізація, що характеризується як офіційне визнання державою повноважень компетентних децентралізованих органів влади приймати рішення, включаючи делегування певних повноважень у справах культури місцевим представникам на основі правової системи.

Перший шлях більш характерний для країн Північної Європи, тоді як другий тип децентралізації став більш характерним для країн Західної Європи, які, однак, суттєво відрізнялися залежно від територіального устрою країни. В об'єднаній Франції, наприклад, були створені регіональні дирекції з питань культури, які підпорядковувалися головному офісу, тоді як у Швеції та Данії деякі повноваження були передані місцевим виборним органам, але відповідальність за найважливішу культурну політику залишилася за державою. У країнах із федеральним адміністративним устроєм, таких як Німеччина, Бельгія, Австрія та Швейцарія, повноваження щодо прийняття рішень у питаннях регіональної культурної політики покладалися повністю на

муніципальну адміністрацію, тоді як органи державної влади виконували допоміжні або підлеглі координаційні функції [104] .

Середовище масової культури, сформоване новими комунікаційними технологіями, що визначають його семантичні поля, активно увійшло в процес символічного конструювання реальності, де інструментами є культурні цінності і архетипна матриця суспільства, які дозволяють формувати/нав'язувати нові смисли та їх інкорпорувати в колективну свідомість з урахуванням врахування духовно-ментальної складової.

Масова культура у XXI ст. як в Україні, так і в усьому світі переживає процес трансформацій, орієнтуючись на розвиток інформаційних технологій цифрового суспільства, коли відбувається перехід від індустріального до постіндустріального стану розвитку. Відбуваються глибокі зміни, що супроводжуються кризою традиційних духовних цінностей та ідеалів. Ці процеси, у свою чергу, сприяють інтенсивному виробництву та споживанню уніфікованого маскультурного продукту. Активність цифрових інформаційних процесів настільки значна, що ми можемо спостерігати постійне активне використання традиційних елементів локальних культур усіх держав, «втиснення» їх у єдиний стандарт масової культури. Україна стоїть перед викликом розмивання культурних цінностей та культурно-інформаційних маркерів держави, особливо цей процес посилюється в умовах гібридної війни. Сьогодні масова культура пронизує майже всі сфери суспільства і становить його єдиний семіотичний простір [59, с. 54].

В умовах перенасичення потоків інформації та збільшення каналів і засобів її розповсюдження інформаційні війни стають звичним інструментом впливу на різноманітні політико-економічні процеси та явища з метою досягнення певних цілей, у яких часто використовуються інструменти впливу масової культури. Отже, індустрія масової культури має значний вплив на економічну ситуацію в країні, розвиток цифрового суспільства, культурну політику та національну безпеку України. В умовах гібридної війни актуальним є питання збереження притаманних народу країни національних цінностей,

матеріальних, духовних та інтелектуальних надбань і досягнень, які лежать в основі їх існування та матеріально-морального розвитку та мають визначальний вплив на формування системи національних інтересів і цілей, є їх базовим компонентом і основою національної безпеки [75, с. 718–720].

Масова культура постає феноменом глобальної гібридної війни як новітнього міжнародного протистояння, що виникає в умовах сучасної геополітичної системи, боротьби за переваги та вплив, що ведеться силами держав, їх коаліцій та недержавних акторів [48, с. 493]. Відтак масову культуру необхідно включати в орбіту державної культурної політики та безпекових стратегій як засіб гнучкого впливу у протидії гібридній агресії та інформаційним війнам. Наприклад, Сучасні реалії України свідчать про неефективність методів офіційного спростування представниками влади тієї чи іншої інформації, що надходить у ЗМІ. Звідси випливає необхідність вжиття заходів щодо активної протидії інформаційним кампаніям проти України, використовуючи наступальні інформаційні операції з використанням засобів масової культури, наприклад такими, як «мем-технології» [106, с. 200].

Трансформація сучасного українського суспільства в процесі загальнодержавного курсу на інформатизацію та побудову цифрового суспільства обумовлює вирішення та подолання комплексу соціально-економічних і політичних проблем. Одним з головних ресурсів, що є необхідним для їх вирішення, є цифрові (електронні) стандарти діяльності, закладені в цьому процесі. Особливо важливого значення набуває реалізація процесів цифровізації управлінських рішень щодо формування і розвитку національної масової культури. Проте на сьогоднішній день в законодавчому полі не прописані чіткі механізми реалізації державної політики в сфері національного сектора масової культури [90], як, власне, і реалізація цифрового механізму її здійснення. До прийняття відповідних управлінських рішень, на нашу думку, повинні долучитись: Верховна Рада України (профільні комітети), Офіс Президента (департаменти з питань гуманітарної, внутрішньої, інформаційної політики), Кабінет Міністрів України з відповідними

профільними міністерствами та інші зацікавлені ЦОВВ). Держава повинна сприяти створенню якісних умов для розвитку та конкурентоспроможності національного сектора масової культури, підвищення естетичної якості культурних продуктів, що відносяться до масової культури, залучення цього сектору культури до процесів реалізації державної культурної політики, поширенню і популяризації інформації про Україну та її культуру поза межами країни (фактично створення сучасного українського культурного бренду), що загалом сприятиме зміцненню культурно-інформаційного й аксіологічного поля в контексті посилення інформаційних війн та інтервенцій.

З метою удосконалення управлінських механізмів видається можливим впровадження у державну управлінську практику рефлексивну модель організації системи державного управління, яка забезпечить інформаційну безпеку в умовах інформаційно-психологічного протистояння, що дозволить системно впливати на інформаційну безпеку України та забезпечувати системно-інституційної поведінки суб'єктів інформаційної безпеки для запобігання негативним зовнішнім інформаційно- психологічним впливам [100, с. 17–18].

Протягом останніх років у сфері креативних індустрій та виробництва масової культурної продукції не склалося сприятливих умов внутрішнього ринку культурних індустрій для національних виробників національного культурного продукту, оскільки були відсутні протекціоністські заходи щодо національного культурного продукту, суттєво ускладнюються умови розвитку внутрішнього культурного виробництва. Важливими кроками щодо стимулювання підприємницької діяльності у сфері культурних індустрій є запровадження системи страхування цього виду підприємницької діяльності, а також створення системи кредитування лояльності. У більшості європейських країн сектори культури та мистецтва традиційно користуються значними податковими пільгами, що пояснюється специфікою творчої роботи та особливою соціальною важливістю культурного продукту [220, с. 56].

Задля розробки і впровадження ефективних механізмів державного управління сегментом масовокультурного формату на сучасному етапі необхідно пам'ятати, що національна культура – це своєрідна єдність історично змістовних традицій та інновацій сьогодення, це коректне поєднання змісту і суті минулого з розвитком сучасності. Враховуючи те, що у вузькому значенні слова, культура – це сфера духовного життя людей, то у більшому загальному розумінні – це розвиток її духовної складової. В сучасних умовах відбувається теоретичне переосмислення культурного розвитку, з урахуванням інформаційної складової, гібридних впливів і т.д. Так, на думку дослідника С.Гололобова, культурний розвиток України як безперервний процес позитивних якісних змін являє собою поєднання етнічної культури в якості базису із загальнолюдськими цінностями в межах глобалізації, з метою реалізації вітчизняної національної ідеї за рахунок громадсько-державної підтримки галузі культури. Особливість і відмінність цього твердження, на думку автора, полягає у тому, що в основному культурний розвиток розглядався як збереження та популяризація етнічної, традиційної культури без урахування сучасних глобалізаційних процесів. В авторському визначенні, окрім цієї відмінності, простежуються дві головні думки: 1) оскільки сфера культури пронизує усі інші суспільні сфери, від рівня культури громадян залежить успішність реалізації національної ідеї; 2) культурний розвиток можливий не за умови адміністративних методів управління, а за умови громадсько-державного соціального партнерства. Головних напрямів, що забезпечують культурний розвиток, окреслюється чотири: збереження історико-культурної спадщини; забезпечення вільного доступу до існуючого культурного надбання; сутнісний та змістовний розвиток творчого потенціалу спільноти; створення умов для існування культурного різноманіття у сучасних суспільних спільнотах [44, с. 45].

Погляд на те, як державна культурна політика проводиться перед обличчям загроз і гібридних воєн, з розумним обґрунтуванням припускає, що, подібно до таких країн, як Італія та Франція, а також деякі постсоціалістичні

країни (Болгарія, Чехія), Україна також повинна підтримувати досить сильну позицію держави у сфері культури, при цьому вдосконалювати надання державних послуг, у тому числі адміністративних, у сфері культури із залученням державних адміністрацій та приватних юридичних осіб до виконання функцій та спеціальних повноважень. Культурна політика країни має й надалі реалізовуватися в рамках централізованої ієрархічної системи управління за участю органів місцевого самоврядування на основі законів та інших нормативно-правових актів. При цьому очевидним є використання категорій і термінів поняття політичного процесу, характерного для так званих «американської» та «британської» моделей культурної політики, яку також називають «ринковою» [104].

Повна відмова від централізованого державного регулювання культурної сфери вважається недоцільною для України, але це не означає відмови від засад і позитивних аспектів концепції культурно-політичного процесу. Для цього необхідна норма для культурно-мистецької сфери, закріплена у Статті 38 Конституції України про участь громадян в управлінні справами держави, у зв'язку з чим основною проблемою державної політики у сфері культури має стати реалізація публічного характеру управління, що полягає у відмові від державної монополії на вирішення всіх глобальних питань розвитку культурного життя та участі у ньому громадян і громадських структур нарівні з органами державної влади.

Основний Закон України «Про культуру» не визначає державної політики у сфері культурного розвитку, хоча попередні проекти цього закону спочатку передбачали її закріплення як «сукупності принципів і норм, якими держава керується у своїй діяльності щодо збережених, розвитку та розповсюдження культури, а також ряд дій, спрямованих на досягнення конкретних культурних цілей» [90]. Звісно, таке «продержавне» визначення не відповідало потребам сучасного регулювання культурного простору, але абсолютна його відсутність, безумовно, не є позитивною рисою, хоча водночас слугує доказом невизначеності у цьому питанні.

Стаття 3 Закону України «Про культуру» регулює принципи та пріоритети культурної політики країни. Серед них: визнання культури одним із головних чинників ідентичності українського народу; гарантувати свободу творчості, захист прав інтелектуальної власності, авторського права та суміжних прав; охорона та збереження культурної спадщини як основи культури тощо [90]. Незважаючи на важливість і концептуальну цінність цих положень, їх узагальненість і декларативність ускладнюють визначення їх як спеціальних інституційних та операційних стандартів для визначення й реалізації державної культурної політики, якої реально потребує українська культура. Ще одним недоліком правового регулювання є відсутність чітко сформульованих цілей державної культурної політики у сфері культури, оскільки вони не тотожні її принципам чи пріоритетам. Якщо останню розглядати переважно як діяльність, то під її цілями слід розуміти дії, спрямовані на кінцевий результат у функціонуванні системи. З урахуванням намічених цілей цієї державної політики визначаються її завдання. Основна вимога до їх офіційного оголошення – відповідність тенденціям розвитку культури [104].

Особливої актуальності нині варто приділяти сектору креативних індустрій. Згідно з класифікацією ЮНКТАД – Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), органу Генеральної асамблеї ООН, до креативних індустрій відносяться: традиційна культура – творчі ремесла, декоративне-прикладне мистецтво, фестивалі; культурні пам'ятки – бібліотеки, археологічні пам'ятки, музеї, виставки; аудіовізуальні медіа – кінематограф, телебачення, радіомовлення; медіа – програмне забезпечення, відеоігри; дизайн – мода, графічний дизайн, промисловий дизайн, дизайн інтер'єру; креативні послуги – культурні і цифрові послуги, реклама; образотворче і сценічне мистецтва [124, с. 112–117].

Результативними та успішними на сьогодні можуть вважатися ті реформи державного управління, в результаті яких не просто удосконалюються окремі функції або процеси, але, що особливо важливо, формується якісно нова

система взаємодій суб'єкта й об'єкта управління. Наразі українська культурна сфера потребує не стільки збільшення бюджетних коштів, скільки суттєвого підвищення ефективності управлінських процесів за рахунок впровадження стратегічної методології управління, яка передбачає постійну трансформацію підходів до процесів економічного та соціального управління, значні зміни в організації функціонування суб'єктів господарювання, секторів у цілому.

Стратегічна роль держави у сфері культури реалізується через політичні, організаційні, правові та фінансові функції. Основними інструментами управлінського впливу виступають національні та регіональні законодавчі акти, перспективні програми розвитку та система бюджетного фінансування. Підкреслимо, що роль і значення перелічених елементів у процесі управління сферою культури постійно змінюється.

Таким чином, в Україні зберігається провідна роль органів державної влади, які визначають культурну політику та несуть основний тягар фінансування важливих культурних проєктів та об'єктів. Очевидно, що стратегічний вектор державної культурної політики має визначатися на основі міжнародного досвіду, з урахуванням основних рекомендацій на рівні як державних, так і недержавних організацій з метою інтеграції національної культурної сфери у світовий гуманітарний простір. Таким чином, питання самобутності української культури лежить в основі оптимальної моделі української культури, яка передбачає інтеграцію країни в систему світової культури на правах рівноправного учасника культурних процесів [287].

Основним напрямком діяльності національних ЗМІ має бути ідея формування та підтримання національної ідентичності, що передбачає включення національних цінностей та національної культури у внутрішній світ громадян. Національна ідентичність – спосіб віднесення людини (групи людей) до певної етнічної спільноти на основі усвідомлення таких ознак, як спільність походження, історична доля, культура, комплекс свідомості та стереотипи поведінки. Водночас національна ідентичність є не вродженою рисою, а наслідком соціального виховання, а цілісність національної ідентичності сприяє

консолідації суспільства [202, с. 14–15].

Культура є не лише якоюсь відокремленою сферою суспільного життя, вона пронизує всі сторони буття суспільства, впливаючи на його фундаментальні засади. Проектування та реалізація культурної політики має спиратися, з одного боку, на ті об'єктивні закономірності, котрі лежать в основі реальних культурних процесів, з іншого боку, формування культурної політики неможливе без глибокого вивчення та розуміння процесів самоорганізації, властивих культурній підсистемі. З урахуванням особливостей цієї системи, найбільш значущою проблемою управління сферою культури є реалізація ідеї розвитку як взаємозв'язку, детермінованих зовнішніми факторами та процесами самодетермінації.

Нова культурна політика на сучасному етапі має визначати свої пріоритети, серед яких слід зазначити такі: поєднання централізації та децентралізації в управлінні сферою культури, створення умов для вільної діяльності різних суб'єктів культур культурної політики; повернення у культурне життя держави культурної спадщини для відновлення духовності та моральності суспільства; створення за допомогою державних структур необхідних умов для вільного вибору культурних цінностей та видів творчості в соціокультурному розвитку людини.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що оптимальна модель управлінської структури ґрунтується на таких засадах: функціонування організаційно-управлінських структур з мінімальною системою керування зверху, що потребує суттєвого посилення місцевого управління, де безпосередньо взаємодіють з населенням; надання більшої самостійності органам культури на регіональному рівні, для яких необхідною є свобода вибору методів та форм роботи, що забезпечують найефективніші шляхи взаємодії з різними організаціями, установами, недержавними комерційними структурами задля вирішення проблем культури.

Механізми культурної політики мають охоплювати багаторівневий характер її реалізації: регіональні та місцеві органи управління, що визначають

спосіб реалізації; здійснення пріоритетних прав і свобод у сфері культури перед правами будь-яких громадських організацій, об'єднань, партій, національних рухів тощо; механізми формування державної системи керівництва та публічного управління культурними процесами, що забезпечує підвищення ролі професіоналів у культурі та широкої суспільної думки, з однієї сторони, та відповідальності держави у галузі культури – з іншої.

Таким чином, питання щодо культурної політики пов'язують із питанням про методи її реалізації, через які, власне, проявляється соціальна спрямованість держави. Серед цих методів слід відзначити необхідність ведення такої політики, яка відповідала б об'єктивним формам розвитку суспільства, де об'єктом управління у сфері культури стали б переважно організації, що просувають культурний розвиток та культурозберігаючі функції. Завдяки успішному застосуванню організаційного механізму має бути забезпечено: вироблення доктрин, концепцій, стратегій, програм, заходів протидії і нейтралізації загроз, у тому числі гібридних, в гуманітарній сфері; здійснення модернізації, вдосконалення ієрархічних структур управління; комплексне кадрове, фінансове, матеріально-технічне інформаційне забезпечення життєдіяльності компонентів системи; постійний моніторинг процесу; передбачати зміни та потенційні загрози безпеці держави; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз; розробка пропозицій та рекомендацій для прийняття управлінських рішень; протидія та усунення впливів загроз і дестабілізуючих чинників на інтереси держави; оцінки результативності спільних дій органів влади та громадян України.

Окремо слід зазначити щодо питання культурного брендування та розробку і реалізацію проєктів щодо популяризації української культури як всередині країни, так і поза її межами із застосуванням механізмів культурної дипломатії та їх інституціоналізації. Так, у 2017 р. відповідно до Закону України [97] було засновано державну неприбуткову організацію Український культурний фонд (далі – УКФ), що підпорядковується Міністерству культури та інформаційної політики. Його метою було сприяння розвитку національної

культури та мистецтва в державі, створення сприятливих умов для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості та суспільства, широкий доступ громадян до національної культурної спадщини, підтримка культурного різноманіття та забезпечення інтеграції української культури у світовому культурному просторі. Місія УКФ полягала в тому, щоб культивувати та поширювати в Україні культуру, яка б продукувала та поширювала в суспільстві спільні для людей цінності; збереження культурної спадщини та розвиток української культури в контексті актуальних світових тенденцій. Фактично однією з головних функцій УКФ є підтримка та розвиток проєктів у сферах культури та мистецтв, креативних індустрій та культурно-пізнавального (внутрішнього) туризму. Ця установа покликана сприяти реалізації державної політики у сферах культури і мистецтва, розвитку сучасних напрямів культурно-мистецької діяльності, виробництву конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного (національного) культурного продукту [97]. Тобто, можемо констатувати, що УКФ включає підтримку креативних індустрій та масовокультурного продукту (хоча є й проєкти, що підтримують класичні культурні форми діяльності), що реалізуються в таких секторах: аудіовізуальне мистецтво (кіно, телебачення, відеоарт, цифрове мистецтво, нові медіа, відеоігри, віджети); культурно-креативні індустрії (фестивалі та події, культурно-креативні простори, креативне підприємництво, інновації); сценічне та театральне мистецтво (театр, балет, танець, цирк, музичні вистави (мюзикл, опера), перформанс, хепенінг); образотворче мистецтво (живопис, графіка, мозаїка, гравюри, інсталяції, плакати, літографії, мурали, стріт-арт, ленд-арт, скульптура, фотографія, паблік-арт); культурна спадщина (бібліотеки, музеї, архіви, ремесла, матеріальна та нематеріальна спадщина); література та видавництво (книги, журнали, друковані видання, літературні фестивалі); аудіомистецтво (жива/відтворена музика, звукове мистецтво, радіо) [278]. За підтримки фонду відбулися масштабні події – ГогольFest, кінофестиваль «Відкрита ніч», фестиваль актуальної анімації Linoleum, фестивалі типу BookForum у Львові та Одеського міжнародного кінофестивалю та ін.

Так само у 2017 р. при Міністерстві закордонних справ України було засновано іншу державну установу – Український інститут (далі – УІ), що представляє українську культуру у світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Місією Українського інституту є зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України через можливості культурної дипломатії. Стратегічними цілями УІ є: покращення розуміння та впізнаваності України серед іноземної громадськості; гарантування стабільної професійної взаємодії з Україною; посилення спроможності діячів культури, освіти, науки та громадянського суспільства України до міжнародного співробітництва; посилення залучення України до сучасних світових культурних процесів; розширення сфери поширення української мови у світі [277]. Як бачимо, це системний інструментарій для культурного брендування України поза межами країни та популяризації її мови і культури. Втім активність діяльності самої інститутції потребує нарощування свого потенціалу.

Якщо повернутися до площини юридично-правового удосконалення державного управління культурною галуззю, то необхідно зазначити, що найперше необхідно розробити законопроект «Про засади державної культурної політики»; розробити конкретні механізми впровадження нових менеджерських практик у сфері культури; оновити функцію профільного міністерства, повноваження управлінської ланки середнього рівня; впорядкувати нову модель взаємодії органів управління із неурядовими експертними та громадськими організаціями; визначити об'єктивні критерії, індекси, індикатори ефективності культурної політики; в інформаційній сфері: запобігання та нейтралізація інформаційних та гібридних загроз; формування суспільної свідомості населення країни з метою активної протидії цим загрозам; визначення системи освіти та поширення державної ідеології, культурно-історичних традицій країни; створення та впровадження ефективних механізмів боротьби з ідеями «руського миру»; розвиток нових форм впливу на ЗМІ. Ефективність протидії таким загрозам залежить від своєчасного та якісного правового забезпечення цих процесів державними адміністративними

механізмами. Так, визнано необхідним: кодифікацію сфери культури та прийняття єдиного універсального консолідованого нормативно-правового акта – Кодексу законів України про культуру; внести зміни щодо посилення відповідальності за знищення або викрадення культурних цінностей; розробити стратегію розвитку вітчизняної індустрії культури та масової культури; внести зміни щодо оптимізації фінансового забезпечення сфери культури; розробити довгострокову державну програму розвитку пам'яткоохоронної сфери; удосконалити чинне законодавство щодо формування культури благодійництва та корпоративного й приватного меценатства; прийняття на рівні Міністерства освіти і науки нової концепції викладання історії України в школі; розробка державної програми популяризації життя та діяльності визначних українських діячів; ухвалити закон про Концепцію державної етнопонаціональної політики України та Концепцію гуманітарного розвитку України, Положення про координаційний центр з питань управління в гуманітарній сфері на рівні держави, області, територіальної громади [18, с. 96].

Безумовно, це має скласти базовий пакет щодо удосконалення управління культурною галуззю, у тому числі й сектором креативних індустрій та масової культури. Разом з тим, для можливої подальшої реалізації цих ідей і проєктів нині найперше варто враховувати чинник війни та воєнного стану і, власне, загальний стан руйнувань, заподіяних країні у ході війни. Відповідно до Указу Президента було утворено Національну раду з питань відновлення України з відповідними галузевими комісіями [267]. В рамках плану розроблено окрему платформу «Відновлення України» (<https://recovery.gov.ua/>), на якій представлено низку проєктів в рамках національних програм відновлення, що включають і об'єднані програми розвитку культури і спорту. Серед представлених проєктів наступні: Відновлення та розвиток фізичної інфраструктури культури для популяризації національної ідентичності та культурного різноманіття (музеї, меморіали, культурні центри тощо); запуск «клубної системи» фінансування для масового спорту, масова комунікаційна кампанія з популяризації фізичної активності; Національний проєкт «Вивчай

Україну». Акцент (інформаційно-просвітницькі обміни з метою пізнання традицій та культури регіонів України); розвиток екосистеми для культури, пам'яті, спадщини та креативних індустрій з акцентом на самобутність, мистецтво, художню освіту; розвиток індустрії кіно та аудіовізуального виробництва та інфраструктури креативного сектору через надання фінансування і трансформації системи освіти; Створення інтерактивної карти пам'ятників та меморіальних дошок на честь загиблих захисників України; Створення інтерактивної онлайн-мапи об'єктів культурної спадщини етнічних та релігійних спільнот України, їхня популяризація; Цифрові трансформації в культурі – це комплексне стратегічне бачення цифровізації у культурі (наприклад, національна електронна бібліотека, електронні послуги, електронний архів, електронне управління); «Культурний паспорт»; Будівництво Музею Революції Гідності / Музею Майдану – багатофункційного простору, до якого входять Дім свободи, дослідницький центр, Дитячий музей та простір для проведення масових публічних культурно-освітніх та комеморативних заходів; вдосконалення освіти у сфері креативних індустрій; Відкриття представництв/офісів міжнародних компаній у сфері креативних індустрій в Україні; відновлення об'єктів духовного значення та культурної спадщини етнічних та релігійних спільнот України; Всеукраїнський проєкт «Єдина Україна»; Експорт культури; Завершення другої частини проєкту «Віртуальний музей російської агресії» та розвиток цифрових платформ УІНП; Запуск Національного офісу розвитку креативних індустрій як основного провайдера державної підтримки для креативного бізнесу та інноваційного розвитку креативних індустрій; комп'ютеризація та інтернетизація публічних бібліотек; Комплексне обстеження стану збереженості музейних предметів Музейного фонду України, визначення ступеню пошкодження та подальшої реставрації; Лабіринт. Центр тоталітарного минулого. Ефективна цивілізована модель музеєфікації минулого; Національна мережа центрів сучасної культури; Оновлення механізму фінансування системи забезпечення населення культурними послугами; підготовка проєкту Закону України «Про етнічне

розмаїття та національну єдність»; Підтримка кроссекторальних проєктів у сфері креативних індустрій; Підтримка та розвиток проєктів у сфері культури та креативних індустрій (на базі Українського культурного фонду); Повернення викрадених або втрачених внаслідок війн культурних цінностей народу України; Популяризація образу захисника і захисниці України; Проведення міжнародного етнографічного кінофестивалю «ОКО» у Польщі; Проведення навчальної резиденції «Ethno Film Residence»; Проєкт конкурсної підтримки інститутів громадянського суспільства; Промоція українських креативних товарів і послуг на міжнародному ринку; Професійна інституція з дослідження та музеїфікації сучасного мистецтва; Розбудова мережі Центрів культурних послуг; Розвиток та наповнення Української цифрової бібліотеки; Створення міжнародного Фонду на відновлення культурної спадщини; Створення музею російсько-української війни та Створення Національного Пантеону (Меморіалу українських героїв); Створення окремої бюджетної програми, спрямованої на збереження та розвиток культур етноспільнот України, єдності у розмаїтті; Формування інтерактивної платформи «Культури країн-друзів України» [203]. Як ми бачимо, на цій платформі наразі зібрані окремі проєкти і окреслені загальні тенденції щодо відбудови галузі культури і її подальшого розвитку. Зрозуміло, що реалізація цих проєктів потребуватиме законодавчого, інституційного, управлінського забезпечення, термін реалізації цих проєктів розрахований на 10 років.

Також в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни в якості удосконалення механізмів регулювання та управління галуззю культури, у тому числі масовокультурним сегментом, можна запропонувати такі напрями: залучення експертного середовища та громадянського суспільства до розробки та реалізації державної культурної політики; створення умов для популяризації видатних діячів культури та здійснення заходів щодо популяризації та розвитку народного мистецтва та народних промислів; включення до освітнього законодавства положень щодо мистецької освіти; реалізація програм формування національної мовно-культурної самосвідомості, патріотизму;

ініціювання освітніх проєктів національно-патріотичного виховання; створювати умови для підвищення культурного виховання, творчого розвитку громадян; проводити інформаційно-просвітницьку діяльність серед молоді; формування ціннісних орієнтацій та громадянської свідомості; популяризація культурного українського продукту, мови, кінематографу, україномовних видань, ЗМІ тощо [241, с. 168]. Загалом в інформаційному та культурному просторі має бути чітко відмаркований україноцентричний наратив, так і само як він має бути присутнім у виробництві масовокультурного продукту, створенні інших творів культури і мистецтва.

Висновки до 3 розділу

Державне регулювання та вплив на формування сектору масового культурного продукту, його функціонування й поширення реалізується через механізм державної культурної політики, де задаються вектори державного бачення розвитку цієї галузі. Впровадження досвіду зарубіжних країн є ефективним щодо формування питомо національного масовокультурного продукту і вибудування довкола цього відповідної політики держави. Практика формування державної культурної політики щодо розвитку масової культури та культуріндустрій в багатьох країнах ЄС не завжди виокремлюється від загальної національної культурної політики, проте ставляться акценти на пріоритетність державного та недержавного секторів культури. Формування законодавчо-нормативної бази та інституційне забезпечення державного механізму регулювання сфери культури пов'язане з декларуванням загальноєвропейської ідентичності та єдиної культурної політики ЄС на засадах забезпечення прав і свобод вільного розвитку всіх культур. Світова практика державної культурної політики визначає три основні моделі взаємодії/відносин держави з культурною сферою, що розрізняються рівнем державної участі в процесах культурного розвитку та масштабом недержавної допомоги суб'єктам культури: американська модель (децентралізований рівень підтримки культури з визначальною роллю недержавного сектора і громадських організацій); англійська модель (з методом розподілу бюджетних коштів через автономні недержавні і напівдержавні установи); французька модель (централізована державна підтримка національної культури). У позаєвропейському просторі прикладом успішної державної культурної політики є Південна Корея, де за підтримки державного протекціонізму набуло поширення культурної «корейської хвилі» (або «халлю»). Саме завдяки масовокультурному продукту відбулося брендування Кореї та корейської культури поза межами країни. При оновленні базових засад та переформатуванні стратегій внутрішньої культурної політики необхідно враховувати оптимальні моделі зарубіжного досвіду, які

вже добре зарекомендували себе та придатні для впровадження на українських просторах. Важливо розробити власну модель такої культурної політики, яка відповідає українським вимогам, яка зробить Україну повноправним учасником культурного обміну між європейськими державами.

Механізмами державного впливу на регулювання сфери культури, в тому числі й сегменту масової культури, є питання формування й реалізації державної політики у сфері культури та державної інформаційної політики, що є важливими складовими протидії інформаційним впливам, гібридній війні. Доцільним варіантом реформування є заміна системи державного управління у сфері культури на державне управління із залученням структур громадянського суспільства, в якому головну роль відіграватиме громадськість: громадські та неурядові організації, які матимуть пріоритет у виробленні державної політики та прийнятті управлінських рішень, органи державної влади та управління залишатимуться виконавцями рішень, прийнятих демократичним шляхом. Головними пріоритетами державного управління у сфері культури мають стати ухвалення довгострокових та середньострокових державних програм культурного розвитку, а також формування сприятливого нормативно-правового середовища. Модернізація системи державного управління потребує розробки нових концептуальних засад інформаційної культури та політики, яка є однією із стратегічних складових національної безпеки. Завдяки політичній системі, створеній з досвідом у сфері культурної та кібербезпеки, гарантуються структурні, організаційні, змістовні та динамічні зміни в суспільстві, здатному протистояти зовнішнім впливам і агресії. Індустрія масової культури має значний вплив на економічну ситуацію в країні, розвиток цифрового суспільства, культурну політику та національну безпеку України, відповідно, масову культуру необхідно включати в орбіту державної культурної політики та безпекових стратегій як засіб гнучкого впливу у протидії гібридній агресії та інформаційним війнам.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано стан наукової розробленості питань державного впливу на формування масової культури як інструменту гібридної війни та виявлено, що держава забезпечує своїм регулюючим впливом усі без винятку сфери суспільних відносин. Державне управління є складною системою досягнення конкретних цілей, що має визначену структуру, сукупність правових норм, методів, засобів та інструментів державного впливу на об'єкт управління та спрямована на реалізацію відповідної політики в конкретній сфері діяльності підприємства. Розробка, що дозволяє визначити основні напрямки впливу менеджменту під час реформування галузі.

Культурна сфера України сьогодні потребує підвищення ефективності управлінських процесів шляхом впровадження стратегічної методології управління, яка передбачає постійну трансформацію підходів до управління економічними та соціальними процесами та суттєві зміни в організації функціонування суб'єктів господарювання, галузі в цілому. В управлінні сферою культури мають реалізовуватися головні функції реалізації державної політики, які забезпечують вирішення стратегічних завдань культурного розвитку, у тому числі й масової культури.

2. Проаналізовано понятійно-категоріальний апарат державного управління масовою культурою в умовах гібридної війни та визначено, що основне коло понятійно-категоріального апарату дослідження, яке має міждисциплінарний характер, складають поняття, що формуються блоками державного управління (державна гуманітарна політика, державна культурна політика, механізми державного управління гуманітарною сферою, гуманітарна безпека), культури (система культури, масова культура, «м'який вплив»), гібридної війни (гібридна війна, асиметрична війна). На основі досліджених джерел запропоновано авторське визначення поняття масової культури: масова культура – це культурні твори (продукти) масового, популярного типу з власною індустрією виробництва та споживання, а також культурне

середовище, опосередковане інформаційними й комунікаційними технологіями, яке організує повсякденне буття суспільства на всіх рівнях, задовольняючи культурні потреби суспільства на основі символічно-ціннісного обміну та конструювання реальності, використовуючи при цьому архетипно-культурну матрицю соціуму. Також масова культура включає в себе системи цінностей, поведінкових моделей, що на духовно-ментальному рівні формують масову свідомість суспільства.

3. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення функціонування культурної галузі загалом і масової культури в Україні: Закони України, Укази Президента України, зокрема й ті, якими затверджено рішення Ради національної безпеки і оборони, Постанови та Розпорядження Кабінету Міністрів України. У всіх цих законодавчо-нормативних документах прямо ніде не мовиться про масову культуру як складову поняття культурного розвитку, культурної політики чи управління, натомість представлене й унормоване фактичне функціонування секторів культури, які за своїм змістом, призначенням і охопленням де-факто належать до зразків масовокультурного продукту (телебачення, кіно, аудіовізуальний продукт). Законодавчі документи – закони, стратегії, доктрини тощо, спрямовані на протидію гібридній війні та пропаганді, прийняті з часу розгортання збройної агресії проти України з 2014 р., не містять окремі положення, які б регулювали питання формування гуманітарної політики, посилення регуляторної ролі держави у культурній політиці, при цьому окреслюючи роль масової культури національного гатунку у протидії гібридним впливам.

Правові механізми створення загальнонаціонального культурного простору спрямовані переважно на забезпечення прав громадян у сфері культури, на вільне творче самовираження, широкий доступ до культурних цінностей, формування національної ідентичності на особистісному, регіональному та державному рівнях. Державне регулювання у сфері культури і мистецтва акумулюється в концепції культурної політики, яка стратегічно

пронизує всі сфери суспільного життя і здатна впливати на ціннісне навантаження всіх процесів, що відбуваються в державі.

4. Обґрунтовано, що під гібридною війною розуміють засіб протистояння, що поєднує в собі комплекс різноманітних інструментів політичного, економічного, військового та ідеологічного характеру. Гібридна війна, розгорнута проти України, стала частиною публічного дискурсу політиків, військових, ЗМІ, та складовою стратегічних оборонних документів. Гібридна війна та кібератаки виявили доволі низький рівень системи публічного управління щодо здатності реагувати на інформаційні інтервенції, а також необхідність зміни підходів і політики державних владних інституцій, які повинні мати максимальну здатність інтегруватися у відповідь на гібридні виклики. Пристосування до загроз гібридної війни вимагає від державних управлінців значного підвищення професійного рівня, що дасть можливість розробляти концепції оперативних відповідей у більш широкому спектрі можливостей та сприяти всебічній взаємодії між різними рівнями владних інституцій.

5. Визначено модули інформаційного та ціннісного впливу масової культури в умовах гібридної війни, які мають свій прояв у тому, що в умовах гібридної війни масова культура використовується як технологія «м'якого впливу» на суспільство, з допомогою якої ретранслюються потрібні ідеологеми, цінності, поведінкові установки та стереотипи, що сприяють досягненню деструктивних цілей ворожої сторони. Світоглядно-ціннісні впливи на масову свідомість продукуються в інформаційному середовищі та опосередковуються сферою масової культури, яка сьогодні набула характеру тотального соціокультурного феномену, що визначає багато рівнів життя сучасного людства. Насправді масова культура стосується питань соціалізації, ідентичності, повсякденних культурних практик, рекреаційної, інформаційної та освітньої діяльності, які формують сприйняття людини, поняття про істинність та хибність, поширюють усталені моделі сприйняття та поведінки та загалом формують ціннісну нормативну систему суспільства.

6. Узагальнено зарубіжний досвід державного регулювання розвитку масової культури та встановлено, що світовий та європейські вектори формування державної інформаційно-культурної політики пройшли значні етапи свого становлення та розвитку і сформували такі моделі культурної політики, в яких роль центрального регуляторного органу на різних рівнях відводиться державі. Роль участі недержавних акторів, залучених до культурного розвитку країни, наразі зростає, як у підтримці окремих галузей і індустрій, так і автономних проєктів. Водночас в епоху інформаційних технологій все більшого поширення набуває просування національних брендів країн на основі впливу культурного продукту, що виступає своєрідним елементом культурної дипломатії та «м'якої сили». Прикладом успішного просування продукту та бренду національної масової культури є південнокорейський досвід («Корейська хвиля»). Отже, коли йдеться про оновлення базових засад і стратегій реформатування національної державної культурної політики, необхідно враховувати оптимальні моделі закордонного досвіду, які вже добре зарекомендували себе та придатні для впровадження на українських просторах.

7. Вбачається нагальною потребою, продиктованою часом, розробка культурної моделі-стратегії поширення української культури у світі, у тому числі за допомоги культурних індустрій, сучасної якісної масової культури, яка, ґрунтуючись на принципах популярного формату, комунікативних та технологічних чинниках, матиме в основі питомо український субстрат, поширюючи наративи українського світогляду, цінностей, суспільних відносин, патріотизму тощо. Така «українська хвиля» має працювати як інструмент «м'якої сили» й культурної дипломатії, реалізуючи державну культурну політику, насамперед, на міжнародному рівні, але яка працюватиме також і на внутрішньому ринку.

Цей процес має відбуватися за повної державної підтримки й протекції, відповідно механізмами його реалізації на законодавчому рівні виступають Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство культури та

інформаційної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство молоді та спорту України, що мають розробити відповідні законодавчі документи та дорожні карти щодо реалізації ідей і проєктів, спрямованих на популяризацію української культури у світі, у тому числі шляхом інституційних відгалужень, створення мережі культурних закладів, творчих хабів тощо; за рахунок конкурентоспроможних культурних індустрій, популярної музики, кіно та ін., що зробить українську культуру впізнаваною і привабливою у світі.

8. Визначено контури трансформування засад державної інформаційної та культурної політики в умовах гібридного протистояння як інструментів державного механізму впливу на формування масової культури. Вагому роль у питанні безпеки в інформаційній сфері може відігравати контрпропаганда, що змістово може включатися до вже існуючих державних стратегій в інформаційній та безпековій сфері, а також в розробці нових. Аналіз дослідження основних принципів формування інформаційної політики в умовах гібридної війни стосується необхідності зміни підходу до політики інститутів державної влади, які мають мати найбільшу здатність до інтеграції у відповідь на гібридні виклики.

Доведено про необхідність належного відображення гуманітарних та культурних аспектів у стратегічних безпекових документах країни. З огляду на протистояння та подолання гібридних впливів, важливо побудувати нову комунікаційну стратегію влади та громадянського суспільства, яка значною мірою враховує міжнародний досвід, для створення ефективної комунікаційної системи в країні. Має бути змінений підхід до всієї системи публічного управління та переведення її в парадигму постійного моніторингу як зовнішнього, так і внутрішнього інформаційного середовища, виявляючи будь-який рівень загроз національним інтересам.

Динаміка культурної політики характеризується як політика перехідного типу, де держава є головним актором, хоча останнім часом дещо змінюється конфігурація щодо залученості недержавних акторів до реалізації культурної політики. Держава за допомогою організаційно-правового механізму, системи

інституційної підтримки має створити належні умови для розвитку культурного середовища, здатного об'єднати та підвищити згуртувати та підвищити рівень самосвідомості української нації, що унеможливить гібридні впливи та загрози. Під інституційним забезпеченням державного управління у сфері культури слід розуміти здатність органів державної влади реалізовувати ефективну політику, зокрема запроваджувати інновації та нові форми суспільних відносин, що досягається шляхом ієрархізації та впорядкування відносин між різними державними інституціями в рамках реалізації спільних цілей державної політики у сфері культури як у період дії воєнного стану, так і повоєнного періоду, розуміти інтегрування проблематики державної політики в питанні стратегічних комунікацій як критично важливих чинників забезпечення інформаційної й гуманітарної безпеки суспільства та його стабільного розвитку. Дієвими інструментами досягнення цих цілей є стратегічні наративи, за допомогою яких національні держави формулюють свої інтереси, цінності та прагнення відповідно до домінуючого напрямку світового культурно-інформаційного розвитку на тій чи іншій території.

9. Розроблено практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів державного управління у процесах формування масової культури в Україні в умовах гібридної війни як багаторівневої системи, що складається з управлінських механізмів, які відповідно до специфіки застосування можна поділити за такими типами: зв'язок із процесами розробки та прийняття раціональних рішень; забезпечення їх практичної реалізації (вплив на об'єкти управління); активізація реалізації властивостей суб'єктів управління як систем саморозвитку.

Важливим процесом управління є стратегування формування масової культури в умовах гібридної війни, що включає систему правових норм, які визначають цілі, завдання, компетенцію органів влади, їх структуру та функції, а також регламентують відносини в межах організаційної структури (як самої системи, так і її органів); організаційну структуру (як форму організації

системи управління), що спрямована на регулювання, управління, ефективну діяльність державно-управлінської системи.

Основні функції реалізації державної політики мають здійснюватися на рівні управління культурою, що забезпечувало би вирішення стратегічних завдань культурного розвитку з позицій можливих гібридних загроз і викликів, зданих чинити деструктивний вплив на суспільство. Доцільною є також модернізація системи державного управління у сфері культури, націлена на креативне наслідування вже існуючих соціально-економічних, культурно-освітніх моделей, форм чи практик, керуючись зміною культурної парадигми, тобто системи цінностей, які визначають напрямок розвитку суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авер'янова Н. Українська специфіка масової культури в контексті дослідження європейського цивілізаційного простору. *Українознавчий альманах*. 2013. Випуск 11. С. 174–177.
2. Александрова О. Ю., Сухорукова Т. Г. Масова культура: економічні можливості та ризики. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. № 65. С. 212–219.
3. Алтухов В. М. Національно-культурний потенціал української мови як безпековий чинник держави. *Публічне управління: проведення реформи в Україні: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої тижню права в ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» (Покровськ, 5-6 грудня 2018 р.)*. Покровськ, 2018. С. 63–68.
4. Андрієвський Т. Г. Гібридна війна як специфічний тип гібридного конфлікту. *Сучасне суспільство*. 2016. Випуск 2 (12). С. 5–14.
5. Андрієвський Т. Г. Цілі російсько-української гібридної війни. *Політичне життя*. 2018. № 2. С. 103–108.
6. Антипенко І. Гібридна війна в Україні як ризикоутворюючий чинник глобалізації. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 65. С. 13–26. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.65.2020.226416>
7. Антонюк В. В. Організаційно-правові засади формування та реалізації державної політики інформаційної безпеки України: автореф.. дис. ... канд. наук з держ. управління / НАДУ при Президентіві України. Київ, 2017. 23 с.
8. Арабаджиев Д. Ю., Сергієнко Т. І. Маніпулювання свідомістю суспільства в умовах інформаційної та гібридної війни в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. № 146 (3). С. 12–15.
9. Ареф'єва А. Ю. Культурно-історичні темпоральності глобалізації культури. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 10. С. 13–15.
10. Ауліна О. В. Специфіка застосування асиметричних підходів в інформаційному протиборстві. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 37–43.

11. Базарко І. М., Демидко Д. Л. Трансформація публічного управління у соціально-гуманітарній політиці держави в контексті моделі національної самоідентифікації. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2018. № 3 (63). С. 47–52.

12. Бабицька С. І. Основні принципи державного управління культурою в регіоні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 1. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:9fABtJK816cJ:el-zbirn-du.at.ua/2019_1/3.pdf&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: квітень 2021).

13. Базиляк Н. О. Трансформація державної гуманітарної політики в контексті диференціації управлінських підходів у системі сучасної інклюзивної освіти. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 2. С. 28–32.

14. Бакальчук В. О. Становлення національної ідентичності як складової європейського культурного простору: можливості копродукції. *Стратегічна панорама*. 2018. № 2. С. 47–52.

15. Балан М. І. Державне реагування на загрози суспільно-політичній стабільності в Україні: дис.. доктора філософії / НАДУ при Президентові України. Київ, 2020. 222 с.

16. Banda створила платформу про сміливість українців. URL: <https://telegraf.design/news/banda-stvoryla-platformu-pro-smilyvist-ukrayintsiv/> (дата звернення: липень 2022).

17. Барна О. С. Інформаційний простір України як чинник суспільної консолідації в умовах гібридної війни. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2019. Вип. 86. С. 365–376.

18. Баюк М. І. Удосконалення процесу формування та реалізації політики державної безпеки в гуманітарній сфері України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 6. С. 93–98.

19. Безена І. М. Гуманістичні виміри в системі державного управління регіону у мирний та особливий періоди: стратегії та практика. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 7–12. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.2/02>
20. Безпекові виміри гуманітарної політики України (аналітична доповідь). *Виклики та загрози гуманітарній безпеці Української Держави : зб. наук.-експерт. мат-лів / за заг. ред. С. І. Здіорука*. Київ : НІСД, 2015. 104 с. (Сер. «Гуманітарний розвиток», вип. 4).
21. Бериславська О. М. Особливості інформаційно-правової політики України в умовах «гібридної війни». 2017. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 2(17). С. 51–54.
22. Биркович Т. І. Вплив трансформаційних процесів у державі на формування принципів державного регулювання соціально-культурного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №3. С. 86 – 89.
23. Биркович Т. І., Кабанець О. С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : ел. журн. 2019. № 9. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1488> (дата звернення: квітень 2021).
24. Бичковяк О. В. Аналітичний контекст гібридної війни РФ проти України. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 35. С. 83–87.
25. Бойко А. О. Структурно-функціональний аналіз масової культури. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків: ХНПУ, 2015. Вип.44. С. 18–30.
26. Бойко А. О. Феномен маси як атрибут суспільства і культури: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ, 2016. 210 с.
27. Бондаренко І. С. Вплив масової культури на сучасні споживчі практики. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2014. № 1101. С. 171–174.

28. Бондаренко С. Бренд «Україна» в умовах нелінійних суспільно-історичних процесів: інформаційно-комунікаційний аспект. *European Political and Law Discourse*. 2017. Vol.4, Issue 4. С. 141–147.

29. Бутник О. О. Державне управління становленням та розвитком культури в Україні. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. 2015. Вип. 1. С. 90–95.

30. Бушанський В. Становлення масової культури: шлях до кітчу й андеграунду. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2012. Вип. 4 (60). С. 122–134.

31. Валевський О. Л. Актуальні питання реформування управління сферою культури у сучасних умовах: Аналітична записка. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-04/uprav_kultur-eb7f4.pdf (дата звернення: жовтень 2021).

32. Валевський О. Л. Актуальні проблеми правового забезпечення державної культурної політики: Аналітична записка. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/kultur_polityka-845b5.pdf (дата звернення: жовтень 2021).

33. Валевський О. Л. Порядок денний державної культурної політики в умовах зовнішньої агресії: Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток». № 24. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/poryadok-denniy-derzhavnoi-kulturnoi-politiki-v-umovakh> (дата звернення: жовтень 2021).

34. Валевський О. Розвиток культурної політики в контексті формування суспільної стійкості. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. № 5 (23). С. 35–47. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)).

35. Валевський О. Л. Функції культури у формуванні суспільної консолідації України. Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток». 2019. № 1. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-07/analit%20valevsky%20humane%20development%201%202019%201.pdf> (дата звернення: жовтень 2021).

36. Власюк О. С. Кремлівська агресія проти України: роздуми в контексті війни : монографія / О. С. Власюк, С. В. Кононенко. Київ : НІСД, 2017. 304 с.
37. Вовк А. Р. Вплив на суспільну свідомість та роль російських засобів масової інформації у російсько-українській війні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Том 1. Вип. 14. С. 149–154.
38. Ворона П. В., Кривошей В. М., Савка І. І. «Гібридна війна» Російської Федерації проти України: категоріальний аналіз дослідження у сфері соціально-психологічної адаптації УБД. *Економіка та держава. Серія: Державне управління*. 2021. № 1 (17). С. 20–25.
39. Воропаєва Т. С., Авер'янова Н. М. Стратегія «розумної сили» як найоптимальніша стратегія перемоги в російсько-українській війні. *The 11th International scientific and practical conference "Innovations and prospects of world science" (June 22-24, 2022)*. Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2022. С. 476–483.
40. Гайдученко С. О. Освітнянський вплив на організаційну культуру публічного управління та масову культуру суспільства. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2015. Вип. 1 (13). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_13 (дата звернення: жовтень 2021).
41. Галас А. Мультиmodalний дискурс пропаганди крізь призму епістемічної моделі оцінки. *Мова і суспільство*. 2017. Випуск 8. С. 56–68.
42. Гетьманчук М. П. «Гібридна війна» Росії проти України: інформаційний аспект. *Військово-науковий вісник*. 2017. Вип. 27. С. 296–307.
43. Гойман О. Міфологічний аспект сучасної масової культури. *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філософія*. 2014. № 33. С. 55–65.
44. Гололобов С. М. Розвиток механізмів взаємодії громадських організацій у сфері культури з органами публічної влади України: дис.. канд. наук з держ. Управління / Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України. Одеса, 2020. 227 с.

45. Гончаренко Н. К., Гриценко О. А., Демещенко В. В. Інституційний аспект державної культурної політики в країнах Європейського Союзу та його уроки для реформування системи забезпечення розвитку культури в Україні. *Культурологічна думка*. 2018. № 13. С. 57–72.
46. Горбатюк С. Є. Концептуалізація моделі гуманітарної політики в Україні на сучасному етапі реформ. *Ефективність державного управління*. 2018. 55. С. 80–90.
47. Горин В. Зарубіжний досвід державного фінансового забезпечення виробництва культурних благ: висновки для України. *Світ фінансів*. 2009. № 2(19). С. 155–160.
48. Горбулін В. П. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2017. 496 с.
49. Гриценко В. С. «Корейська хвиля» у діалектиці культурного розвитку. *Українські культурологічні студії*. 2020. №1 (6). С.13–17.
50. Грушина А. І. Формування системи стратегічного управління в галузі культури. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. Вип. 2. С. 107–119.
51. Гугнін Е. А. Теоретико-соціологічна рефлексія зовнішнього впливу на соціальні системи: дис. ... д. соціолог. наук / Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2021. 502 с.
52. Гуйда О. Г. Удосконалення механізмів державного регулювання телекомунікаційної сфери: дис. ... канд. наук з держ. Управління: 25.00.02 – механізми державного управління / Національний університет цивільного захисту України. Харків, 2021. 223 с.
53. Гула Р., Голота А. «Доктрина Герасимова»: «керований хаос» у военній теорії епохи постмодерну. *Воєнно-історичний вісник*. 2021. № 39(1). С. 140–155. <https://doi.org/10.33099/2707-1383-2021-39-1-140-155>.

54. Гуцол С. Ю. Психологічні особливості неоміфологічного наративу як чинника політичної культури сучасного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 25. С. 12–21.

55. Дарморіз О. В. Війна як концепт соціальної міфології. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2017. Вип. 18. С. 33–35.

56. Дацюк А. В., Пошедін О. І., Шипілова Л. М. Структурно-функціональний аналіз безпекових аспектів політики європейської інтеграції в умовах протидії російській агресії й гібридній війні проти України. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2019. Вип. 1. С. 61–68.

57. Демидко Д. Л. Державна гуманітарна політика у становленні громадянського суспільства в контексті національної безпеки України: дис. ... доктора філософії у галузі публічного управління та адміністрування / Львівський нац. ун-т ветеринарної медицини та біотехн. імені С. З. Гжицького. Львів, 2021. 235 с.

58. Демчук Р. Українська ідентичність у модусі міфологем. Київ: Стародавній Світ, 2014. 236 с.

59. Денисюк Ж. З. Масова культура і національно-культурна ідентичність в добу глобалізації: монографія. Київ 2016. 224 с.

60. Денисюк Ж. З. Пропаганда та контрпропаганда в контексті стратегій державної інформаційної політики. *Вчені записки ТНУ імені ВІ Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71) № 2. С. 189–194.

61. Декларація «Мультикультурне суспільство та європейська культурна ідентичність» URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/90858>. (дата звернення: жовтень 2021).

62. Диндар А. С. Позиції культурно-креативної індустрії в економіці ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 1. С. 53–59.

63. Ділай А. Війна за Україну: від інформаційних операцій до прямого вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2019. Випуск 45. С. 13–20.

64. Дзьобань О. П., Прудникова О. В., Інформаційна та національна культури українського соціуму: проблеми кореляції. *Інформація і право*. 2019. № 3(30). С. 16–27.

65. Дон В. А. Словник системного аналізу в державному управлінні / Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування. Київ: НАДУ, 2006. 148 с.

66. Доній Н. Популярна культура як результат аксіологічного зсуву в соціальному просторі Модерну та Постмодерну. *Духовність. Культура. Виклики сьогодення. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Львів, 21-22 квітня 2017р.)*. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. С. 54–58.

67. Драбчук Ю. П. Масова культура та свідомість людей: вплив та наслідки. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. Вип. 33. С. 163–169.

68. Дрогомирецький Б. Сучасна гібридно-інформаційна війна: історіографічний вимір. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 48. Том 1. С. 11–17.

69. Дротянко Л. Г. Масова культура і масова свідомість в умовах глобалізації. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2013. № 1 (17). С. 5–9.

70. Дубов Д. В. Державна інформаційна політика України в умовах гібридного миру та війни. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 3 (40). С. 86–93.

71. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва : монографія. Київ : НІСД, 2014. 328 с.

72. Дубок І. П. Державно-приватне партнерство як механізм формування та реалізації державної культурної політики в Україні: автореф. дис.... канд. наук з держ. управління. Київ, 2017. 23 с.

73. Дудник В. О. Удосконалення правової бази формування національного культурного простору. *Часопис НМАУ ім. П.І.Чайковського*. 2013. № 2 (19). С. 104–116.

74. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с
75. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 1 : Теорія державного управління / наук.-ред. колегія : В. М. Князєв (співголова), І. В. Розпутенко (співголова) та ін. 2011. 748 с.
76. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.
77. Еляшевська Н. Вразливість України до інформаційної війни. *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Випуск 14. С. 165–169.
78. Єнін М. Н., Мельниченко А. А., Мельник Л. І. Гібридна війна як різновид соціально-політичних конфліктів: сутність, технології, домінуючі дискурси. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2019. № 25. С.102–112.
79. Жайворонок О. І. Організаційно-правові засади формування та реалізації публічної політики протидії інформаційному тероризму в Україні: дис.... доктора філософії / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2021. 260 с.
80. Заболотний Є. Р., Мелекєсцев К. І. Перший місяць восьмирічної війни, що тягнеться вже сторіччями. Фейки, міфи, символи пропаганди. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Том 1. Вип. 14. С. 47–50.
81. Загальноукраїнська ідентичність – головний об’єкт гібридної війни Росії проти України. 2017. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/identychnist-26c0e.pdf> (дата звернення: серпень 2021)
82. Задорожна М. І. Державне управління в умовах гібридної війни: маніпуляція суспільною свідомістю. *Публічне адміністрування: теорія та*

практика. 2017. Вип. 2(18). С. 1–17.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_2_9 (дата звернення: серпень 2021)

83. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України» від 5 лютого 2015 року № 159-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-19#Text> (дата звернення: серпень 2021)

84. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23 травня 2017 року № 2054-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text> (дата звернення: серпень 2021)

85. Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» від 23 березня 2017 року № 1977-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text> (дата звернення: серпень 2021)

86. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: серпень 2021).

87. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: серпень 2021).

88. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: серпень 2021).

89. Закон України «Про кінематографію». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: серпень 2021).

90. Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: серпень 2021)

91. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: серпень 2021).

92. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» від 9 квітня 2015 року № 314-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> (дата звернення: серпень 2021).

93. Закон України «Про санкції». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 40, ст. 2018). (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2195-VIII від 09.11.2017, ВВР, 2018, № 1, ст.2). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/164418-> (дата звернення: листопад 2019 р.).

94. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» 17 квітня 2014 року № 1227-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text> (дата звернення: серпень 2021).

95. Закон України «Про театри і театральну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15#Text> (дата звернення: серпень 2021).

96. Закон України «Про телебачення і радіомовлення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: серпень 2021)

97. Закон України «Про Український культурний фонд» № 1976-VIII від 23 березн 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19#Text> (дата звернення: серпень 2021).

98. Зеленін В. В. Історичний міфодизайн як психотехнологія сучасної інформаційно-психологічної війни: базові постулати, завдання та структура міфотворення. *Український психологічний журнал*. 2018. № 1 (7). С. 58–73.

99. Зеленін В. В. Культурно-антропологічні джерела психотехнологій сучасної інформаційно-психологічної війни. *Проблеми політичної психології*. 2016. Вип. 2 (16). С. 371–388

100. Зозуля О. С. Державне управління забезпеченням інформаційної безпеки України в умовах інформаційно-психологічного протидіювання: автореф. дис... канд. наук з державного управління. Київ, 2017. 22 с.

101. Золотухін Б. Є., Анікіна Г. В., Шайхатдінов А. З. Вплив масової культури на соціокультурне середовище. *Вісник Маріупольського державного університету серія: філософія, культурологія, соціологія*. 2014. Вип. 8. С. 38–44.

102. Зубченко С. О. Гуманітарна складова у стратегічних документах із національної безпеки України. *Аналітична записка Серія «Гуманітарний розвиток»*. 2019 № 3. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-12/analit-zubchenko-humanitarian-policy-3-2019-1.pdf> (дата звернення: травень 2022).

103. Іванова В. Актуальні проблеми формування публічного управління у сфері зовнішньоекономічної безпеки України. *Наукові перспективи*. 2022. №5 (23). URL:

http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:ZMormp3Lv74J:scholar.google.com/+%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B5+%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0+%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0&hl=uk&as_sdt=0,5 (дата звернення: травень 2022).

104. Ігнатченко І. Г. Особливості реалізації державної політики України у сфері культури: сучасний стан та світові стандарти. *Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого»*. Харків, 2013. Вип. 1. URL : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/1.2013/Ignatch.pdf. (дата звернення: травень 2022).

105. Інформаційна війна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Інформаційна_війна (дата звернення: березень 2020).

106. Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади : монографія / В. С. Куйбіда, О. В. Карпенко, О. В. Риженко [та ін.]; за заг.ред. В. С. Куйбіда, О. В. Карпенко. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: ЦП «Компринт», 2019. 358 с.

107. Ісакова О. І. Масова свідомість як владна технологія: сутність і механізми реалізації. *Регіональні студії*. 2018. № 12. С. 57–61.

108. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підруч. / [Я. М. Жарков, Л. Ф. Компанцева, В. В. Остроухов В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Є. Д. Скулиш] ; за заг. ред. д.ю.н., проф., засл. юриста України Є. Д. Скулиша. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. 212 с.

109. Іщенко А. Ю. Актуалізація ідеологічного проекту «руській мір» в рф у контексті гібридної війни: потенційні наслідки для України: Аналітична записка. 2019. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-06/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%20%C2%AB%D1%80%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BC%D1%96%D1%80%C2%BB%20%D0%B2%20%D0%A0%D0%A4%20%D1%83%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B3%D1%96%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8.pdf> (дата звернення: червень 2022).

110. Калініченко Б. Визначальні напрями формування стратегії протистояння інформаційній війні. *Держава і право. Серія : Політичні науки*. 2019. Вип. 83. С. 61–73.

111. Калініченко Б. Суб'єктивний вимір гібридної війни: алгоритм впливу і захисні механізми. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. Вип. VII(36). Том I. С. 45–48.

112. Караман О. Л. Методологічні засади проблеми соціалізації особистості в умовах гібридної війни на сході України: філософський рівень. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2020. №2 (333) лютий. Ч. 2 С. 157–166.

113. Карлова В. В. Пріоритети гуманітарної політики в умовах викликів та загроз національній безпеці України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. № 29. (68). № 6. С. 1–7.

114. Карпенко А. В., Твердохліб М. О. Досвід Південної Кореї з розвитку людського капіталу в сфері масової культури. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. Вип. 32. Кропивницький: ЦНТУ, 2017. С. 78–87.

115. Карпиленко В. А. Використання наративів у когнітивних структурах новин. *Інформаційне суспільство*. 2014. (липень-грудень). Вип. 20. С. 9–11.

116. Карпчук Н. Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. №2. (4). С. 41–49.

117. Кваша А. «Правова держава» і «громадянське суспільство»: компаративний аналіз категорій. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 1. С. 3–12.

118. Кирилов Ю. Є. Державна політика формування та просування бренду країни: світовий і вітчизняний досвід. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 2. С. 39–53.

119. Клименко Н. Г. Державне управління в умовах надзвичайних ситуацій: навч. посіб. Київ : НАДУ, 2014. 224 с.

120. Клименко Н. Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1472> DOI: 10.32702/2307-2156-2019.8.20. (дата звернення: травень 2022).

121. Кобець Ю. В., Міщук М. Б. Особливості інтеграції ЄС і України в умовах «гібридної війни»: безпековий вимір. *Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр.* Вип. 32–33. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2020. С. 190–192.

122. Коваль З., Попов С. Комплексний механізм державного управління: національна доктрина стійкості України, стратегія стійкої та активної оборони, тактика стійких асиметричних дій в інформаційно-психологічну епоху. *Механізми державного управління*. 2021. Том 3. № 84. С. 100–104.

123. Ковтонюк Н. П. Постколоніальне прочитання дискурсу Революції гідності: дис. ... канд. філол. наук (доктора філософії): 10.01.01 «Українська література» (035 «Філологія») / Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. Київ, 2020. 221 с.

124. Колісніченко Н. Транспарентність і доступність взаємодій в управлінні культурою: європейський досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. №1(82). С. 112–117.

125. Комарчук О. О. Історичний аналіз передумов гібридної війни в Україні. *Наукові праці. Політологія [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. 2016. Том 284. № 272. С. 21–25.

126. Комарчук О. О. Маніпулятивні технології засобів масової комунікації в умовах гібридної війни: дис. ... канд. політ. наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського». Миколаїв, 2019. 226 с.

127. Компанцева Л. Ф. Інформаційні vs організаційні війни: трансформація парадигми. Імперативи розвитку цивілізації : *Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції «Інформаційна безпека у воєнній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 31 березня 2015 року)*. 2015. № 2. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2015. С. 18–20.

128. Кононов И. Ф. Эпистемология концепта «гибридная война». *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2017. Т. 20. № 10. С. 61-80. doi:10.15421/1717134

129. Коропатник М. Геноцид як інструмент гібридної війни Росії проти України: від радянських часів до сьогодення. Спроба історичного аналізу. *Сіверянський літопис*. 2017. № 1–2. С. 228–242.

130. Костенко Д. М. Формування мережевої архітектури публічного управління в контексті забезпечення національної безпеки: дис. ... д-ра філософії за спец. 281 «Публічне управління та адміністрування» / Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ, 2020. 245 с.

131. Костиця І. О. Культурна політика України в умовах євроінтеграції. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 131. С. 384–387. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_131_102 (дата звернення: березень 2022).

132. Коцур В. Українська ідентичність в умовах «гібридної» війни Російської Федерації проти України. *Society. Document. Communication*. 2021. Vol. 13. С. 83 – 105.

133. Кресіна І. О. Державна інформаційна політика: аксіологічний та правовий виміри. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2019. Вип. 21. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3851 (дата звернення: березень 2022).

134. Кузьменко Б. В. Захист інформації. Ч. 1. Організаційно-правові засоби забезпечення інформаційної безпеки / Б. В. Кузьменко, О. А. Чайковська. Київ : Вид. відділ КНУКІМ, 2009. 83 с.

135. Кулеба Д. Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ: #книголав, 2019. 384 с.

136. Кундеус О. М. Теоретичні аспекти гібридної війни РФ проти України. *Регіональні студії*. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». Вип. 20. 2020. С.120–124.

137. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому онлайн просторі: навчальний посібник. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.

138. Курбан О. В. Теорія інформаційної війни: базові основи, методологія та понятійний апарат. *Scientific Journal «Science Rise»*. 2015. №11/1(16). С. 95–100.

139. Курило В. С., Савченко С. В. Інформаційна агресія в контексті гібридної війни на Сході України. *Освіта та педагогічна наука*. 2017. № 2 (167). С. 5–13.

140. Куц Г. М. Пріоритетні стратегії інформаційної політики у контексті національних інтересів України: ліберальний ракурс. *Політичне життя*. 2017. №3. С. 52–58.

141. Кучин С. П. Напрями удосконалення фінансово-економічного механізму державного управління сферою культури в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 8. С. 78–82.

142. Куцька О. М. Особливості інформаційно-психологічного впливу російської федерації напередодні та початковому етапі антитерористичної операції на сході України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1 (21). С. 180–191.

143. Лаврук Т. П. Геополітика як детермінанта масової культури. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. № 4. С. 217–225.

144. Лалак О. А., Klich L. Ризики і виклики кібербезпеки: досвід України та Польщі. *Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки»*. 2017. № 13. URL: journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3001 (дата звернення: грудень 2019).

145. Лещенко О. Я. Гібридна війна як науковий конструкт: проблеми пошуку термінологічної та концептуальної сутності. *Гілея: науковий вісник*. 2017. № 117. С. 262–267.

146. Лизанчук В. Комунікативна синергія українських національних цінностей в контексті російської гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2021. № 49. С. 224–247.

147. Лизанчук В. Просвітницька і маніпулятивна пропаганда в умовах нинішньої російсько-української війни. *ТЕЛЕ- ТА РАДІОЖУРНАЛІСТИКА*. 2018. Випуск 17. С. 22–51.

148. Лисецький Ю. М. Системна модель гібридної війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). №1. С. 111–116. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.1/19>

149. Литвиненко О. М. Виклики національній політиці пам'яті в часи гібридної війни: Аналітична записка. Серія «Гуманітарний розвиток». № 18. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/vikliki-nacionalniy-politici-pamyati-v-chasi-gibridnoi-viyni> (дата звернення: грудень 2021).

150. Литвиненко О. Інформаційна складова у сучасній гібридній війні проти України: виклики й загрози. *Українознавчий альманах*. 2016. Випуск 19. С. 171–174.

151. Литовченко І. В., Іванова Ю. С. Трансформація масової культури в умовах інформатизації. *Грані*. 2014. № 5 (109). С. 80–85.

152. Ліпкан В. А. Сутність гібридної війни проти України. *Імперативи розвитку цивілізації: Матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. «Інформаційна безпека у воєнній сфері. Сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 31 березня 2015 року)*. 2015. № 2. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2015. С.13–16.

153. Лісовська О. Л. Пріоритети державної інформаційної політики в Україні в умовах гібридної війни. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 4 квітня 2019 р.)*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. С. 83–85.

154. Лозовий В. С. Відродження історичної пам'яті як інструмент відновлення української ідентичності на Донбасі: Аналітична записка. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-05/Lozovuy_vidrodzhennya-24f77.pdf (дата звернення: травень 2022).

155. Лютий Т. В. Масова і популярна культура: проблема демаркації. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2019. Том 3. С. 85–99. DOI: 10.18523/2617-1678.2019.3.85-99.

156. Лясота А. Є. Політична система Європейського Союзу: особливості та основні центри прийняття політичних рішень. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2015. №1. С. 119–128.

157. Лясота А. Є. Сучасна гуманітарна політика: інституційний діалог держави та громадянського суспільства. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*. 2019. № 2 (1). С. 86–94.

158. Лященко І. С. Масова культура та сталий розвиток суспільства: до питання постановки проблеми. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2015. Вип. 99. С. 213–217.

159. Магда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену URL: journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489 (дата звернення: березень 2020).

160. Магда Є. Підсумки гібридної п'ятирічки (2014-2019). *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 65–71.

161. Максименко М., Павлюк В. Державна політика у сфері культури: особливості реалізації в сучасних умовах. *Державне управління*. 2015. № 4 (136), спецвипуск. С. 32–35.

162. Макар О. Р. Масова культура та естетичний смак. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 235. С. 149–154.

163. Малик І. Механізми протидії негативним впливам інформаційної пропаганди. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1. №. 2. С. 47–53.

164. Мальцева О. В. Відлуння військового конфлікту на сході України у масовій культурі. *Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 9 червня 2017 р.* Маріуполь: ДонДУУ, 2017. С. 118–122.

165. Мануйлов Є. М., Калиновський Ю. Ю. Аксіологічний вимір інформаційної безпеки української держави. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 3. С. 13–30.

166. Мануйлов Є. М. Прудникова О. В. Інформаційно-культурна безпека України в умовах «гібридної війни». *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*.

Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. № 1 (32). С. 26–36.

167. Марутян Р. Р. Інтелектуальні ресурси державного управління у сфері національної безпеки України: дис. ... д. наук з державного управління / Національна академія державного управління при Президентіві України, Київ, 2020. 458 с.

168. Мельник І. В. Виклики гібридної війни у трансформуванні процесів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр.* Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). (Серія «Державне управління»). С. 153–163. DOI: 10.5281/zenodo.3839705

169. Мельник І. В. Гібридні наративи масової свідомості в умовах інформаційного протистояння: виклики для системи державного управління. *Право та державне управління.* 2020. № 3. С. 113–120. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.3.17>.

170. Мельник І. В. Інтернет-комунікація та масова культура як засоби маніпулятивних впливів у контексті гібридної війни. *Державне управління: теорія та практика: електронний фаховий журнал.* 2019. №2. С. 5–12. DOI 10.36030-2311-6722-2019-2-5-12.

171. Мельник І. В. Інформаційна стійкість України: вибір трендів масової культури та їх вплив на суспільну свідомість і стратегії державного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2021. Том 32 (71). №2. С. 69–74. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/012>.

172. Мельник І. В. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2020. Том 31 (70). №4. С. 76–80. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/12>.

173. Мельник І. В. Механізми формування державної культурної політики: зарубіжний досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету*

імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління. 2022. Том 33 (72). №2. С.65–69.

169. Мельник В. В. Становлення і розвиток культурної політики в умовах глобалізації. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2014. № 58. С. 148–156.

170. Меляков А. В. Суперечності формування організаційних засад публічної гуманітарної політики української держави. *Theory and Practice of Public Administration*. 2020. № 2(69). С. 105–112. doi: 10.34213/tp.20.02.13.

171. Метельова Т. О. Політика спільної європейської ідентичності: можливості використання Україною досвіду Євросоюзу. *Суспільно-політичні процеси*. 2017. №2–3(6–7). С. 215–238.

172. Мерзляк А. В., Огнар'ов Є. С. Публічне управління сферою культури: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2017. Вип. 1(17). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2017_1_4 (дата звернення: травень 2022).

173. Меднікова Г. С. «Масова культура» в ореолі постмодерну і її адаптивно-компенсаторна функція. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 7. Культурологія. Релігієзнавство. Філософія*. 2005. Вип. 5 (17). С. 104–111.

174. Митко А. М., Кольцова І. І. Інформаційний тероризм як інструмент впливу на інформаційний конформізм в глобальному середовищі. *Політичне життя*. 2018. №2. С. 135–139.

175. Мойсіяха А. В. Реалізація державної політики в гуманітарній та соціальній сферах у післявоєнній ситуації в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72). № 2. С. 70–75. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.2/12>.

176. Мосов С. П., Уханова Н. С. Протидія негативним інформаційним впливам на людину і суспільство в умовах гібридної війни. *Інформація і право*. 2018. № 2(25). С. 134–141.

177. На BBC Global News стартує спеціальний розділ про Україну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3309789-na-bbc-global-news-startue-specialnij-rozdil-pro-ukrainu.html> (дата звернення: липень 2022).

178. Нагорна Л. Поняття й метафори у територіальному аналізі: проблеми адекватності тлумачень. *Регіональна історія України: Зб. наук. ст.* 2015. Випуск 9. С. 53–68.

179. Надолішній П. Понятійно-категорійний апарат і його значення для теорії і практики державного управління. *Понятійно-категорійний апарат публічного управління: матеріали методолог. семінару у форматі відеоконференції*, 31 березня 2010 р. Київ: НАДУ, 2010. С. 43–48.

180. Назар М. М., Мещеряков Д. С. Когнітивна карта російської пропаганди в Україні: ключові позиції URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710506/1/Nazar%20MM%2C%20Mescheryakov%20DS.%20Kohnityvna%20karta%20rosiyskoyi%20propahandy%20v%20ukrayini%20klyuchovi%20pozytsiyi.pdf> (дата звернення: жовтень 2021).

181. Наумкіна О. С. Масова культура в сучасній Україні. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* Київ, 2012. № 3. С. 123–127.

182. Нестеряк Ю. В. Державна політика у сфері засобів масової комунікації в умовах суспільних трансформацій в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управління. Київ, 2016. 40 с.

183. Нижник Н. Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) / Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус; Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України, Акад. держ. податк. служби України. Київ : Преса України, 2000. 304 с.

184. Николаєва В. Сучасні моделі державного управління в країнах ЄС: досвід імплементації. *Університетські наукові записки.* 2019. Том 18. № 4(72). С. 38–47.

185. Ніколаєнко Н., Василевич Ю., Комарчук О. Інформаційні виклики для України в умовах російсько-української гібридної війни. *Суспільні комунікації.* 2019. №2(6). С. 49–58.

186. Новиченко Ю. М. Масова культура другої половини ХХ століття в контексті глобалізаційних процесів: автореф. дис.. канд. культурології. Київ: нац. пед. ун-т імені М.П.Драгоманова, 2012. 20 с.

187. Нофенко А. Гібридна війна Росії проти України: інформаційний наступ та механізми протидії. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2019. № 2 (6). С. 68–77.

188. Ожеван М. А. Глобальна війна стратегічних наративів: виклики та ризики для України. *Стратегічні пріоритети*. 2016. №4 (41). С. 30–40.

189. Ожеван М. А. Homo ex Machina. Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства : монографія / М. А. Ожеван, Д. В. Дубов. Київ : НІСД, 2017. 272 с.

190. Олійник О. Еволюція уявлень про масову культуру. *Культурологічна думка*. 2013. № 6. С. 61–67.

191. Осадча Л. В. Феномен корейської хвилі в метамодерному середовищі європейської культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2021. № 2. С. 49–56.

192. Павлов Д. Пропаганда у вимірах української політичної реальності. *European political and law discourse*. 2018. Vol. 5. Issue2. С. 267–272.

193. Павлов Д. М. Специфіка здійснення контрпропагандистських політичних технологій. *Наукові праці. Політологія*. 2017. Випуск 297. Том 309. С. 46–52.

194. Павлюк Л. Історичні й геопросторові паралелі в дискурсі аналізу російсько-українського воєнного конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Випуск 43. С. 245–251.

195. Панченко В. В. Модернізація системи державного управління у сфері культури України. *Інвестиції: праттика та досвід*. 2014. №5. С. 158–161.

196. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.

197. Парубчак І. О. Трансформація публічного управління у гуманітарній політиці держави: європейський вибір. *Європейський вимір реформування*

публічного управління в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (2 листопада 2018 року) / за заг. ред. О. І. Пархоменко-Куцевіл. Київ : ДП «Видавничий дім “Персонал”», 2018. С. 83–86.

198. Парфенюк І. Інструментарій інформаційних війн: традиційні та новітні засоби. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 1. С. 7–10.

199. Парфенюк І. М. Трансформація культурних цінностей в епоху інформаційних війн. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 1. С. 181–185.

200. Пахлова С. Є. Специфіка публічного управління у сфері культури: український та європейський досвід. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип. 4. С. 343–350.

201. Петровський П. М. Науковий фронт інформаційної та смислової війни з РФ. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.*; ред. колегія : І. О. Дегтярьова, В. С. Куйбіда, П. М. Петровський та ін., уклад. Т. О. Мельник. Т.1. Київ : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. С. 44–49.

202. Підлущий О. Г. Міфи російської інформаційної війни проти України. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2017. Том 2 (67). С.13–21.

203. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: серпень 2022).

204. Посмітюх О., Павлушко М., Ковальській В. Гібридна війна – сучасна стратегія протистояння. *Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”*. 2021. Vol. 11. №. 3. С. 202–208.

205. Постанова Верховної Ради України «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» від 12 травня 2015 року № 373-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19#Text> (дата звернення: травень 2019).

206. Постанова Верховної Ради України «Про схвалення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних

заходів (санкцій)» від 4 жовтня 2018 року № 2589-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2589-19#Text> (дата звернення: вересень 2020).

207. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: вересень 2021).

208. Потапенко Р. М. Реалізація «м'якої сили» на пострадянському просторі у контексті українсько-російських стосунків: теоретичний аспект. С. 208–227. URL: http://ephsheir.phdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/8989898989/6065/Potapenko_Realizatsiia_miakoii_syly.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: вересень 2021).

209. Почепцов Г. Г. Информация & дезинформация. Киев: Эльга: НикаЦентр, 2001. 256 с.

210. Почепцов Г. Особенности пропагандистских механизмов с двух сторон российско-украинского конфликта. Mediasapiens. 10.08.2014. URL: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/33530> (дата звернення: вересень 2021).

211. Прилуцька А. Є. Масова культура як соціально-ціннісна детермінанта сучасної художньої культури. *Гуманітарний часопис*. 2013. № 4. С. 26–32.

212. Присяжнюк Ю., Барна О. Гуманітарний простір України в умовах гібридної війни: ризики та загрози. *Global Studies Review*. 2020. Vol.1. Issue 3. Pp.8–22.

213. Приходченко Л. Структура механізму державного управління: взаємозв'язок компонентів та фактори впливу на ефективність. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 105–112.

214. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої

території України» URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1345573> (дата звернення: вересень 2021).

215. Проект Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах та заборони відтворення музичної продукції походження держави-агресора». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1255184> (дата звернення: вересень 2021).

216. Пропаганда, спрямована на розпалювання національної та міжнаціональної ворожнечі: проблеми визначення та протидії: Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/propaganda-spryamovana-na-rozpaluyuvannya-nacionalnoi-ta> (дата звернення: вересень 2021).

217. Прудникова О. В. Роль засобів масової комунікації у розвитку інформаційної культури вітчизняного соціуму в умовах «гібридної війни». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія : *Філософія*. 2018. № 1. С. 33–42.

218. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1345576> (дата звернення: вересень 2021).

219. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки пісень державною мовою в музичних радіопрограмах і радіопередачах та заборони відтворення музичної продукції походження держави-агресора». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1255186> (дата звернення: вересень 2021).

220. Проскуріна М. О. Економічний інструментарій державного регулювання культури: європейський досвід *Польщі*. *National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine*. 2016. Vol. 2. С. 47–64.

221. Пушкар Я. В. Вплив hi-hume-технологій на становлення мегасоціуму. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2014. № 2 (10). С. 33–42.
222. Радковець Ю.І. Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*. 2014. № 3. С. 36–42.
223. Радченко О. В., Чмир Я. І. Гібридна війна як ключова загроза національному суверенітету України. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 3. С. 100–108.
224. Режим Путіна: перезавантаження-2018 / М. М. Розумний (заг. ред.), Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горелов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ : НІСД, 2018. 480 с.
225. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 998-р «Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2020 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2015-%D1%80#Text> (дата звернення: квітень 2021).
226. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2016 р. № 119-р «Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури — стратегії реформ». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/248862610>(дата звернення: квітень 2021).
227. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 №954-р «Про затвердження плану заходів щодо популяризації державних символів України, виховання поваги до них у суспільстві». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: квітень 2021).
228. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 739-р «Про схвалення Концепції популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/739-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: квітень 2021).
229. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 січня 2019 р. № 27-р

230. «Про схвалення Концепції реформування системи забезпечення населення культурними послугами». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: квітень 2021).

231. Розумний М. М. Виклики національного самовизначення : монографія. Київ : НІСД, 2016. 196 с.

232. Розумний О. М. Російська політика пам'яті як складова гібридної агресії проти України: технологія, результативність, способи протидії. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3. С. 67–77.

233. Рудченко А. Російський наратив про «українських фашистів» у публікаціях українських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. Випуск 47. С. 171–178.

234. Рущенко І. П. Російсько-українська війна: міжцивілізаційна складова конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія соціол.* 2018. Вип. 12. С. 48–65. Doi: <http://dx.doi.org/10.30970/vso.2018.12.04>.

235. Сабадуха В. О. Національний інтерес та державна ідеологія як умови конституювання Української нації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. Вип. 30. С. 60–66.

236. Савінова Н. А. Інформаційна політика України у дискурсі безпеки людини і громадянина. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 19 березня 2015 року)*. Київ : Центр навч., наук, та період, видань НА СБ України, 2015. С. 119–123.

237. Саган О. В. Протидія медіа-інформаційному тероризму як питання національної безпеки України: дис. ... канд. політ. наук / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2021. 224 с.

238. Самойлов О. Ф. Дифузія культури у добу глобалізації. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2013. Вип. XXXV. С. 292–296.

239. Сацюк О. В. Особливості формування та розвитку понятійного апарату державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління :

25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ, 2008. 17 с.

240. Сачко Д. В. Історична пам'ять як предмет державного регулювання у сучасному суспільно-політичному вимірі України. *Таврійський науковий вісник*. 2021. № 3. С. 116–123.

241. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В. П. Горбуліна. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ: НІСД, 2017. 496 с.

242. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 2 (88). С. 162–173.

243. Сивак Т. В. Інституціоналізація стратегічних комунікацій у системі публічного управління України. дис. ... д-ра філософії за спец. 281 «Публічне управління та адміністрування» / Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ, 2020. 490 с.

244. Ситник Г. П. Інституційно-цивілізаційної парадигма як основа методології державного управління у сфері національної безпеки. *Науковий часопис Академії національної безпеки*. 2017. №1–2. С. 10–23.

245. Ситник Г. П. Особливості соціальних надзвичайних ситуацій та проблеми їх класифікації / Г. П. Ситник, С. О. Андреев. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України*. 2015. № 1. С. 37–47.

246. Ситник П. К., Купрійчук В. М., Карлова В. В., Небожук Р. А. Принципи децентралізації державного управління у сфері культури. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2/2020 С. 89–94.

247. Сінькевич О. Б. Ідентифікаційні практики масової культури: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... д-ра філос. наук, спец. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Львів, 2016. 42 с.

248. Скороход К. Л. Хто наш ворог? Дослідження образу ворога у гібридній війні. *IV Конгрес САУ «Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві»*. 28 жовтня 2021 р. С. 130–132.

249. Смола Л. Є. Аспекти ведення інформаційної та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій. *S.P.A.C.E.* 2016. № 1. С. 48–53.

250. Смола Л. Є. Аспекти нелінійної війни в контексті українсько-російського конфлікту на Донбасі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2015. Випуск 16. С. 74–78.

251. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Вісник Національної академії наук України*. 2022. № 6. С. 3–15.

252. Співак К. Інформаційна політика протидії російської пропаганди в Україні / К. Співак, М. Саврук. *Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини*. 2019. Вип. 46. С. 189–198.

253. Степанко О. В. Наукові підходи до визначення сутності поняття «гуманітарна політика». *Публічне управління ХХІ століття: традиції та інновації : зб. тез XVII Міжнар. наук. конгресу, 27 квітня 2017 р.* Харків : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2017. С. 331–334.

254. Степанов В. Ю. Масова культура сучасного суспільства. *Культура України*. 2010. Випуск 29. С. 30–38.

255. Степико М. Т. Загальноукраїнська ідентичність – головний об'єкт гібридної війни Росії проти України: Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/identychnist-26c0e.pdf> (дата звернення: квітень 2021).

256. Стецюк С. Маніпулятивні технології під час гібридної війни в Україні та їх вплив на громадську думку. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2018. Випуск 43. С. 153–161.

257. Стяжкіна О. Дискурс окупації як механізм осмислення російської агресії проти України. *Нові сторінки історії Донбасу*. 2016. Кн. 25. С. 71–99.

258. Соломенна Т. В. Основні тенденції культурної політики ЄС. Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин: *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8–9 квіт. 2020 р. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв*; редкол.: М. М. Поплавський (голова), Костиця І. О. (заст. голови) [та ін]. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2020. С.101–107.

259. Суріна Г. Ю. Міфологізація буденної політичної свідомості в українському соціумі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. Вип. 3 С. 155–160.

260. Суріна Г. Ю. Функціонування міфу і наративу в сучасній масовій свідомості. *Грані*. № 3 (131) березень 2016. С. 6–10.

261. Суший О. В. Глибинні рифи українського націєтворення: архетипна програма конфлікту. *Проблеми політичної психології*. 2017. Вип. 5 (19). С. 103–121.

262. Таран Є. І. Політика забезпечення інформаційної безпеки у США та ЄС: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 25. С. 170–175.

263. Таран Є. І. Розвиток системи публічного управління в Україні в умовах формування інформаційного суспільства. *Право та державне управління*. 2020. №1. Том 2. С. 36–40. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-2.5>

264. Тельманова Є. С. Світоглядні засади формування «корейської хвилі» як культурного феномену. *Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії]*. Випуск 21. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. С. 90–92.

265. Телешун С. О. Управління людьми в нестабільному інституційному середовищі. світові тенденції та українські реалії. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2019. №1. С. 60–66.

266. Туранський М. О. Інформаційно-психологічне забезпечення операції з анексії Криму Російською Федерацією: історичні передумови та практична реалізація: дис. д-ра філософії: 032 «Історія та археологія» / Нац. академія

сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича Національної академії наук України. Львів, 2020. 240 с.

267. Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 244/2022 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення: червень 2022).

268. Указ Президента України від 15 березня 2016 року № 96 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: квітень 2020).

269. Указ Президента України від 15 травня 2017 р. № 133/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)". URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/133/2017> (дата звернення: жовтень 2020).

270. Указ Президента України №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. (дата звернення: грудень 2021).

271. Указ Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>(дата звернення: грудень 2021).

272. Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. №392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: грудень 2021).

273. Указ Президента України №43/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 лютого 2021 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/432021-36441>(дата звернення: грудень 2021).

274. Указ Президента України №286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>. (дата звернення: грудень 2021).

275. Український інститут. URL: <https://ui.org.ua/> (дата звернення: червень 2022).

276. Український культурний фонд. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4(дата звернення: червень 2022).

277. Устименко О. «Ukraine Now and Forever»: Держава презентує об'єднаний бренд української культури в світі #StandWithUkraine. URL: <http://old.moshny.ck.ua/main/42776-ukraine-now-and-forever-derzhava-prezentuie-obiednaniy-brend-ukraiinskoi-kulturi-v-svt-standwithukraine.html> (дата звернення: червень 2022).

278. Федорченко С. Н. Big Data и методологические возможности ресурса Google Trends для политологического исследования. *Журнал политических исследований*. 2018. Т. 2. № 4. С. 48–55.

279. Фесенко Н. С. Загальні принципи адміністрування сфери культури в країнах-членах Європейського Союзу та США. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. Вип. 1 (48). С. 224–230.

280. Фігурний Ю. Доктрина «русского мира» як політична ідеологія агресії росії проти України. *Українознавство*. 2021. № 4 (81). С. 72–88.

281. Фінагіна О. В., Бітюк І. М., Буряк Є. В. Передумови, принципи та інструменти реалізації регіональної політики: досвід ЄС. *Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія: Економічні науки*. 2020. Випуск 57. С. 5–17.

282. Целякова О. М. Соціально-культурна трансформація сучасного українського соціуму. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2015. № 62. С. 50–64.

283. Ціватий В. Г. Політика безпеки, гібридні війни і міжнародно-політичні переговори в теорії та практиці дипломатії: історико-інституціональний і політико-правовий дискурси. *Міжнародна безпека. Російсько-українська війна: право, безпека, світ: Збірник наукових праць*. 29 квітня, 2022. С. 274–278.

284. Цурканова І. Комплексний політичний аналіз вторгнення росії в Україну. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1(61). С. 113–120. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-18](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-18).

285. Черба В. М. Формування стратегічних механізмів державного управління сферою культури в Україні. *Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. 2014. № 3. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=684> (дата зверення: квітень 2021).

286. Червякова О. В. Інституційна складова механізму державного управління у сфері культури. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2017. № 2. С. 17–23.

287. Черненко Т. В. Пріоритети державної інформаційної політики в умовах гібридної війни. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 4 (37). С. 83–92.

288. Черненко Т. В., Валевський О. Л. Актуальні питання реформи державної культурної політики в сучасних умовах: аналітична записка. № 11, Серія «Гуманітарний розвиток». URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/aktualni-problemi-derzhavnoi-pidtrimki-innovasiyu-u-kulturniy> (дата зверення: квітень 2021).

289. Чечель О. Державне управління в сфері культури як засіб ідеологічного впливу на суспільство. *Управління публічною економікою: нові виклики та стратегія : зб. тез доп. учасників V Міжнар. наук.-практ. конф., 5–6 груд. 2019*

р. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» [та ін.] ; [редкол.: О. В. Востряков (голова) та ін.]. Київ : КНЕУ, 2019. С. 120–123.

290. Чечель О. М. Поняття і зміст механізмів державного управління в гуманітарній сфері. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 137–145.

291. Чуркіна В. Г. Трансформація семіосфери культури в умовах глобальної комунікації. *Вісник ХДАДМ*. 2012. №3. С. 152–155.

292. Шарап С. О. Гібридна війна як геополітичний конфлікт. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. №1. С. 147–153.

293. Шевченко А. А. Національно-культурні цінності у контексті сучасних тенденцій розвитку України. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. Вип. 32. С. 209–216.

294. Шевченко М. М. Поняття «технологія державного реагування на загрози національній безпеці»: смисловий простір соціально-філософського змісту. *Філософія науки: традиції та інновації*. 2017. № 2 (16). С.183–196.

295. Шевченко О. Становлення стратегічних основ окремих елементів гібридної війни Російської Федерації: законодавчий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 69. С. 467–479.

296. Шемчук В. Концептуальні підходи до розуміння інформаційної війни в сучасному світі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 29–35.

297. Шестак В. С. Деякі аспекти використання у науковому обігу поняття «Державне управління (регулювання) у сфері культури». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1106. Серія «Право». 2014. Вип. № 17. С. 12–15.

298. Шипілова Л. М., Марутян Р. Р. Аналітичні засоби стратегічного планування забезпечення національної безпеки в умовах глобальних загроз

національній безпеці та міжнародній стабільності. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2017. №2. С. 88–104.

299. Шкіль С. О. Традиційні російські світоглядні наративи. *Гілея: науковий вісник: Зб. наук. пр.* 2015. Вип. 103. С. 214–218.

300. Штельмах О. В. Державна політика протидії інформаційній агресії як складовій гібридної війни. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 19-20 травня 2016 року)*. Суми, 2016. С. 368–371.

301. Що треба знати про новий проект агенції Banda та Офісу Президента – «Сміливість»? URL: <https://bestin.ua/break/shho-treba-znati-pro-novij-proekt-agencii-banda-ta-ofisu-prezidenta-smilivist/> (дата звернення: серпень 2022).

302. Яфонкін А. О., Шевчук В. А. Інформаційна війна проти держави та інформаційна безпека України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 466–472.

303. Akrap G. Hybrid challenges require hybrid, scientifically based, responses. *National security and the future*. 2019. Vol. 1–2 (20). Pp. 25–34.

304. Bond M. Hybrid War: A New Paradigm for Stability Operations in Failing States. Strategy Research Project / Colonel Margaret S. Bond. U.S. Army War College, Carlisle Barracks, Carlisle, PA. 2007. 25 p. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Hybrid-War%3A-A-New-Paradigm-for-Stability-Operations-Bond/9eef38bab0ed2f31246fc4c0d727920ee3b328b7> (дата звернення: квітень 2021).

305. Calahorrano L., Seithe M. Analysing Party Preferences Using Google Trends. *CESifo Working Paper*. 2014. № 4631. P. 1–25.

306. Chang Pao-Li, Lee Iona Hyojung. Cultural preferences in international trade: Evidence from the globalization of Korean pop culture. 2017. № 1-53. Research Collection School Of Economics. URL: https://ink.library.smu.edu.sg/soe_research/2142 (дата звернення: квітень 2021).

307. Chivvis Christopher S. Understanding Russian «Hybrid Warfare» And What Can Be Done About it. Testimony presented before the House Armed Services

Committee on March 22, 2017. URL: www.rand.org › testimonies › RAND_CT468 (дата звернення: квітень 2021).

308. Choi H., Varian H. Predicting the Present with Google Trends. URL: https://www.researchgate.net/publication/228279908_Predicting_the_Present_with_Google_Trends. DOI: 10.2139/ssrn.1659302 (дата звернення: лютий 2021 р.)].

309. Chong-Jin Oh and Young-Gil Chae. Constructing Culturally Proximate Spaces through Social Network Services: The Case of Hallyu (Korean Wave) in Turkey. *Uluslararası İlişkiler*, Volume 10, No. 38 (Summer 2013), Pp. 77–99.

310. Dukhnevych V. Hybrid war: «risk zones» and challenges for building civil consent. *Scientific Studios on Social and Political Psychology*. 2020. № 46(49). С. 24–32. [https://doi.org/10.33120/ssj.vi46\(49\).153](https://doi.org/10.33120/ssj.vi46(49).153).

311. Fridman O. The danger of «russian hybrid warfare». *Cicero foundation great debate paper*. 2017. № 17/05. URL: www.cicerofoundation.org (дата звернення: квітень 2021).

312. Josan A., Voicu (Covaci) C. Hybrid wars in the age of asymmetric conflicts. *Review of the Air Force Academy*. 2015. № 1 (28). P. 49–52

313. Galeotti M., Manea O. Hybrid War as a War on Governance. *Small Wars Journal*. 2015. August 19. URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>(дата звернення: квітень 2021).

314. Google Trends. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Google_Trends (дата звернення: січень 2021).

315. Kilinskas K. Hybrid Warfare: an Orientating or Misleading Concept in Analysing Russia's Military Actions in Ukraine? *Lithuanian annual strategic review*. 2015-2016. Vol. 14. P.139–158.

316. Kofman M. & Rojansky M. A Closer look at Russia's. «Hybrid War». Kennan Cable. 2015. №7. URL: <https://www.wilsoncenter.org/publication/kennan-cable-no7-closer-look-russias-hybrid-war> (дата звернення: квітень 2021).

317. Lyan I. Welcome to Korea Day: From Diasporic to Hallyu Fan-Nationalism. *International Journal of Communication*. 2019. Vol. 13. Pp. 3764–3780.

318. Melnyk I. V. Principles of formation of information policy of Ukraine in the conditions of hybrid war [Принципи формування інформаційної політики в умовах гібридної війни]. *Krakowskie Studia Małopolskie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. 2020. Vol. 2 (26). С. 136–149. DOI: <https://doi.org/10.15804/ksm20200209>.

319. Mellon J. Where and When Can We Use Google Trends to Measure Issue Salience? *PS: Political Science & Politics*. Volume 46. Issue 2. April 2013. Pp. 280–290. doi:10.1017/S1049096513000279. 282 p.

320. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics. Public Affairs. 2004. 191 p.

321. Stafford N. J. Countering Russian Hybrid Warfare. *InterAgency Journal*. Vol. 11. №. 1. 2020. Pp. 111–118.

322. Thiele R. D. Crisis in Ukraine – The Emergence of Hybrid Warfare. ISPSW Strategy Series: Focus on Defense and International Security / Institut für Strategie-Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung ISPSW, Berlin. 2015. № 347. URL: [www.files.ethz.ch › isn › 347_Thiele_RINSA](http://www.files.ethz.ch/isn/347_Thiele_RINSA) (дата звернення: травень 2021).

323. Wither J. K. Making Sense of Hybrid Warfare. *Connections*. 2016. Vol. 15, № 2. Pp. 73–87. <http://dx.doi.org/10.11610/Connections.15.2.06>

324. Wigell M. Hybrid interference as a wedge strategy: a theory of external interference in liberal democracy. URL: https://www.researchgate.net/publication/330957623_Hybrid_Interference_as_a_Wedge_Strategy_A_Theory_of_External_Interference_in_Liberal_Democracy (дата звернення: травень 2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

АКТИ ТА ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДОСЛІДЖЕННЯ, УЧАСТЬ У НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ РОБОТІ

МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

(Мінмолодьспорт)

вул. Еспланадна, 42, м. Київ, 01601, тел./факс: (044) 289-12-94, тел. (044) 289-03-66, 289-12-64

e-mail: correspond@msms.gov.ua, web-site: https://mms.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 38649881

від _____ 20__ р. № _____

На № _____ від _____ 20__ р.

Ігорю МЕЛЬНИКУ

04079 вул. Тираспольська, 43/1,
кв, 17, м. Київ
482ua@i.uaЩодо розгляду листа від 29.12.2021
(вх. ЗВГ №М-707/21)

Міністерство молоді та спорту України розглянуло ваш лист від 29.12.2021 (вх. ЗВГ №М-707/21) щодо надання інформації про громадську та волонтерську участь в проектах національно-патріотичного виховання та повідомляє.

Інформуємо, що відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 220 «Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України» (зі змінами) основними завданнями Мінмолодьспорту є забезпечення формування та реалізація державної політики у молодіжній сфері, сферах фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, участь у формуванні та реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності.

Слід зазначити, що Мінмолодьспорт як головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері національно-патріотичного виховання, бере активну участь в організації та проведенні освітньо-вихованих, інформаційно-просвітницьких, культурологічних всеукраїнських та міжнародних заходів.

На виконання Указу Президента України від 18 травня 2019 року № 286 «Стратегія національно-патріотичного виховання» та Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 року № 673 (далі – Державна програма) Мінмолодьспорт проводить міжнародні та всеукраїнські заходи.

СЕД Megapolis.DocNet
Міністерство молоді та спорту України
№1367/М-707/21/15 від 29.12.2021
КЕП: Попатенко М. М. 29.12.2021 16:35
58E2D9E7F900307B0400000E60E2F0041778E00

Враховуючи вищезазначене підтверджуємо, що Ігор Мельник систематично, з 2018 по 2021 рік долучався до реалізації заходів у частині змістовного наповнення та проведення гутірок для молоді із національно-патріотичного виховання. Тематика проведених гутірок була спрямована на консолідацію українського суспільства навколо ідей спільного майбутнього, захисту територіальної цілісності України, що особливо є актуальним в умовах гібридної інформаційної війни. Також інформуємо, що Ігор Мельник з 2019 по 2021 рік є членом конкурсної комісії з відбору проектів розроблених інститутами громадянського суспільства яким надається фінансова підтримка.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження, Мельника Ігоря Вікторовича на тему «Механізми впливу держави на формування масової культури в умовах гібридної війни» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною та можуть бути враховані Міністерством молоді та спорту України у процесі реалізації заходів з національно-патріотичного виховання молоді України.

Заступник Міністра
молоді та спорту

Марина ПОПАТЕНКО

**ДЕРЖАВНИЙ КОМІТЕТ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ
УКРАЇНИ**

вул. Прорізна, 2, м. Київ, 01001, Тел. (044) 239-63-89, факс 279-44-50
E-mail: office@comin.gov.ua, www.comin.kmu.gov.ua

« 22 » 12 2021 р. № 4031/28/11

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Мельника Ігоря Вікторовича «Механізми впливу держави
на формування масової культури в умовах гібридної війни»
(спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування)

Надана Мельнику Ігорю Вікторовичу про те, що матеріали дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування) використовувалися працівниками апарату Державного комітету телебачення і радіомовлення України в рамках здійснення дозвільної процедури щодо видавничої продукції походженням з території держави-агресора.

Зокрема матеріали дисертації стали в нагоді при виявленні у виданнях, на ввезення яких з території держави-агресора в Україну отримано заяви суб'єктів господарювання, елементів пропаганди імперських геополітичних доктрин, які передбачають об'єднання народів навколо держави-агресора, її державної мови, культури, панівної релігійної конфесії та слугують ідейним підґрунтям повернення України у сферу домінування держави-агресора.

Завдяки використанню матеріалів дисертації обмежено можливості держави-агресора в умовах розв'язаної нею проти України гібридної війни здійснювати вплив засобами видавничої продукції на суспільні настрої українців та вести пропагандистські кампанії, спрямовані на підрих національної безпеки України та просування власних імперських інтересів.

Мельник І.В. вніс пропозиції щодо удосконалення діяльності Держкомтелерадіо в частині застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Перший заступник Голови

БС

Богдан ЧЕРВАК

МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІЖНИЙ ЦЕНТР»

вул. Еспланадна, 17, м. Київ, Україна, 01001, тел.: (044) 298-06-86,
 e-mail: auyouthcenter@gmail.com, код згідно з СРДПЮУ 42948109

від 22.09.2022 № 01-17/87 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Мельника Ігоря Вікторовича
 «Механізми впливу держави на формування масової культури
 в умовах гібридної війни»
 (спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування)

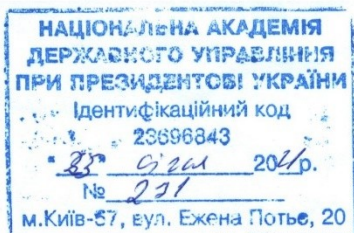
Надана Мельнику Ігорю Вікторовичу про те, що матеріали дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування) були використані в ході реалізації національного проєкту «Сидна Україна», що проводиться державною установою «Всеукраїнський молодіжний центр» спільно з Міністерством молоді та спорту України. Зокрема, в межах проєкту Мельником І.В. було проведено лекцію «Культурні коди феномену українського героїзму-2022» для керівників структурних підрозділів та співробітників державної установи «Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх», державної установи «Державний інститут сімейної та молодіжної політики» та державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр», в тому числі працівників, відповідальних за розвиток національно-патріотичного виховання.

В ході заходу обговорювалися питання інформаційного гібридного впливу на суспільство, поширення негативних ціннісних наративів, маніпулювання масовою свідомістю. Мельник І.В. вніс пропозиції щодо удосконалення діяльності стосовно поглиблення національно-патріотичного виховання молоді, зокрема, в частині застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій.

Тимчасово виконуючий
 обов'язки директора

Директор КАДЕЛЬНИК

ДОВІДКА
про участь у науково-дослідних роботах

Видана МЕЛЬНИК У Ігорю Вікторовичу з підтвердженням про те, що він дійсно брав участь у виконанні науково-дослідних робіт за комплексним науковим проектом “Державне управління та місцеве самоврядування” (державний реєстраційний номер 0199U002827) Національної академії державного управління при Президентові України, а саме:

- у 2019 та 2020 роках – виконавець на громадських засадах (накази: від 14 березня 2019 року № 143-ос “Про призначення виконавців науково-дослідних робіт”; від 28 лютого 2020 року № 133-ос “Про залучення до виконання науково-дослідних робіт”) науково-дослідної роботи “Сервісна діяльність органів публічної влади в умовах розвитку цифрового суспільства”, державний реєстраційний номер 0119U101449.

Керівник науково-дослідної роботи,
д.держ.упр., доцент

Олександр КАРПЕНКО

Директор Інституту
експертно-аналітичних
та наукових досліджень
д.держ.упр., доцент

Ольга ПЕТРОС

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Мельник І. В. Механізми державного регулювання інформаційних та масовокультурних впливів на ціннісні орієнтири соціуму в контексті гібридної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Державне управління.* 2020. Том 31 (70). №4. С. 76–80. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.4/12>.

2. Мельник І. В. Гібридні наративи масової свідомості в умовах інформаційного протистояння: виклики для системи державного управління. *Право та державне управління.* 2020. № 3. С. 113–120. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.3.17>.

3. Мельник І. В. Інформаційна стійкість України: вибір трендів масової культури та їх вплив на суспільну свідомість і стратегії державного управління. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Державне управління.* 2021. Том 32 (71). №2. С. 69–74. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2021.2/012>.

4. Мельник І. В. Механізми формування державної культурної політики: зарубіжний досвід. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Публічне управління.* 2022. Том 33 (72). №2. С. 65–69. DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.2/11>.

Стаття у зарубіжному періодичному науковому виданні

5. Melnyk I. V. Principles of formation of information policy of Ukraine in the conditions of hybrid war [Принципи формування інформаційної політики в умовах гібридної війни]. *Krakowskie Studia Malopolskie*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. 2020. Vol. 2 (26). С. 136–149. DOI: <https://doi.org/10.15804/ksm20200209>.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Мельник І. В. Механізми впливу публічного управління на формування туристичної привабливості Київського регіону: музеєфікаційний аспект. *Музеєфікація історії: оборона Києва у 1941 році Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 13 листопада 2018 р.)* / Київська обласна державна адміністрація; Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв; Український інститут воєнної історії. Київ: НАККІМ, 2018. С. 61–67.

7. Мельник І. В. Вплив Інтернет речей на цифрову культуру в Україні. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження Матеріали другої наук. - практи. конф., 29 лист. 2018 р., м. Київ* / Упоряд.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 15–19.

8. Мельник І. В. Цифровізація управлінських рішень у формуванні масової культури / Денисюк Ж. З., Мельник І. В. *Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю «Інституціоналізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів», 24 травня 2019 р.* / За заг. Ред. А. П. Савкова, М. М. Білинської, О. М. Петрос. Т.4. Київ, 2019. С. 49–50.

9. Мельник І. В. State regulation of the manipulative effect of mass culture in the conditions of the information hybrid war [Державне регулювання маніпулятивного впливу масової культури в умовах інформаційної гібридної війни]. *Knowledge management, economics and law: Proceedings of the 1 st*

International Scientific Conference, December 5-6, 2019, Batumi, Georgia. Publishing House «Kalmosani», 2019. С. 7–9.

10. Мельник І. В. Information wars in the context of the hi-hume technologies development [Інформаційні війни в контексті розвитку hi-hume технологій]. *International scientific conference modern global trends in the development of innovative scientific researches, March 20 th, 2020*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2020. P.143–145. ISBN: 978-9934-588-39-6

11. Мельник І. В. Меметика як спосіб актуалізації суспільно значимої інформації в контексті інформаційних війн. *Щорічна міжнародна науково-практична конференція «Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку»*, 22 травня 2020 р. / НАДУ при Президентові України. Київ, 2020. С. 113–114.

12. Мельник І. В. Інформаційна безпека: зміна парадигми в умовах гібридних викликів сучасності. *Міжнародна науково-практична конференція «Цифрове суспільство: фінанси, економіка, управління»*, 06 листопада 2020 року / Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро. С. 127–129.

13. Мельник І. В. Національна безпека як стратегічна складова державної інформаційної політики. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 349–350.

14. Мельник І. В. Ключові напрями державної інформаційної політики в протидії гібридній війні. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Державне і муніципальне управління: теорія, методологія, практика»*, 5–6 березня, м. Запоріжжя. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. С. 42–43.

Публікації, що додатково відображають результати дослідження:

15. Мельник І. В. Інтернет-комунікація та масова культура як засоби маніпулятивних впливів у контексті гібридної війни. *Державне управління: теорія та практика: електронний фаховий журнал*. 2019. №2. С. 5–12. DOI: 10.36030-2311-6722-2019-2-5-12.

16. Мельник І. В. Виклики гібридної війни у трансформуванні процесів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України: зб. наук. пр.* Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). (Серія «Державне управління»). С. 153–163. DOI: 10.5281/zenodo.3839705